

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

Współpraca Europejska
Podejście Naukowe & Zastosowane Technologie

ISSN 2449-7320

EUROPEAN
COOPERATION

Scientific Approaches and Applied Technologies

Warszawa 2018

№ 7(38) 2018

RADA NAUKOWA

Przewodniczący Rady Naukowej:

Dr hab. (Ekonomia), **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, Warszawa, Polska

Członkowie Rady Naukowej:

Dr (Inżynieria), **BESTOUN S. AHMED**, Erbil, Kurdistan, Irak

Dr (Inżynieria), **SALAWU ABDULRAHMAN ASIPITA**, Minna, Niger State, Nigeria

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **ARTUR BARTOSIK**, Kielce, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **LINO BRIGUGLIO**, Msida, Malta

Dr hab. (Ekonomia), **MAREK CHRZANOWSKI**, Warszawa, Polska

Dr hab. (Prawo), **OLEKSANDR DOWGAN**, Kijów, Ukraina

Prof., Dr hab. (Nauki polityczne), **ERNANDO FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, Brazylia

Prof., Dr hab. (Nauki rolnicze), **VASYL FILON**, Charków, Ukraina

Prof., Dr (Ekonomia), **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**, Sofia, Bułgaria

Prof., Dr (Ekonomia), **SHALVA GOGIASHVILI**, Tbilisi, Gruzja

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **TETYANA KALNA-DUBINYUK**, Kijów, Ukraina

Dr (Inżynieria), **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf, Szwajcaria

Dr (Ekonomia), **OLEKSII KVILINSKYI**, Poznań, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), Dr. h.c. mult., **FRANZ PETER LANG**, Braunschweig, Niemcy

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **KAZIMIERZ LEJDA**, Rzeszów, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **IRENA MAČERINSKIENĖ**, Wilno, Litwa

Prof., Dr (Ekonomia), **ALEXANDER MASHARSKY**, Ryga, Łotwa

Dr hab. (Politologia), Prof. ndzw. **DONAT JERZY MIERZEJEWSKI**, Piła, Polska

Dr (Ekonomia), **RADOSŁAW MIŚKIEWICZ**, Łaziska Górne, Polska

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **BORYS SAMORODOV**, Charków, Ukraina

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **VADYM SAMORODOV**, Charków, Ukraina

Dr (Prawo), **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław, Polska

Dr (Prawo), **OLEKSANDR SHAMARA**, Kijów, Ukraina

Dr (Ekonomia), **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi, Kenia

Prof., Dr hab. (Ekonomia), **LAKHWINDER SINGH**, Patiala, Indie

Dr (Inżynieria), **ANDREY VOVK**, Magdeburg, Niemcy

Dr hab. (Ekonomia), **NADIYA YURKIV**, Kijów, Ukraina

Prof., Dr hab. (Inżynieria), **DMYTRO ZUBOV**, Ohrid, Republika Macedonii

Wydawca:

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

**WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA
NR 7(38) 2018**

Czasopismo jest zarejestrowane w Sądzie Okręgowym w Warszawie za numerem 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Czasopismo naukowe WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA jest umieszczone i indeksowane w bazach danych naukometycznych:

- ERIH PLUS
- Biblioteka Narodowa w Polsce
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Adres strony internetowej:

www.journal.clmconsulting.pl

www.clmconsulting.pl

www.facebook.com/clmcstg

Adres do korespondencji:

Redakcja Czasopisma naukowego WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA

Consilium Sp. z o.o.

ul. Marszałkowska 58

00-545 Warszawa, Polska

Redaktor naczelny -

Zbigniew Wąsik

redactor@clmconsulting.pl

Reklama w czasopiśmie:

office@clmconsulting.pl

SCIENTIFIC COUNCIL

Head of Scientific Council:

Dr. hab. (Economics), **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, Warsaw, Poland

Members of the Scientific Council:

Dr. (Engineering), **BESTOUN S. AHMED**, Erbil, Kurdistan, IraqDr. (Engineering), **SALAWU ABDULRAHMAN ASIPITA**, Minna, Niger State, NigeriaProf., Dr. hab. (Engineering), **ARTUR BARTOSIK**, Kielce, PolandProf., Dr. hab. (Economics), **LINO BRIGUGLIO**, Msida, MaltaDr. hab. (Economics), **MAREK CHRZANOWSKI**, Warsaw, PolandDr. hab. (Law), **OLEKSANDR DOWGAN**, Kyiv, UkraineProf., Dr. hab. (Political Sciences), **FERNANDO FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, BrazilProf., Dr. hab. (Agricultural Sciences), **VASYL FILON**, Kharkiv, UkraineProf., Dr. (Economics), **TSVETELINA ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**, Sofia, BulgariaProf., Dr. (Economics), **SHALVA GOGIASHVILI**, Tbilisi, GeorgiaProf., Dr. hab. (Economics), **TETYANA KALNA-DUBINYUK**, Kyiv, UkraineDr. (Engineering), **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf, SwitzerlandDr. (Economics), **OLEKSII KVILINSKYI**, Poznan, PolandProf., Dr. habil. (Economics), Dr. h.c. mult. **FRANZ PETER LANG**, Braunschweig, GermanyProf., Dr. hab. (Engineering), **KAZIMIERZ LEJDA**, Rzeszow, PolandProf., Dr. hab. (Economics), **IRENA MACERINSKIENĖ**, Vilnius, LithuaniaProf., Dr. (Economics), **ALEXANDER MASHARSKY**, Riga, LatviaProf., Dr. hab. (Political Sciences), Prof. ndzw. **DONAT JERZY MIERZEJEWSKI**, Piła, PolandDr. (Economics), **RADOSŁAW MIŚKIEWICZ**, Łaziska Górne, PolandProf., Dr. hab. (Economics), **BORYS SAMORODOV**, Kharkiv, UkraineProf., Dr. hab. (Engineering), **VADYM SAMORODOV**, Kharkiv, UkraineDr. (Law), **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław, PolandDr. (Law), **OLEKSANDR SHAMARA**, Kyiv, UkraineDr. (Economics), **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi, KenyaProf., Dr. hab. (Economics), **LAKHWINDER SINGH**, Patiala, IndiaDr. (Engineering), **ANDREY VOVK**, Magdeburg, GermanyDr. hab. (Economics), **NADIYA YURKIV**, Kyiv, UkraineProf., Dr. hab. (Engineering), **DMYTRO ZUBOV**, Ohrid, Republic of Macedonia

Publisher:

CONSILIUM LIMITED LIABILITY COMPANY

EUROPEAN COOPERATION

Vol. 7(38) 2018

Collection of scientific proceedings is registered in District Court in Warsaw for the number 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Collection of scientific proceedings EUROPEAN COOPERATION is included and indexed in the international informational and scientometric data bases:

- ERIH PLUS
- National Library of Poland
- Polish Scholarly Bibliography (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Web on:

www.journal.clmconsulting.plwww.clmconsulting.plwww.facebook.com/clmcstg

Address for correspondence:

Editorial team of Collection
EUROPEAN COOPERATION
Consilium LLC
Marszałkowska str. 58
00-545 Warsaw, Poland

Chief editor of the Collection -
Zbigniew Wąsik

redactor@clmconsulting.pl

Advertising in the collection:
office@clmconsulting.pl

SPIS TREŚCI

Nauki techniczne

ВПЛИВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА УПРАВЛІННЯ ГРОМАДАМИ
ТА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ 9
Lidiia Horoshkova, Vladimir Volkov, Roman Karbivnychy, Ivan Karbivnychy
(UKR)

Zarządzanie i Marketing

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕЛЕГУВАННЯ
ПОВНОВАЖЕНЬ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПОЛЬЩІ 26
Viktoriia Davydova
(UKR)

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ: МАЙБУТНЄ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У
БАНКАХ 36
Tetiana Girchenko, Olga Panchenko
(UKR)

Spoleczno-humanitarne studia

ПРОБЛЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВИТИ ДІТЕЙ ТА ДОРΟΣЛИХ НА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ (XIX - ПЕРША ПОЛОВИНА
XX СТОЛІТЬ) 57
Zinaida Hipters
(UKR)

Jurysprudencja

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ
УКРАЇНИ 73
Oksana Korotiuk
(UKR)

WYMAGANIA EDYTORSKIE DLA AUTORSKICH MATERIAŁÓW 95

REKLAMA 104

TABLE OF CONTENTS

Technical sciences

- THE INFLUENCE OF THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP ON THE COMMUNITIES AND HOUSING AND UTILITIES SECTOR'S MANAGEMENT 9
Lidiia Horoshkova, Vladimir Volkov, Roman Karbivnychy, Ivan Karbivnychy (UKR)

Management and Marketing

- EXPERIENCE OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL ADJUSTING OF DELEGATING POWERS IN THE SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN POLAND 26
Viktoriiia Davydova (UKR)
- DIGITAL MARKETING: THE FUTURE OF MARKETING COMMUNICATIONS IN BANKS 36
Tetiana Girchenko, Olga Panchenko (UKR)

Humanities and Social Studios

- PROBLEM OF ECONOMIC EDUCATION OF CHILDREN AND ADULTS IN WESTERN UKRAINIAN LANDS IN PEDAGOGICAL THEORY (XIX - THE FIRST HALF XX CENTURY) 57
Zinaida Hipters (UKR)

Jurisprudence

- SOCIAL AND ECONOMICAL FEATURES OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF OBJECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE 73
Oksana Korotiuk (UKR)
- REQUIREMENTS FOR DESIGN OF THE AUTHORS' MATERIALS 95
- ADVERTISING 104

Сертифікати про знання польської мови на рівні B2

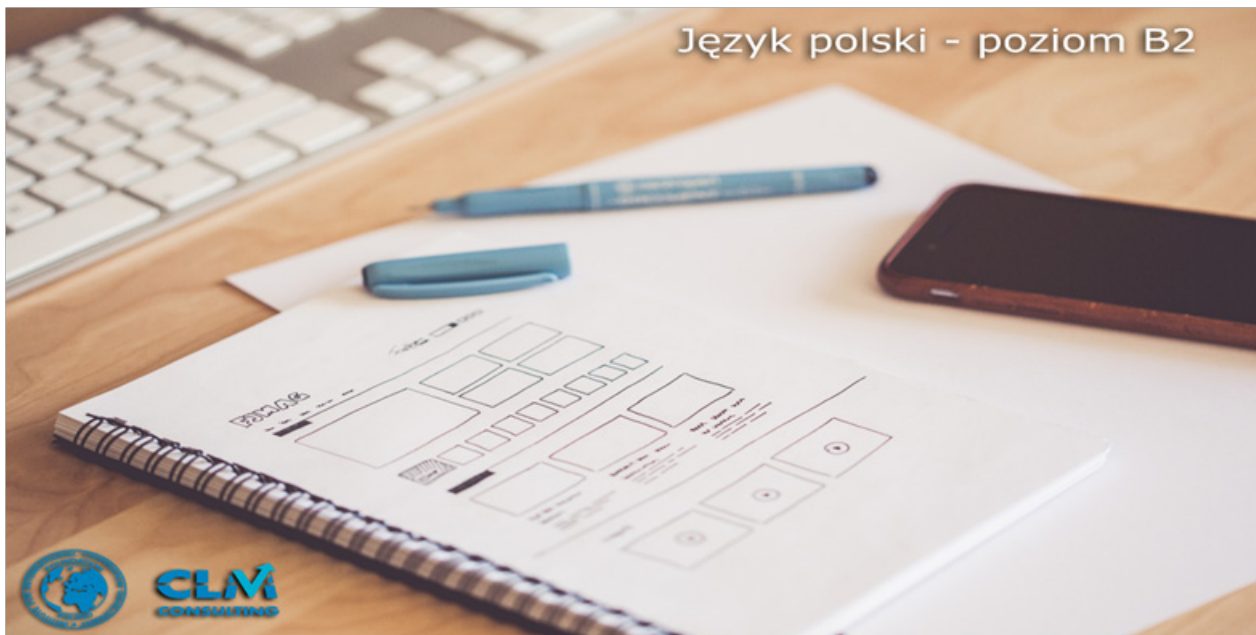
Інститут розвитку міжнародної співпраці, який є партнером Consilium Sp. z o.o., проводить дистанційно, з використанням спеціалізованої сучасної Інтернет-платформи, безкоштовний іспит для осіб, для яких польська мова є іноземною, на рівні B2.

За результатами іспиту видається сертифікат, що підтверджує знання мови на рівні B2 відповідно до Загальноєвропейських компетенцій володіння іноземною мовою: вивчення, викладання, оцінка (Common European Framework of Reference, CEFR).

Сертифікат необхідний з метою подачі документів абітурієнтами, які вступають до польського ВНЗ, викладачами – при присудженні наукових звань професора, доцента, с.н.с. і для інших осіб.

Для участі в іспиті необхідно заповнити заявку на сайті <http://clmconsulting.pl>

Курси польської мови

Consilium Sp. z o.o., проводить дистанційно курси польської мови, з використанням спеціалізованої сучасної Інтернет-платформи.

Курс розрахований на 240 годин: 100 годин – заняття з викладачем, 140 годин – самостійне виконання завдань.

Курс польської мови побудований таким чином, щоб використовуючи сучасні можливості дистанційної освіти, в мінімально можливих термінах з максимальним комфортом для слухачів, отримати рівень володіння польською мовою B2 (згідно з Common European Framework of Reference for Languages, CEFR від листопада 2011 року) – Upper-Intermediate – [poziom] średni ogólny.

Згідно з вимогами CEFR користувач на цьому рівні:

- розуміє основні ідеї чітких повідомлень, зроблених літературною мовою на різні теми, що виникають на роботі, навчанні, дозвіллі тощо;
- вміє спілкуватися в більшості ситуацій, які можуть виникнути під час перебування в країні мови, що вивчається;
- може скласти чіткі повідомлення на відомі або теми, що його цікавлять;
- здатний висловити свою думку й плани на майбутнє і обґрунтувати враження, події, прагнення.

Сам курс поділений на:

- 100 годин роботи у віртуальній аудиторії (лекції та практичні заняття з відповідями на питання і опрацюванням домашніх завдань);
- 140 годин самостійної роботи (вправи, матеріали для читання, відео й аудіо).

Крім того, учасники курсу отримають механізми самостійного вдосконалення польської мови в майбутньому, щоб не зупинятися на досягнутих результатах, а постійно вдосконалювати польську на практиці.

Для участі в курсах необхідно заповнити заявку на сайті <http://clmconsulting.pl>

Лідія Горошкова

д.е.н., доцент,
Запорізький національний
університет,
професор кафедри підприємництва,
менеджменту організацій та
логістики
Україна, Запоріжжя
goroshkova69@gmail.com

Володимир Волков

д.т.н., проф.,
Запорізький національний
університет,
професор кафедри підприємництва,
менеджменту організацій та
логістики
Україна, Запоріжжя
volkovvp49@gmail.com

Роман Карбівничий

Запорізький національний
університет,
аспірант
Україна, Запоріжжя
carbon.classical@gmail.com

Іван Карбівничий

Запорізький національний
університет,
аспірант
Україна, Запоріжжя
ivan.karbivnichi@gmail.com

**ВПЛИВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА УПРАВЛІННЯ
ГРОМАДАМИ ТА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Анотація. У роботі доведена доцільність використання механізмів управлінського впливу державно-приватного партнерства (ДПП) у процесі створення та ефективного функціонування розвитком об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та житлово-комунального господарства (ЖКГ).

На основі аналізу міжнародного позитивного досвіду використання державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві, доведена доцільність його впровадження в управління ЖКГ в умовах децентралізації влади.

Проведений порівняльний аналіз основних моделей функціонування ЖКГ та використання у цій сфері ДПП, показав доцільність використання французького досвіду ефективного управління.

Математично доведено, що ДПП буде ефективним у разі досягнення компромісних домовленостей між державою і приватним бізнесом та споживачем – мешканцями об'єднаної територіальної громади. Як показали проведені розрахунки, результат домовленості (угоди) є Парето-оптимальним в разі, коли плату пропонує покупець (споживач), а продавець (державна і приватний бізнес) погоджується на його ціну, можливо зробити висновок про пріоритетність домінування інтересів територіальної громади у таких домовленостях.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, об'єднані територіальні громади, житлово-комунальне господарство, нерухомість, концесія

Формул: 4, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 24

Lidiia Horoshkova

Doctor of Science (Economical),
Associate Professor,
Zaporizhzhya National University,
department of business,
management organizations and
logistics,
Ukraine, Zaporizhzhya
goroshkova69@gmail.com

Vladimir Volkov

Doctor of Science (Technical), Professor,
Zaporizhzhya National University,
department of business, management
organizations and logistics,
Ukraine, Zaporizhzhya
volkovvp49@gmail.com

Roman Karbivnychyi

Zaporizhzhya National University,
postgraduate,
Ukraine, Zaporizhzhya
carbon.classical@gmail.com

Ivan Karbivnychyi

Zaporizhzhya National University,
postgraduate,
Ukraine, Zaporizhzhya
ivan.karbivnychyi@gmail.com

THE INFLUENCE OF THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP ON THE COMMUNITIES' AND HOUSING AND UTILITIES SECTOR'S MANAGEMENT

Abstract. The feasibility of using state-private (public-private) partnership (PPP) management mechanisms in the process of establishing the effective functioning and development of territorial communities was proved in the study. It was proposed to use PPP as an instrument for implementation of projects and programs, as well as the basis for long-term cooperation between the state, private business and consumers.

Based on the analysis of positive world practice of public-private partnership in housing and utilities sector application, the feasibility of its implementation in the management of housing and utilities sector amid decentralization was proved. It was demonstrated that one of the areas of public-private partnership's performance is the management of multi-apartment buildings and provision of their residents with high-quality housing and utilities services. The main forms of such management are: privatization; operational contract; business management contracts (trust management); rent; concession.

Comparative analysis of the main models of housing and utilities sector functioning and the use of PPP in this field was conducted. It was suggested to use French practice of effective management. The expediency of concession agreements' implementation in the process of coordinating the interests of the state, private business and consumers of housing and utilities services was proved.

It was mathematically proved that the PPP would be effective only if agreements between the state and private business, and consumers - a united territorial community's residents are reached. According to authorial calculations, the result of the agreement (contract) is Pareto-optimal in case if the payment proposed by the buyer (consumer) is balanced by the price of the seller (the state and private business). It is possible to make conclusion about the priority of a territorial community's interests in such agreements.

Keywords: public-private partnership, united territorial communities, housing and utilities sector, property, concession

Formulas: 4, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 24

Вступ. Актуальність проблеми побудови ефективної системи управління державою та її територіями обумовлена тим, що чинний територіальний устрій України був сформований в умовах командно-адміністративної системи, що не відповідає сьогоденним реаліям. Унаслідок цього він не завжди співпадає із трансформаційними процесами і у деякій мірі є перешкодою перетворенням у структурі управління державою, не дає можливості здійснювати ефективну регіональну політику. Крім того, існує необхідність формування ефективного механізму управління фінансовим розвитком територіальних громад, що в умовах децентралізації набуває вирішальне значення.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Сучасними аспектами вирішення проблем розвитку територіальних громад та місцевого самоврядування займаються такі вчені, як Павлюк А. П., Олійник Д. І., Баталов О. А., Дацко О. І., Муркович Л. Л., Молодожен Ю. Б. та ін.

Проблемами державно-приватного партнерства в Україні займаються такі вчені, як Геєць В. М., Гриценко А. А., Данилишин Б. М., Запатріна І. В., Косарев А. Й., Федулова Л. І., Самаєва Ю. та ін. Методологічні основи формування розвитку

ДПП досліджують такі закордонні вчені, як А. Акінтої, Дж. Аллан, Д. Грімсі, О. Харт, Х. Хем та інші вчені.

Актуальним питанням управління проектами та програмами присвячені роботи Бушуєва С. Д., Буркова В. Н., Возного А. М., Кошкіна К. В., Харитоновна Ю. М., Чернова С. К., Чумаченка І. В.

Результати дослідження. У 2014 р. започаткований процес децентралізації влади, супроводжувався неодноразовими спробами побудуви нової моделі територіальної організації влади й адміністративно-територіального устрою. Однак більшість таких спроб залишилась на етапі концептуальних обґрунтувань або законодавчих ініціатив. Не є остаточно сформовані також і модель фінансового управління децентралізацією за нових умов організаційної структури об'єднаних територіальних громад. За таких умов, на нашу думку, доцільним буде використати можливості державно (публічно)-приватного партнерства (public-private partnership).

Взаємодія бізнесу і публічної влади є невід'ємною умовою функціонування сучасного суспільства. Характер цих відносин найбільш яскраво проявляється в інституті публічно-приватного партнерства (public-private partnership).

У вітчизняній науковій літературі вживають одночасно два поняття - державно-приватне партнерство та публічно-приватне партнерство. Більш традиційним перекладом поняття Public Private Partnership (PPP) у вітчизняній літературі є «державно-приватне партнерство» (ДПП), термін «публічно-приватне партнерство» (ППП) використовується значно рідше. Це, на нашу думку, можливо пояснити тим, що відповідний термін використовується у Законі України «Про державно-публічне партнерство»; по-друге, пропозиції партнерства, як правило ініціюються органами державної влади або місцевого самоврядування, тобто у партнерстві домінуюча роль належить державним інституціям.

30 жовтня 2010 р. набув чинності Закон України «Про державно-приватне партнерство», яким визначено організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів із приватними та основні принципи державно-приватного партнерства.

Згідно з Законом України «Про державно-приватне партнерство» (Ст. 1) (чинна редакція зі змінами, внесеними у 2015 році) державно-приватне партнерство визначається як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами (державні партнери) і юридичними або фізичними особами-підприємцями (приватні партнери), за винятком державних та комунальних підприємств, що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами.

Ст. 4 Закону основними сферами застосування ДПП в Україні визначає такі: пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування; виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних земель; поводження з відходами, крім збирання та перевезення; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; управління нерухомістю; надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом; виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково

зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції; надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я; управління пам'ятниками архітектури та культурної спадщини.

Основними формами здійснення ДПП є (Ст. 5 Закону):

а) Концесія – договір про передачу природних багатств, підприємств, інших об'єктів, що належать державі чи територіальним громадам, в тимчасову експлуатацію приватному партнеру.

б) Спільна діяльність. Згідно ст. 1130 Цивільного Кодексу України за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить чинному законодавству.

в) Інші договори.

На нашу думку, поняття «державно-приватне партнерство» звужує сутність механізму публічно-приватного партнерства, оскільки втрачається третій суб'єкт даних відносин – публічний сектор з його потенціалом економічного регулювання та захисту публічних інтересів.

У світі немає єдиного визначення ППП. Більше того, оскільки форми і механізми ППП суттєво різняться залежно від країни, то й поняття про ППП віддзеркалює певні найбільш характерні риси цього явища у конкретній країні. Разом з тим, є й загальні риси, які дозволяють ідентифікувати деякі форми взаємодії публічної влади та бізнесу саме як ППП.

На думку спеціалістів Світового банку немає жодного широко прийнятого визначення публічно-приватного партнерства (ППП). Наведемо основні з них.

ППП – угоди між публічною і приватною сторонами з приводу виробництва і надання інфраструктурних послуг, які укладаються з метою залучення додаткових інвестицій і підвищення ефективності бюджетного фінансування [Delmon J., 2009].

Міжнародна фінансова корпорація визначає ППП як відносини, за допомогою яких приватний сектор забезпечує суспільство інфраструктурними активами та інфраструктурними послугами, які традиційно надаються державою.

Лабораторія Знання Світового банку визначає ППП як «тривалий контракт між приватною і урядовою сторонами для забезпечення або обслуговування громадськості, в якому приватна сторона має істотний ризик і відповідальність за управління, і її винагорода пов'язана з виконання контракту».

Публічно-приватне партнерство за визначенням, наведеним у Енциклопедії Британіка, це співпраця між агентами уряду і приватного сектора в наданні товарів або послуг громадськості. Сфери державної політики, в якій ППП була здійснена, включає низку соціальних послуг, громадського транспорту, екологічних послуг та утилізацію відходів.

Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) дає таке визначення публічно-приватного партнерства – «співпраця між державним і приватним сектором з метою постачання проекту або обслуговування, традиційно забезпеченого державним сектором».

Відповідно до міжнародної практики сутністю цього явища є встановлення довгострокових стратегічних відносин у реалізації суспільно значимих проектів між приватним сектором і публічною владою, яка уособлює собою як центральні органи виконавчої влади, так і органи місцевого самоврядування.

Лідерами у використанні можливостей ППП є США, Великобританія, Німеччина, Франція. Так, у США є Національна рада з публічно-приватного партнерства. Публічно-приватне партнерство активно застосовується у широкому спектрі секторів економіки, у тому числі для надання адміністративних послуг, у сферах освіти, охорони здоров'я, спорту, оборони, обслуговування в'язниць, тобто в тих, які в Україні взагалі не розглядаються як сфери, де можливе застосування ППП. Традиційно значне розповсюдження механізми ППП отримали при реалізації проектів з будівництва та обслуговування інфраструктурних об'єктів (аеропортів, портів, залізниць, автомобільних доріг, систем водопостачання та водовідведення тощо) [Запатріна, 2011].

Одним з найбільш вдалих визначень ППП, на нашу думку, є таке: «система відносин між органом публічної влади (управління) та приватною організацією, в якій останній надається більша роль у плануванні, фінансуванні та реалізації певної послуги для населення, аніж при використанні традиційних процедур співпраці (наприклад, тендеру), і менша аніж при використанні механізму приватизації. При цьому захист державних та комунальних інтересів гарантується через інституційні основи, положення нормативних актів та укладених договорів» [Данилишин].

На нашу думку, ППП можливо розглядати у різних аспектах. У вузькому розумінні – це реалізація суспільно значущих проектів і програм шляхом одночасного залучення коштів держави та недержавних (комерційних) структур. Поширеною є практика застосування державно-приватного партнерства щодо інвестиційних проектів у галузях, де послуги традиційно надавались державою. Це дає можливість з одного боку сприяти подоланню ускладнень щодо виконання державою соціально значимих функцій, з іншого – забезпечує бізнес новими об'єктами для інвестування. У більш широкому розумінні публічно-приватне партнерство – це комплексна взаємодія таких секторів: державного, приватного та публічного на довгостроковій основі.

В умовах децентралізації влади постає важливе завдання – пошук фінансових ресурсів для управління розвитком територіальних громад, які в новому територіально-просторовому устрої набувають особливого значення. Унаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України суттєво розширені фінансові можливості місцевого самоврядування. Передбачається, що територіальні громади отримають увесь спектр повноважень та фінансових ресурсів, що мали тільки міста обласного підпорядкування. Одночасно з розширенням бази формування дохідної частини місцевих бюджетів, відбулось перенесення значного обсягу витрат, передусім соціальних, до видатків місцевих бюджетів. Це обумовлює необхідність пошуку шляхів формування більш стійких доходів місцевих бюджетів. Саме тому в Україні виникла необхідність удосконалити чинну систему формування та розподілу доходів місцевих бюджетів. У цьому процесі особливе значення набуває державно-приватне партнерство.

Раніше зазначалось, що чинне законодавство до державних партнерів відносить державу Україна, Автономну Республіку Крим та територіальні громади, а до приватних – юридичних або фізичних осіб-підприємців (за винятком державних та комунальних підприємств). Так, дійсно, якщо підходити формально, то територіальні громади є первинними суб'єктами місцевого самоврядування, тобто є державним партнером, але в умовах децентралізації їх повноваження розширились і

значення у суспільстві суттєво змінюється. Децентралізація – це реорганізація державної влади та передача значних повноважень та ресурсних можливостей від державних органів органам місцевого самоврядування. Причому повноваження мають передаватись на найнижчий – тобто найближчий до людей рівень, за умови, що це не шкодить якості наданих послуг і такі повноваження можна реалізувати найбільш успішно. Іншими словами децентралізація передбачає вибудову ефективної взаємодії різних рівнів обраної та призначеної влади, в центрі якої стоїть інтерес громадянина.

Таким чином, переваги ППП можуть бути використані у процесі встановлення паритету інтересів між призначеною державною владою, обраною владою на рівні об'єднаних територіальних громад, приватним бізнесом та громадянами.

Ефективним це партнерство буде тільки за умови, якщо позитивний ефект від узгодження рішення отримують усі сторони – держава, ОТГ, приватний бізнес та споживач. Тобто буде забезпечена умова Парето-оптимальності: якщо за умови будь-яких змін у економічній системі, при підвищенні добробуту хоча б одного з її учасників, не допускається зниження рівня добробуту інших. Таким чином, реалізація проектів і програм на засадах ППП буде однією тільки однією із складових. Співробітництво не обмежується тільки реалізацією проектів та програм на довгостроковій основі та економічним ефектом. Це повинна бути системна взаємодія між усіма зацікавленими сторонами – державною, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, приватним бізнесом та громадянами.

Практичний досвід управління і реалізації проектів ППП свідчить про те, що у багатьох випадках у подібному партнерстві центральна та місцева влада мають різні інтереси, іноді навіть суперечливі. Наприклад, для реалізації певних загальнодержавних проектів (будівництво автомобільних доріг, атомних станцій, стадіонів тощо) необхідне використання земельних ділянок, що знаходяться у власності місцевої громади. Водночас місцева громада може мати відмінне від центральних органів влади бачення щодо оптимального використання відповідних ділянок з огляду на інтереси мешканців території. У цьому випадку на етапі ініціювання проекту, що реалізується у формі ППП, органи місцевого самоврядування та центральні органи виконавчої влади мають залучатися до переговорного процесу з цих питань як окремі суб'єкти, кожен з яких відстоює свої інтереси і має під час реалізації майбутнього проекту різні ризики. Зазначене не є можливим у рамках визначення «державно-приватне партнерство», яке надано у відповідному Законі України.

На нашу думку перспективним напрямом розширення можливостей застосування ППП є розвиток житлово-комунального господарства (ЖКГ). В сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою, об'єднані територіальні громади повинні утримувати житлово-комунальне господарство, що знаходиться на їх території і забезпечувати мешканців громади необхідними послугами. Утримання житлово-комунальної інфраструктури ОТГ здійснюється за фінансовою участю громади та певною дотаційністю від держави. В той же час, ЖКГ не повинне бути цілком дотаційним, надання послуг має приносити економічну вигоду житлово-комунальному підприємству і громаді, в той же час – бути за ціною доступною для споживачів.

Передача повноважень щодо утримання ЖКГ на базовий рівень місцевого самоврядування розширює його можливості щодо укладення договорів ДПП. На рівні ОТГ можливо використовувати пер за все традиційні підходи до державно-приватного партнерства, а саме розглядати його як спосіб фінансування і розвитку інфраструктурних проектів у сфері ЖКГ. ДПП можливо реалізувати шляхом об'єднання ресурсів держави і приватного партнера. Важливим є те, що об'єкти ДПП залишаються у власності ОТГ.

З ефективністю системи ДПП в Україні, на нашу думку пов'язане ще одне питання – тарифна політика природної монополії, якою є ЖКГ. Однією з умов щодо ефективності реалізації проектів ДПП у сфері ЖКГ є їх довготривалий характер. Вважається, що середній термін окупності інвестиційних проектів у цій сфері складає 5 – 10 років. Від рівня тарифів (цін) залежить прибуток, що може бути отриманий в процесі реалізації проектів і, як наслідок термін окупності. Тому, на нашу думку, фактором ризику є тарифна політика у ЖКГ. Зменшити ризик інвестора можливо за рахунок стабільної політики ціноутворення впродовж періоду реалізації проекту. Часті зміни тарифів можливо вважати дестабілізуючим фактором, що підвищує рівень невизначеності і ризику щодо очікуваних термінів окупності проектів.

Ще одним напрямом використання ДПП є застосування договірних відносин у сфері управління наданням послуг. Корисним з цього приводу є аналіз досвіду інших країн. Різні країни успішно використовують ДПП у комунальному господарстві. Так Австрія, Бельгія, Канада, Франція, Німеччина, Ірландія, Голландія, Португалія, Іспанія, Великобританія, США, Чілі, Аргентина і Болівія використовують ДПП у секторі водопостачання та водовідведення. У сфері утилізації та переробки відходів ДПП використовують Бельгія, Канада, Італія і Великобританія. Німеччина використовує ДПП у теплопостачанні. З метою підвищення енергоефективності будівель, особливо у бюджетній сфері, широке розповсюдження отримало створення енергосервісних компаній та укладання перформенс-контрактів (США, Німеччина, Данія, Голландія, Киргизія та ін.).

У Німеччині у 1990 році після об'єднання почалось реформування ЖКГ. Основною метою реформ було створення конкуренції у ЖКГ. Для вдосконалення ціноутворення Німеччина перейшла від надання соціальної допомоги населенню через комунальні підприємства до адресних субсидій. Субсидії дозволили забезпечити можливість диференціації тарифів для бідних і багатих. Звільнені кошти шляхом грантів і кредитів під низькі відсотки були інвестовані у модернізацію мереж та обладнання. Кредити надавались Федеральним Урядом Німеччини, муніципальними утвореннями, постачальниками енергоресурсів, ЄС. Крім того одночасно відбулось зростання вартості послуг, переходу до їх оплати у відповідності до фактичного споживання, що призвело до економії ресурсів.

У процесі реформування ЖКГ Німеччини практично вся галузь перейшла у приватну власність (у т.ч. і земля). Постачальників послуг обирали на конкурсній основі, що стимулювало підвищення якості послуг. Крім того в умовах конкуренції, комунальні компанії були змушені не тільки поставляти ресурси і отримувати оплату за це, виникла необхідність у наданні додаткових послуг. Утворились холдингові структури, що поряд з основними видами діяльності почали надавати послуги прибирання прибудинкових територій, вивіз сміття, обслуговування внутрішньо-будинкової інфраструктури, телекомунікацій і т.ін.

Так, наприклад, управління водопостачанням у Німеччині здійснюють акціонерні товариства, створені муніципалітетами. Основні комунікації, при цьому, входять у статутний фонд підприємства, але 100% або контрольний пакет акцій його належить муніципалітету.

У Німеччині був приватизований муніципальний та державний житловий фонд, колишні житлові «агентства» були перетворені у міські житлові підприємства, житлові кооперативи перетворились у організації співвласників житла, що стали правоспроможними та самостійними у прийнятті рішень. Такі організації контролювали кількість і якість наданих послуг, представляли інтереси власників квартир у різних інстанціях.

У Німеччині приділялась увага підвищенню ефективності комунальних підприємств. Спеціально створені державні банки сприяли розвитку ЖКГ, вони надавали пільгові кредити під конкретні адресні програми, спрямовані на підвищення ефективності діяльності комунального господарства (КГ).

Основною структурою в управлінні ЖКГ Німеччини є фірма з управління житлом. Найпоширенішою організаційно-правовою формою є товариства з обмеженою відповідальністю, а також акціонерні товариства.

Аналіз позитивного закордонного досвіду розв'язання проблем енергоефективності свідчить про можливість економії паливно-енергетичних ресурсів за рахунок впровадження енергозаощаджуючих технологій, матеріалів та організаційних заходів. Досвід запровадження в Німеччині заходів енергозаощадження підтверджує, що на шляху подолання адміністративно-господарсько-фінансових перешкод важливе значення має поєднання таких компонентів, як управління інфраструктурою, законодавчі вимоги, податки та активна позиція територіальної громади, фінансова підтримка. Залучення інвестиційних ресурсів приватного бізнесу на засадах ДПП – найбільш оптимальний шлях підвищення енергоефективності вітчизняного ЖКГ.

У Великобританії комунальну інфраструктуру спочатку об'єднали у регіональні державні компанії, потім вони були приватизовані. Перед приватизацією держава списала усі борги комунальних підприємств, взяла на себе витрати на модернізацію та паспортизацію майна. На сьогодні у Великобританії комунальну інфраструктуру повністю передано у приватну власність. Так, усе інфраструктурне забезпечення водопостачання у країні на сьогодні здійснюють сім компаній. Але зберігається регулювання з боку держави діяльності локальних монополій.

У Великобританії зведений до мінімуму обсяг адміністративних важелів управління житловим фондом, перевага віддана ринковим принципам. Уряд Великобританії відмовився від надання муніципалітетам дотацій на утримання житлового фонду. Вивільнені таким чином кошти були надані у вигляді грантів домовласникам на викуп житлового фонду у муніципалітету. Останній був зацікавлений у продажі частини житлового фонду, щоб отримані кошти використати на утримання житла, що залишилось у муніципальній власності. Так виникли соціальні домовласники, як конкуренти муніципалітетів. Муніципалітети стали ініціювати створення організацій мешканців, які хотіли прийняти в управління житловий фонд.

На відміну від Великобританії, у Франції комунальні служби є переважно муніципальними. Але управління інфраструктурою, що є комунальною власністю, може здійснювати управляюча організація, що виграла конкурс. У Франції одночасно

існують національні газові мережі й державна енергетика та приватні компанії, що діють на основі концесії. Із муніципалітетами усі фірми уклали контракти і договори на електро-, газо-, водопостачання і водовідведення, збирання і переробку сміття та промислових відходів. Контракти є різні: на експлуатацію, на ремонт, на будівництво нової інфраструктури. Перевагою концесії є те, що послуги природних монополій (водопостачання, водовідведення) при цьому не відчужуються у держави. Майно надається у тимчасове користування приватним фірмам, що сплачують власникові плату, приймають на себе комерційні ризики, що виникають в процесі експлуатації. При цьому у договорі концесії жорстко регламентується діяльність, у т.ч. умови надання послуг та рівень тарифів. Забезпечення якості реалізується також у договорі концесії, в разі порушення цих умов, можливе розірвання договору концесії. Концесійні договори можуть передбачати, що концесіонер буде об'єкт за свої кошти, впродовж терміну дії договору володіє об'єктом і експлуатує його, по закінченні терміну договору, він передає його у муніципальну власність.

Розвитку конкуренції у ЖКГ Франції сприяло також створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. Щодо управління багатоквартирним житлом, то ці послуги здійснюють як муніципальні компанії, так і приватні.

Отже, найбільш корисним для України є досвід Франції.

На нашу думку, у сфері ЖКГ можливо також більш широко розуміти ДПП, оскільки житлово-комунальні послуги є життєво важливими, мають соціальне значення, саме тому крім інтересів держави та приватного бізнесу, обов'язковим є врахування інтересів споживача.

З урахуванням того, що ДПП у широкому розумінні – взаємодія влади (як призначеної, так і обраної), приватного бізнесу та споживача, важливим є забезпечення паритету інтересів у цьому співробітництві.

Таким чином, держава у особі органів місцевого самоврядування та територіальних громад (сільських, міських та ін.) буде використовувати власні фінансові ресурси та залучені інвестиційні ресурси приватного бізнесу для реалізації проєктів і програм, основною метою яких є створення гідних умов життя населення громади (споживача). Якщо перевести ці взаємовідносини у площину моделі «продавець – покупець», «продавцем» будуть органи місцевого самоврядування певної територіальної громади та приватний бізнес, а «покупцем» – населення цієї територіальної громади.

Отже, паритет інтересів необхідно досягти перш за все між владою і бізнесом, з одного боку та населенням територіальної громади – з іншого. За такої взаємодії ні виробник, ні споживач не можуть змусити один одного до вигідних для себе дій. Єдине, що їм залишається, – домовитись, укласти угоду.

У загальному випадку неможливо передбачити яким чином розподіляться вигоди між сторонами угоди, учасники можуть не досягти взаємовигідної домовленості (з позиції виконання принципу Парето-покращення). Таким чином, доцільним буде оцінити умови досягнення домовленості між сторонами угоди та проаналізувати можливі варіанти її ефективного виконання. На нашу думку, для цього можливо використати теорію ігор, що аналізує прийняття рішень економічними суб'єктами (гравцями) в ситуаціях, коли на результат цих рішень здійснюють вплив дії, що виконуються іншими суб'єктами. Такі ситуації прийнято називати іграми.

Нехай продавця характеризують витрати c , а покупця – оцінка v (готовність сплатити). Будемо вважати, що той, кому залишиться благо і скільки за нього платити визначить гра.

При розгляді взаємодії між покупцем і продавцем можлива симетрія або асиметрія інформації. З одного боку, інформація є колективним благом, тобто якщо нею володіє один суб'єкт господарювання, вона, як правило, може бути передана іншому. З іншого боку, може існувати ситуація, за якої один гравець має повний обсяг інформації, другий – неповний, тобто може існувати асиметрія.

Як правило, продавець є більш освіченим щодо ризиків ненадання послуги або продажу товару, ніж споживач. Тому, на нашу думку, частіше реалізується ситуація асиметрії інформації. За таких умов доцільно буде використати динамічні ігри з неповною інформацією (динамічні байєсові ігри).

Зазвичай у баєсовській грі вважають, що тип гравця відомий тільки самому гравцю, але не його партнеру. Набір стратегій продавця і покупця визначають для кожної пари параметрів c і v чи відбувається торгівля і за якою ціною. Нехай за умови $x(c, v) = 1$ торгівля відбувається, у випадку $x(c, v) = 0$ – ні, $t(c, v)$ – плата покупця – продавцю (загальна сума, а не ціна).

Покупець та продавець мають квазінейтральні функції виграшу і нейтральні до ризику.

Тоді, виграш покупця складатиме: $uv(c, v) = v x(c, v) - t(c, v)$; відповідно виграш продавця: $uc(c, v) = t(c, v) - c x(c, v)$.

Позначимо $Uv(v) = E[v x(c, v) - t(c, v)] = v E x(c, v) - E t(c, v)$ – очікуваний виграш від угоди для покупця з оцінкою v , за умови що ця оцінка відома. За умови добровільності участі для покупця $Uv(v) \geq 0$.

Аналогічно для продавця з витратами c , очікуваний виграш від угоди $Uc(c) = E[t(c, v) - c x(c, v)] = E t(c, v) - c E x(c, v)$.

Після початку гри економічна інформація стає еквівалентною повній інформації.

Таким чином, Парето-оптимальний набір стратегій є таким, що відповідна йому функція $x(c, v)$ при будь-яких c і v прийме рішення, що є розв'язанням задачі:

$$(v - c) x \rightarrow \max x \quad (1)$$

Якщо $v > c$, то максимум досягається при $x = 1$, якщо $v < c$, то при $x = 0$, за умови $v = c$ – рішення неоднозначне. Тобто якщо вигода від торгівлі $(v - c)$ – позитивна, вона відбувається, якщо від'ємна – ні. Таким чином, торгівля за таких умов вичерпує усі можливі Парето-покращення.

Таким чином ситуація описується теоремою Майєрсона-Саттертуейта: існує принципова неможливість досягнення Парето-оптимуму за будь-якої процедури торгу (або в баєсовській рівновазі будь-якої такої гри), якщо випадкові величини $c = c \sim$ та $v = v \sim$ мають безперервний розподіл, незалежні і неможливо заздалегідь з'ясувати, чи існує вигода від торгівлі (існує ймовірність того, що $v \sim > c \sim$).

Ця теорема математично формулюється так: для будь-якої оцінки покупця $v \in [v_1, v_2]$ та витратах продавця $c \in [c_1, c_2]$, таких що $v > c$, виконано умову $\min\{c_2, v\} > \max\{c, v_1\}$, бо $v_1 < c_2$.

Крім того, $c_1 < v_2$, то ймовірність того, що $v \sim > c \sim$, тобто того, що $x(c \sim, v \sim) = 1$, не дорівнює 0.

Відкіля:

$$E [\max \{c_{\sim}, v_1\} \times (c_{\sim}, v_{\sim})] < E [\min \{c_2, v_{\sim}\} \times (c_{\sim}, v_{\sim})] \quad (2)$$

Теорема Майєрсона-Саттертуейта фактично стверджує, що за двохсторонньої монополії несумісні такі умови: Парето-оптимальність рівноваги; добровільність участі для учасників усіх типів; сумісність інтересів учасників.

Є варіант цієї теореми для моделі, в якій сума, виплачена покупцем, не обов'язково дорівнює сумі, отриманій продавцем. Дана модель дозволяє розглядати такі механізми торга, що потребують витрат на своє існування, а також такі, що передбачають субсидії третіх сторін. Для цієї моделі, теорема Майєрсона-Саттертуейта має вид:

$$\begin{aligned} E t^c(c_{\sim}, v_{\sim}) &\geq E [\min \{c_2, v_{\sim}\} \times (c_{\sim}, v_{\sim})] > \\ E [\max \{c_{\sim}, v_1\} \times (c_{\sim}, v_{\sim})] &\geq E t^v(c_{\sim}, v_{\sim}) \end{aligned} \quad (3)$$

Таким чином, в такій моделі двохсторонньої монополії Парето-оптимальність рівноваги може існувати тільки в іграх торга з недобровільною участю або з субсидіями.

За умови повної інформації – торг ефективний. Так, якщо продавець призначає ціну p , то покупець або погоджується, або не погоджується. Тоді покупець називає ціну v і продавець погоджується. Таким чином, уся вигода від угоди дістанеться продавцю і буде забезпечено Парето-оптимум.

Розглянемо випадок неповної інформації, наприклад, коли витрати відомі обом гравцям, а оцінка покупця v – тільки йому самому. Продавцю відомо, що v_{\sim} має розподіл з носієм $[v_1, v_2]$, функція розподілу $F(p)$ і густина $f(p)$. Будемо вважати, що з одного боку торгівля вигідна з ненульовою ймовірністю, з іншого боку – наявність вигоди – не гарантована, тобто $v_1 < c < v_2$. В разі, якщо сила у перемовинах належить продавцю (тобто випадок «не хочеш, не бери»), покупець погодиться на ціну продавця, якщо $v \geq p$.

Таким чином, ймовірність, що торгівля відбудеться дорівнює $1 - F(p)$. Продавець призначає ціну p так, щоб максимізувати очікуваний вигреш:

$$(p - c)(1 - F(p)) \rightarrow \max_x \quad (4)$$

Оптимальна для продавця ціна p повинна задовольняти вимозі:

$$1 - F(p) = (p - c) f(p).$$

Це умова першого порядку (інтенсивність відмов) є достатньою, якщо відношення $\frac{f(p)}{1 - F(p)}$ зростає у точці p .

З умови першого порядку маємо, що $p > c$. Така ситуація не є Парето-ефективною, оскільки за таких умов покупець відмовиться від покупки, але суспільна вигода від торгівлі – наявна. Оптимум за Парето можливо досягти за умови $p = c$. Але за таких умов не буде оптимальним обсяг послуг (меншою за оптимальний).

Розглянемо протилежну ситуацію. Якщо плату пропонує покупець, продавець вирішує – продавати або ні. За таких умов продавець згоден продати благо, якщо $p \geq c$. За умови, що покупець запропонує $p = c$, буде досягнуто результат, оптимальний за класифікацією Парето.

Таким чином, за умови асиметрії інформації, результати торгів будуть визначатись розподілом сил у перемовинах.

Можливе існування такої ситуації, за якої типи продавців і покупців однозначно пов'язані. Наприклад, в разі, якщо витрати продавця дорівнюють c , тоді оцінка покупця складає αc , де $\alpha > 1$, тобто оцінки покупця і продавця жорстко позитивно корелюють:

$v = \alpha c$. Таким чином, і покупця, і продавця цікавить одна й та ж характеристика. Нею може бути, наприклад, якість товару. Можливо застосувати стандартну процедуру торгів: продавець пропонує ціну, а покупець – вирішує купувати чи ні. Продавець пропонує ціну αc , покупець купує благо, тому буде досягнуто Парето-оптимум.

У разі існування тільки одного продавця і одного покупця, можливо врахувати якість блага при досягненні домовленості між ними. Для цього доцільно використати так звану модель Акерлова. Розглянемо її на прикладі наявності двох градаций якості блага – високого і низького. Продавцю відомо, якої якості благо він продає, корисність збереження в себе неякісного блага у грошовому вимірі становить c_1 , якісного – c_2 ($c_2 > c_1$). Споживач тільки в процесі споживання дізнається яке благо він споживає – якісне чи неякісне. Таким чином, ймовірність отримання якісного блага складає $1 - \mu$. За умови, що покупець нейтральний до ризику, тоді ціна, що він заплатив би за покупку не перевищує $p' = \mu v_1 + (1 - \mu) v_2$. У разі, якщо ця ціна не нижча резервної ціни за якісне благо c_2 , у рівновазі буде відбуватись продаж і якісних, і неякісних благ. Якщо $p' < c_2$, продавці не будуть зацікавлені у продажі якісних благ, хоча їх потенційна корисність для покупців – більша. Тобто це не призведе до оптимальності умов. За умови, що ймовірність появи неякісних благ $\mu \neq \mu$, стане вище, резервна ціна покупців ще знизиться. Такий ринок зруйнується. В разі, якщо продавці також нейтральні до ризику (не знають якісне чи неякісне благо вони продають), торгівля збережеться, а рівновага – буде Парето-оптимальною, додавання інформації (несиметричне) погіршить ситуацію.

Висновки. Отже у роботі доведено доцільність використання механізмів управління публічно-приватним партнерством у процесі створення ефективного функціонування та управління розвитком територіальних громад. Запропоновано використовувати одночасно підхід до ДПП, як інструменту реалізації проектів та програм, так і основи довготривалого співробітництва між державою, приватним бізнесом і споживачами.

На основі аналізу позитивного досвіду використання державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві, доведена доцільність його впровадження в управління ЖКГ в умовах децентралізації. Показано, що одним з напрямів реалізації державно-приватного партнерства є управління багатоквартирними будинками та забезпечення їх мешканців якісними житлово-комунальними послугами. Основними формами такого управління є: приватизація; договір на виконання робіт; контракти на управління підприємством (довірче управління); оренда; концесія.

В роботі проведено порівняльний аналіз світового досвіду щодо основних моделей функціонування ЖКГ та використання у цій сфері ДПП. Запропоновано використати французький досвід ефективного управління. Доведено доцільність використання договорів концесії в процесі узгодження інтересів держави, приватного бізнесу та споживачів ЖК послуг.

Математично доведено, що ППП буде ефективним тільки в разі досягнення домовленостей між державою і приватним бізнесом та споживачем – мешканцями об'єднаної територіальної громади. Як показали розрахунки, результат домовленості (угоди) є Парето-оптимальним у разі, коли плату пропонує покупець (спо-

живач), а продавець (держава і приватний бізнес) погоджується на його ціну, за умови домінування інтересів територіальної громади у таких домовленостях.

Література

Бурков, В. Н., Блинцов, В. С., Возный, А. М., Кошкин, К. В., Михайлов, К. М., Харионов, Ю. Н., Чернов, С. К. & Шамрай, А. Н. (2010). *Механизмы управления проектами и программами регионального и отраслевого развития: монография* / Николаев: издательство Торубара, 176 с.

Геєць, В. М. (2008). Трансформаційні преобразования в Україні: переосмислюючи пройденое і думая о будущем. *Економіка України*. № 5. С. 7- 16.

Гриценко, А. А. (2009). *Капіталізація і соціалізація економіки в ретроспективі і перспективі. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. № 15. С. 191-195.

Данилишин, Б. М. Державно-приватне партнерство – стратегічна форма взаємодії влади і бізнесу. *Юридичні новини Online* URL: <http://news.yurist-online.com/news/kmu/2/>.

Закон України «Про державно-приватне партнерство. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20120803>

Запатріна, І. В. (2011). Розвиток державної підтримки публічно-приватного партнерства в Україні. *Економіка і прогнозування*. № 3. С.9-24.

Інформаційні технології та інновації в економіці, управлінні проектами і програмами: монографія (2016). За заг. ред В. О. Тимофєєва, І. В. Чумаченко – Харків: ХНУРЕ, 402 с.

Косарев, А. Й. & Рибак, О. М. (2007). Партнерство держави і приватного бізнесу в розвитку повітряного транспорту України. *Держава та регіони. Серія: економіка та підприємство*. № 3. С. 118-125.

Самаєва, Ю. (2016). Державно-приватне партнерство - не мета, а один із способів її досягнення. *Дзеркало тижня Україна*. №16. URL: <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/derzhavno-privatne-partnerstvo-ne-meta-a-odin-iz-sposobiv-yiyi-dosyagnennya-.html>

Управление ресурсами распределенных проектов и программ (2015): Монография / Бурков В.Н., Бушуев С.Д., Возный А.М., Гайда А.Ю., Григорян Т.Г., Иванова А.А., Кнырик Н.Р., Колесник М.Э., Кононенко И.В., Кошкин К.В., Павлов А.А., Рыжков С.С., Слободян С.О., Танака Х., Чернов С.К., Рыжов А.С. Николаев: Издатель Торубара В. В. – 388 с.

Управління проектами (2010). Під ред. С.К. Чернова та В.В. Малого: Навчальний посібник. – Миколаїв: НУК, 354 с.

Федулова, Л. І. & Яненко, І. Г. (2009). Організаційний ресурс державно-приватного партнерства в умовах подолання наслідків кризи. *Наукові праці. Том. 109*. Вип. 96. С. 57-60.

Akintoye, A., Beck, M. & Hardcastle, C. (2003). *Public-Private Partnerships: Managing Risks and Opportunities*. Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell Science

Akitobye, B., Hemming R. & Schwartz, G. (2007). Public Investment and Public-Private Partnerships. *International Monetary Fund Economic. Issue No. 40*.

Allan, J. R. (2007). *Performance of PPPs and Traditional Procurement in Australia*. Melbourne: Allen Consulting

Allan, J. R. (1999). *Public-Private Partnerships: A Review of Literature and Practice. Public Policy paper (Saskatchewan Institute of Public Policy). No. 4.*

Delmon, J. (2009). Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. *The World Bank and Kluwer Law International*, 640 p.

Grimsey, D. & Lewis, M. K. (2004). *Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd

Grimsey, D., Lewis, M. K. (2005). *The Economics of Public Private Partnerships*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd

Hart, O. (2003). Incomplete Contracts and Public Ownership: Remarks and Application to Public-Private Partnerships. *The Economic Journal. Vol. 113. № 486*, Pp. 69-76.

Hart, O., Shleifer, A. & Vishny, R. (1997). The Proper Scope of Government: Theory and Application to Prisons. *The Quarterly Journal of Economics. Vol. 112. № 4*. Pp. 1144-1148.

Hart, O. (2003). Incomplete Contracts and Public Ownership: Remarks, and an Application to Public-Private Partnerships. *The Economic Journal, №113*: March. Pp. 69-76.

Ham, H. & Koppenjan, J. V. (2001). Building Public-Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development. *Public Management Review. Vol. 3. № 4*. P. 604.

Hodge, G., Greve, C. & Boardman, A. (eds.) (2010). *Reviewing Public-Private Partnerships. Some Thoughts on Evaluation*. International Handbook on Public-Private Partnerships. Cheltenham: Edward Elgar, Pp. 81-112.

Public-private partnership. URL: <https://www.britannica.com/topic/public-private-partnership>

Public-private partnership. URL: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/im-ppp.aspx>

Telliford, G. T. (2011). *Public-private partnerships around the world*. N.Y.: Nova Science Publishers

What are Public Private Partnerships? (2018). URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/overview/what-are-public-private-partnerships>

References

Akintoye, A., Beck, M. & Hardcastle, C. (2003). *Public-Private Partnerships: Managing Risks and Opportunities*. Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell Science.

Akitobye, B., Hemming, R. & Schwartz, G. (2007). *Public Investment and Public-Private Partnerships*, International Monetary Fund Economic, Issue No. 40.

Allan, J. R. (1999). *Public-Private Partnerships: A Review of Literature and Practice, Public Policy paper (Saskatchewan Institute of Public Policy), No. 4.*

Allan, J. R. (2007). *Performance of PPPs and Traditional Procurement in Australia*, Melbourne: Allen Consulting.

Burkov, V. N., Blincov, V. S., Voznyj, A. M., Koshkin, K. V., Mihajlov, K. M, Haritonov, Ju. N, Chernov, S. K. & Shamraj, A. N. (2010). *Management mechanisms by projects and programs of regional and branch development*. Nikolaev: vidavnictvo Torubara, 176 p.

Burkov, V. N., Bushuev, S. D., Vozny A. M., Gaida A. Yu., Grigiryany T. G., Ivanova, A. A., Knirik N. R., Kolesnik, M. E., Kononenko I. V., Koshkin, K. V., Pavlov A. A., Pizhkov S. S., Slobodyan S. O., Tanaka Kh., Chernov S. K. & Rizhov A. S. (2015) *Resource management of the distributed projects and program*. Nikolaev: vidavnictvo Torubara, 388 p.

Chernov, S. K. & Maliy, V. V. (2010). *Management of the projects*. Nikolaev: National university of shipbuilding. 354 p.

Danylyschyn, B. M. (2016). Public-private partnerships - strategic form of cooperation between government and business, *Yurydychni novyny Online*. Retrieved from: <http://news.yurist-online.com/news/kmu/2/>

Delmon, J. (2009). Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. *The World Bank and Kluwer Law International*, 640 p.

Grimsey, D. & Lewis, M. K. (2004). *Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Grimsey, D. & Lewis, M. K. (2005). *The Economics of Public Private Partnerships*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Ham, H. & Koppenjan, J. van (2001). Building Public-Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development, *Public Management Review*, Vol. 3, № 4, p. 604.

Hart, O. (2003). Incomplete Contracts and Public Ownership: Remarks and Application to Public-Private Partnerships. *The Economic Journal*, Vol. 113, № 486. p. 69-76.

Hart, O. (2003). Incomplete Contracts and Public Ownership: Remarks, and an Application to Public-Private Partnerships. *The Economic Journal*, № 113: March., p. 69-76.

Hart, O., Shleifer, A. & Vishny, R. (1997). The Proper Scope of Government: Theory and Application to Prisons. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 112, № 4, p. 1144-1148.

Heiets, V. M. (2008). Transformational transformations in Ukraine: reinterpreting passed and thinking of the future. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, Pp. 7-16.

Hodge, G., Greve, C. & Boardman, A. (eds.) (2010). *Reviewing Public-Private Partnerships. Some Thoughts on Evaluation*. International Handbook on Public-Private Partnerships, Cheltenham: Edward Elgar, p. 81-112.

Hrytsenko, A. A. (2009). *Capitalization and socialization of the economy in retrospect and prospect, Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspil'stva*, vol. 15, pp. 191-195.

Kosarev, A. J. & Rybak, O. M. (2011). The partnership of the state and private business development in Ukraine air transport, *Derzhava ta rehiony. Seriia: ekonomika ta pidpriemstvo*, vol. 3, pp. 118-125.

Law of Ukraine «About local self-management in Ukraine». Retrieved from: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/lows/show/280/97-вр>.

Public-private partnership. URL: <https://www.britannica.com/topic/public-private-partnership>

Public-private partnership. URL: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/im-ppp.aspx>

Samayeva, Yu. (2016). *Public-private partnership - not a goal but a way to achieve it*, *Dzerkalo Tyzhnia Ukraina*, vol. 16. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 18 May 2016).

Telliford, G. T. (2011). *Public-private partnerships around the world*. N.Y.: Nova Science Publishers.

Timofeev, V. O. & Chumachenko, I. V. (2016). *Information technologies and innovation in economy, in management by the projects and programs*: the monography. Kharkov: KhNUR. 402 p.

What are Public Private Partnerships? (2018). URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/overview/what-are-public-private-partnerships>

Zapatrina, I. V. (2011). Development of state support for public-private partnership in Ukraine. *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 3, pp. 9-24

Data przesłania artykułu do Redakcji: 16.07.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 20.07.2018

Вікторія Давидова

Національна академія державного
управління при Президентові
України,
аспірант
Україна, Київ
davydovava1988@gmail.com

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ У СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ПОЛЬЩІ

Анотація. Розкрито сутність реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою у Польщі. Визначені особливості адміністративно-правового статусу зміни, повіту та воєводства. Проаналізовано механізми взаємовідносин між одиницями територіального самоврядування у Польщі. Досліджено особливості процесу делегування та розподілу повноважень у сфері місцевого самоврядування. Зроблені висновки стосовно утилітарності досвіду Польщі в питаннях організаційного та правового забезпечення відносин делегування повноважень у системі місцевого самоврядування для України.

Ключові слова: адміністративно-територіальна одиниця, органи місцевого самоврядування, органи публічного управління, гміна, повіт, територіальна громада
Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10

Viktoriiia Davydova

National academy for public
administration under the
President of Ukraine,
postgraduate student
Ukraine, Kyiv
davydovava1988@gmail.com

EXPERIENCE OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL ADJUSTING OF DELEGATING POWERS IN THE SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN POLAND

Abstract. There were disclosed the essence of the local self-government and administrative-territorial system reforming in Poland. The peculiarities of the administrative-legal status of the commune, county and voivodship were determined. There were analyzed the mechanisms of the relationship between units of territorial self-government in Poland. The peculiarities of the process of delegation and distribution of powers in the field of local self-government were explored. There were made some conclusions about the utilitarian nature of Poland's experience in organizing and legalizing the delegation of powers in the system of local self-government for Ukraine.

Keywords: administrative-territorial unit, bodies of local self-government, bodies of public administration, gmina, county, territorial community
Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10

Вступ. Розвиток інститутів публічного управління в Польській Республіці пройшов досить тривалий та інтенсивний етап за останні майже 30 років. Трансформація суспільних процесів після падіння тоталітарного режиму і аж до членства країни в ЄС стала можливою лише за умови тісної консолідації зусиль політичних партій, місцевих політичних еліт та інститутів громадянського суспільства. Якість розвитку останнього багато в чому залежала від реформування всієї системи публічного управління в державі. Розширення можливостей органів місцевого управління, підвищення спроможності вирішувати проблеми локального розвитку будь-якою адміністративно-територіальною одиницею суттєво стимулювало появу місцевих громадській ініціатив. Інститути громадянського суспільства на рівні найменших адміністративних утворень у Польщі досягли такого рівня політичної активності, що здатні пропонувати високу якість територіального розвитку.

Такий досвід для України є цікавим, а система територіальної організації влади такою, що потребує ґрунтовного дослідження у всіх її аспектах. На особливу увагу заслуговує вивчення процесу становлення та сучасного організаційно-правового закріплення механізму делегування повноважень у системі місцевого самоврядування. Адміністративна реформа в Україні на сьогодні знаходиться в певній інертній стадії через те, що сформувавши нові об'єднані територіальні громади місцевим ініціативним групам та політичним елітам бракує досвіду та знань у сфері територіального управління. Відтак вивчення польського досвіду дасть змогу відкрити та імплементувати у вітчизняну практику організації місцевого самоврядування нові прогресивні інструменти.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Проблематика вивчення закордонного досвіду в сфері організації місцевого самоврядування, в тому числі і механізму делегування повноважень обіймає чільне місце в науковій полеміці та є провідною темою досліджень таких вчених як Г. Горжелак, В.П. Грובה, П. Гураль, Є. Корчак, Н.М. Мельтюхова, О.П. Скороход, Ю. Фрицький, К. В. Шабатько, Н. Шопалова та інші.

Метою даної статті є визначення перспектив подальшого розвитку організаційно-правового забезпечення механізму делегування повноважень у системі місцевого самоврядування в Україні на засадах досвіду функціонування такої системи в Польській Республіці.

Результати дослідження. Вивчення польського досвіду у сфері місцевого самоврядування та проведення адміністративної реформи для України є одночасно і прийнятним, і надзвичайно утилітарним, оскільки вихідні умови розвитку обох країн надзвичайно схожі, так само як і перспективи європейської інтеграції, що доводиться через наступні тези:

- по-перше, в період перебування у складі тоталітарного табору Польща та Україна мали однакові системи організації територіального управління, засновані на засадах номінального заміщення місцевої демократії партійною номенклатурою комуністичної партії, яка керувалася з єдиного центра;
- по-друге, традиції організації місцевого самоврядування в Україні та Польщі мали спільні риси, а після падіння тоталітарного режиму в Польщі та здобуття незалежності України отримали новий поштовх до розвитку в однакових суспільно-політичних та соціально-економічних умовах усталення демократії

- та подолання величезних економічних розривів, що впливало на якість фінансування місцевого самоврядування;
- по-третє, Україна, як і свого часу Польща проголосила шлях на євроінтеграцію, а це означає необхідність імплементації загальноєвропейських стандартів у систему територіальної організації влади шляхом реформування відповідних засад організаційно-правового забезпечення місцевого самоврядування. Такий шлях Польща пройшла значно ефективніше та швидше України, що демонструє практичну якість польського досвіду реформування адміністративно-територіального устрою;
 - по-четверте, цікавим та утилітарним для України вважається і польський досвід у сфері фінансово-економічного забезпечення місцевого самоврядування. І хоча мова не йде про його копіювання, однак необхідним є дослідження нових перспектив для України через призму способів та шляхів розв'язання схожих проблем у Польщі.

Викладене вище підтверджується і висновками зробленими в своїх дослідженнях Н.М. Мельтюховою та К.В. Шабатько стосовно того, що «схожість суспільно-політичних процесів і ментальна близькість роблять польський досвід особливо актуальним для України. Ці дві країни є майже аналогічними за формою правління, державним устроєм і політичним режимом. Проте Польща сьогодні випереджає Україну за рівнем соціально-економічного розвитку і темпами здійснення демократичних перетворень, про успішність яких свідчать не лише внутрішня політична стабільність і зростання добробуту населення» (Горжелак, Г. 2015, 120-121). Слід акцентувати увагу на тому, що досвід Польщі у створенні дієвих механізмів організаційно-правового забезпечення процесу делегування повноважень у системі місцевого самоврядування є досить складним, оскільки за роки існування в якості демократичної держави в Польщі відбулося декілька адміністративно-територіальних реформ. Що правда на відміну від України, яка прагне увійти в ЄС вже із новою системою територіально організації влади, Польща останню адміністративно-територіальну реформу проводила вже в статусі країни-члена ЄС. Це суттєво полегшило сам процес реформування, який частково фінансувався за рахунок коштів ЄС. Допомога політичних структур ЄС відчувалася також і у сфері методичного забезпечення процесу реформ, що правда відповідає і реаліям України. Однак, виходячи з того, що фінансування самої реформи відбувається за рахунок Державного бюджету України, доведеться констатувати необхідність кореляції процесу реформ з урахуванням обмеженості фінансових ресурсів.

Як зауважують Ю. Фрицький та Н. Ішуніна «глибока структурна реформа публічної адміністрації в Польщі складалася з двох взаємопов'язаних реформ, які проводилися одночасно, – реформи територіального устрою та реформи місцевого самоврядування (децентралізації)» (Грובה В.П., 2015, 35-36). У межах цих реформ політичне керівництво країни ставило наступні завдання, вирішення яких забезпечувало нову якість територіальної організації влади та здійснення місцевого самоврядування:

- реформування адміністративного поділу, запровадженого ще за часів тоталітарного режиму в 1975 р., який не відповідав вимогам ефективності територіального управління, оскільки передбачав стандартну радянську

- модель дворівневої системи організації місцевих органів влади: воєводства і муніципалітети;
- скорочення кількості воєводств (їх укрупнення шляхом об'єднання) і створення нового, проміжного між ними та муніципалітетами, рівня місцевого самоврядування – повіту;
 - розбудова традицій місцевого самоврядування та активізацію місцевих ініціатив, шляхом розвитку інститутів громадянського суспільства;
 - розширення демократичних інструментів та механізмів управління територіальним розвитком шляхом формування публічних органів влади;
 - запровадження децентралізації та деконцентрації у систему територіального управління шляхом передачі великої кількості повноважень із центрального рівня та рівня воєводств на рівень повіту та муніципалітету;
 - запровадження бюджетної децентралізації з метою підвищення якості управління місцевими фінансами та збільшення ступеня фінансової спроможності територіальних громад.

Оптимізація адміністративно-територіального устрою в Польщі відбувалася починаючи з 1998 року одночасно із прийняттям трьох важливих законодавчих актів: Законів Республіки Польщі «Про повітове самоврядування»; «Про самоврядування воєводства»; «Про урядову адміністрацію у воєводстві».

Як зазначає з цього приводу П. Гураль після прийняття цих законів та «відповідно до норм конституції і згідно з принципами унітарності, субсидіарності, децентралізації та надання правосуб'єктності місцевим спільнотам, було сформовано остаточний територіальний поділ Польщі, який складався з трьох шаблів: гміни, повіту, воєводства, – і відповідав принципу, що кожна одиниця поділу є одночасно одиницею місцевого самоврядування» (Гураль П., 2016., 218-219). При цьому територіальний рівень представництва органів державного управління зберігся лише у воєводстві. Повіт та гміна були позбавлені представництва центральних органів виконавчої влади.

Важливі зауваження стосовно адміністративно-територіальної реформи в Польщі роблять в своїх дослідженнях Н. Шаповалова та І. Пресняков, які звертають увагу на те, що польське законодавство закріплює дуалістичну модель територіального управління воєводством: з одного боку воно має власну юрисдикційну самоврядність, що втілюється у відповідному публічному органі влади на чолі з маршалком воєводства; з іншого воно має урядове підпорядкування, яке здійснюється через відповідну адміністрацію, яку очолює воєвода. При чому і самоврядна, і урядова складові управління воєводством мають статус юридичних осіб, такий саме статус мають і гміни, і повіти в цілому, як адміністративні одиниці (Конституція Республіки Польща, 1997). Останнє демонструє надзвичайну перспективність процесу організації місцевого самоврядування, оскільки відкриває потужні можливості для формалізації відносин делегування через інструменти адміністративних угод.

Оскільки і повіт, і гміна мають статус юридичної особи, це спрощує механізм передачі повноважень на відповідні рівні місцевого самоврядування з рівня воєводства, а також розкриває перспективи для перерозподілу таких повноважень між самими повітами на гмінами на горизонтальному рівні. Формалізувати такі відносини доцільно як раз шляхом укладання адміністративних договорів про переда-

чу повноважень або про кооперацію зусиль. На сьогодні такий досвід віддалено представлений в Україні механізмом співробітництва територіальних громад. Але на відміну від Польщі статус юридичної особи в Україні мають лише органи місцевого самоврядування утворені в адміністративно-територіальних одиницях.

На нашу думку, такий досвід організаційно-правового забезпечення процесу делегування повноважень у системі місцевого самоврядування потребує імплементації в Українські реалії нормативно-правового забезпечення місцевого самоврядування шляхом:

а) доповнення статті 133 Конституції України частиною четвертою наступного змісту:

«адміністративно-територіальні одиниці рівня району, міста, селища і села мають статус юридичної особи»;

б) викладення абзацу 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в наступній редакції:

«адміністративно-територіальна одиниця - область, район, місто, район у місті, селище, село. Статус юридичної особи мають такі адміністративно-територіальні одиниці: район, місто, селище, село. Статус юридичної особи закріплюється відповідною Постановою Верховної Ради України в порядку пункту 29 частини першої статті 85 Конституції України одночасно із утворенням районів, віднесення населених пунктів до категорії міст, сіл або селищ».

Досить потужною, з точки зору повноважень територіального розвитку, адміністративно-територіальною одиницею в Польщі є повіт. Як зазначає В.П. Грובה повіт є «повністю самоврядною одиницею з власними завданнями і відповідальністю, сконцентрованими у сфері громадських послуг та місцевої адміністрації. До його повноважень належить надання лише тих послуг, які не могли бути забезпечені на місцевому рівні, зокрема: видача дозволів на будівництво, управління водоканалом, контроль над використанням природних ресурсів, інспекція навколишнього середовища і санітарна інспекція, реєстрація транспортних засобів, видання посвідчень водіям» (Корчак, Є., 2001, 80). Повіт є унікальним та повністю самодостатнім рівнем реалізації управління територією. Органи місцевого самоврядування рівня повіту концентрують у собі повноваження у сфері координації п'яти основних сфер функцій держави, які однак делеговані на рівень повіту без права подальшого делегування на інші рівні місцевого самоврядування. Такими функціями є: адміністрування поліції, пожежної служби, санітарно-епідеміологічної, ветеринарної інспекції та ветеринарного нагляду (Малиновський В., 2007). Всі інші функції, якими наділені органи місцевого самоврядування повітового рівня можуть бути делеговані на рівень певної гміни, якщо така гміна спроможна з фінансової точки зору реалізувати їх. Делегування повноважень з повітового рівня на рівень гміни в Польщі відбувається без передачі відповідних фінансових ресурсів та здійснюється виключно за ініціативою гміни.

Така ситуація демонструє автономність повітового рівня територіальної організації соціально-економічних процесів та процесів управління територіальним розвитком. Вона є працюючою в умовах Польщі, оскільки процес реформування системи місцевого самоврядування там завершився, а можливостей для подальшого укрупнення та об'єднання гмін можливий шляхом злиття юридичних осіб. Але така тенденція на сьогодні не має широкого поширення.

Натомість звертає на себе увагу ще одна особливість організації відносин між органами місцевого самоврядування повіту та гміни – відсутність прямого підпорядкування та контролю з боку повіту за виконання функцій гміни, навіть делегованих, та відсутність такого ж контролю з боку гміни у випадку, якщо повноваження передаються на рівень повіту. Особливість відносин у сфері делегування повноважень з одного рівня на інший реалізується через укладання відповідних адміністративних договорів між двома юридичними особами, якими є гміна та повіт. Але договірні відносини лише передбачені як можливість, хоча на практиці їх реалізація відбувається вкрай рідко, лише у випадках, коли вирішення питання територіального розвитку вимагає залучення значних фінансових ресурсів.

Окремо звертає на себе увагу і механізм делегування повноважень між органами управління воєводства та повіту. Обсяг повноважень, які можуть делегуватися від органів публічної влади воєводства на рівень повіту чітко визначені в законодавстві, і в силу того, що воєводство не є юридичною особою, то здійснення такого делегування можливе виключно на рівні законодавчої реалізації, що прямо передбачено Законами Республіки Польща «Про місцеве самоврядування гмінне», «Про місцеве самоврядування повітове», «Про місцеве самоврядування воєводське», «Про прямі вибори сільського голови, голови райради голови міста». Щоправда цими законодавчими актами чітко регулюються лише можливості делегування повноважень від урядових адміністрацій, натомість делегування повноважень між органами місцевого самоврядування не виключається, але і не де термінується сам обсяг можливих для делегування повноважень. Що правда існують наведені нами вище п'ять функціональних сфер повітового управління, функції в яких не можуть бути делеговані на будь-який інший рівень здійснення місцевого самоврядування.

Цікавим з точки зору вітчизняного досвіду організації місцевого самоврядування є досвід Республіки Польща у сфері визначення компетенцій міст різного підпорядкування. Так, О.П. Скороход звертає увагу на те, що «міста на правах повіту (так звані міські повіти) мають всі повноваження і завдання найнижчого рівня – гміни, а також повіту. Таким містам можуть делегуватися права воєводств щодо тих питань, які можуть вирішуватися на місці. Таке місто має самостійний бюджет і його доходи не залежать від міжбюджетних трансфертів на виконання делегованих повноважень» (Мельтюхова Н. М., 2010, 162-163). Досвід місцевого самоврядування України в аспекті існування таких міст, які за своєю спроможністю значно перевищують можливості середньостатистичних гмін (в українській практиці громад) та навіть окремих повітів (в українській практиці районів), не має такого розвитку, як делегування містам окремих повноважень рівня воєводства (в українській практиці області). З одного боку, таке делегування було б логічним, оскільки тоді міська влада могла б вирішувати питання вищої освіти, високоякісного та високоспеціалізованого медичного обслуговування тощо. В українських реаліях такі повноваження знаходяться виключно у віданні обласного рівня місцевого самоврядування та регіональних органів державної влади і не можуть передаватися на рівень місцевого самоврядування міста. Хоча і такі міста в переважній більшості є обласними центрами, а тому управлінська ефективність органів публічної влади та адміністрації обласного рівня є досить високою. Але реформуючи адміністративно-територіальний устрій цілком логічним може бути ситуація, коли

об'єднані територіальні громади сконцентрують у собі фінансові можливості які перевищуватимуть фінансову спроможність району чи навіть області. Прикладом може слугувати м. Маріуполь, бюджет якого в період до російської агресії перевищував бюджети більшості районів в Україні та дорівнював бюджету Чернівецької області. Але при цьому він не мав повноважень обласного рівня, а міська влада не могла ефективно управляти освітньою (рівня ВНЗ) та медичною (рівня високоспеціалізованих лікувально-діагностичних центрів) сферами. Тож на нашу думку, на сьогодні існує потреба подальшого вивчення можливості делегувати певні повноваження з обласного рівня на рівень таких територіальних громад, фінансова спроможність яких дозволяє їм самостійно виконувати функції в сфері, що номінально відносяться до рівня органів місцевого самоврядування обласного значення але фактично виконують пряму функцію забезпечення потреб громади в тій чи іншій сфері.

Стаття 164 Конституції Польської Республіки закріплює, що «основною одиницею територіального самоврядування є гміна. Гміна здійснює всі завдання територіального управління, які не покладаються на інші суб'єкти територіального самоврядування» (Скороход О.П., 2008). Подібне трактування та відсутність деталізації всіх повноважень, що покладаються у сфері територіального управління на органи місцевого самоврядування гміни ускладнюють відносини делегування повноважень між органами системи територіального самоврядування.

Гураль П. зазначає, що відповідно до Закону «Про місцеве самоврядування гмінне» гміна наділена як власними повноваженнями, так і делегованими, але делегованими визнаються лише повноваження передані від органів державного управління. Більше того, перелік власних повноважень гміни визначених в законі не є вичерпним, і може бути доповнений за рахунок будь-яких інших понова день, які за законом не віднесені на рівень повіту чи воєводства (Гураль, П., 2016, 223). Як зазначає з цього приводу Є. Корчак «завершення адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування в Польщі заклало фундамент демократичних інституцій громадянського суспільства: функціонування представників місцевої і регіональної влади, обраної і контрольованої громадою, розподіл повноважень між якими відбувається не лише за законом, але і виходячи із потреб територіального розвитку» (Фрицький Ю., 2002, 15-16). І хоча така позиція дослідника видається дещо спірною, однак вона дає змогу зрозуміти сутність побудованої системи відносин між органами публічного управління в Польщі - основна мета полягає у максимальному забезпеченні потреб територіального розвитку, що досягається одночасно елементами законодавчого та адміністративного забезпечення, тобто через закріплення функцій органів місцевого самоврядування в законодавстві із одночасним розширенням можливостей по їх перерозподілу засобами адміністративно-договірного характеру.

Створюється нова якість управління територіальним розвитком заснованого на засадах децентралізації та деконцентрації державного управління, бюджетній децентралізації із збільшенням рівня відповідальності самоврядних органів публічного управління місцевого значення за якість досягнутих результатів регіонального та локального розвитку.

Як зазначає О.П. Скороход «одним з головних правил самоврядної системи Польщі є незалежність між рівнями самоврядної громадської адміністрації. Пові-

тове самоврядування або воєводське самоврядування немає контрольних компетенцій щодо гмін, останні є повністю незалежні в питаннях територіального розвитку та питаннях фінансового забезпечення самоврядування» (Мельтюхова Н. М., 2010, 164). Таким чином формується повністю незалежна система місцевого самоврядування позбавлена імперативних законодавчо визначених можливостей контролю та підпорядкування органів місцевого самоврядування різних рівнів.

Більше того, на думку В. Малиновського «на локальному й регіональному рівні територіального самоврядування, тобто повіту і воєводства, представницькі органи (відповідно районні і обласні ради) наділені виключними повноваженнями, перелік яких міститься відповідно у ст. 12 Закону Польщі «Про місцеве самоврядування повітове» і у ст. 18 Закону «Про місцеве самоврядування воєводське» що позбавляє можливості взаємної передачі (делегування) повноважень між ними». Щоправда на наш погляд такий висновок є передчасним враховуючи можливість повітів та урядових адміністрацій воєводств вступати у адміністративні відносини як окремі суб'єкти управлінського процесу.

Висновки. Підводячи підсумки аналізу організаційного та правового забезпечення відносин з приводу делегування повноважень у системі місцевого самоврядування в Польщі доцільно зробити наступні висновки.

По-перше, польське законодавство прямо не визначає можливість делегування повноважень від одного суб'єкта місцевого самоврядування до іншого, натомість визначаючи таку можливість між органами державної адміністрації та органами самоврядування відповідного територіального рівня. Більше того, законодавство Республіки Польща у сфері місцевого самоврядування не визначає вичерпного переліку повноважень закріплених за гміною – найменшою адміністративно-територіальною одиницею. Це викликає певні питання стосовно повноти виконавчих органами місцевого самоврядування рівня гміни повноважень із забезпечення потреб територіальної громади.

По-друге, законодавство Республіки Польща визначає гміну та повіт суб'єктами адміністративних відносин із статусом юридичної особи. Такий досвід є непритаманним для України, але відзначається нами надзвичайно перспективним оскільки відкриває можливості для розширення форм адміністративного співробітництва у сфері делегування повноважень між адміністративно-територіальними одиницями. Польській досвід і практика законодавчого закріплення повноважень органів територіального самоврядування демонструє відсутність прямого визначення адміністративного договору та можливості його укладання між органами територіального самоврядування в Польщі.

По-третє, делегування повноважень у сфері місцевого самоврядування з одного органу на інший прямо не передбачено та не закріплено в законодавстві Республіки Польща. Однак юридичний статус гміни та повіту відкривають можливість існування договірних відносин в даній сфері та суттєво розширюють можливості передачі окремих повноважень територіального розвитку з рівня гміни на рівень повіту і навпаки.

Разом з тим сама модель місцевого самоврядування у Польщі відзначається як достатньо ефективна оскільки розширяє можливості найменшого базового рівня територіального самоврядування – гміни, настільки, наскільки це відповідає потребам громади.

Література

- Горжелак, Г. (2015). Децентралізація територіальної організації в Польщі. URL: <http://www.largis.ldp.lviv.ua/ukraine/documu.htm>
- Грובה, В. П. (2015). Система місцевого самоврядування в польщі: перспективи використання досвіду в Україні // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 31. – Т. 1. – С. 78-82
- Гураль, П. (2016). Реформи місцевого самоврядування в Україні та Республіці Польща // *Студії з права, адміністрації та управління університету Казимира Великого в Бидгощі*. – № 9. – С. 215-226
- Конституція Республіки Польща. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=195330
- Корчак, Є. (2001). Адміністративна реформа в Польщі: спроба оцінки // *Економічний часопис*. № 1. – С. 13-18.
- Малиновський, В. (2007). Уроки польської адміністративно-територіальної реформи для України // *Державне та муніципальне управління в умовах політико-адміністративної реформи: матеріали наук. – практ. конф. Тези доп. (17-18 травня 2007 р.) / Відпов. ред. В. Малиновський*. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, С. 15-18.
- Мельтюхова, Н. М. & Шабатько, К. В. (2010). Досвід європейських країн з організації місцевого самоврядування на базовому рівні // *Теорія та практика державного управління*. – Вип. 4. – С. 118-125.
- Скорход, О. П. (2008). Досвід місцевого самоврядування Франції та Польщі: здобутки та застереження для України // *Стратегічні пріоритети*. – №4(9). – С. 160-165
- Фрицький, Ю. & Ішуніна, Н. (2002). Повернення гміни. Польська реформа самоврядування і громадські організації // *Віче*. – № 6. – С. 34-39
- Шаповалова, Н. & Пресняков, І. *Адміністративна реформа у Польщі: напрямки змін та реальні результати*. URL: www.dialogs.org.ua/ru/cross/page3636.html

References

- Horzhelak, H. (2018). *Decentralization of Territorial Organizations in Poland*. Retrieved from: <https://www.largis.ldp.lviv.ua/ukraine/documu.htm>
- Hrobova, V. P. (2015). System of Local Self-Governance in Poland: the Perspective of Using Experience in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 31, 1, 78-82.
- Hural, P. (2016). Reforms of the Local Self-Government in Ukraine and the Republic of Poland. *Studios of Law, Administration and Management of the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz*, 9, 215-226.
- The Constitution of the Republic of Poland*. Retrieved from: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=195330
- Korchak, Ye. (2001). Administrative Reform in Poland: Evaluation Attempt. *Economichnyi Chasopys*, 1, 13-18.
- Malynovskyi, V. (2007). *Lessons of the Polish Administrative and Territorial Reform for Ukraine. State and Municipal Governance in the Conditions of the Political and Administrative Reform (2007): Materials of Scientific and Practical Conference, Brief Outline Reports / Ed. By V. Malynovskyi, Volynska Oblasna Drukarnia, Lutsk*, 15-18.

- Meltiukhova, N. M. & Shebatko, K. V. (2010). The Experience of European Countries in the Organization of Local Self-Government at the Basic Level. *Theory and Practice of Public Administration*, 4, 18-125.
- Skorokhod, O. P. (2008). The Experience of Local Self-Governance of France and Poland: Achievements and Warnings for Ukraine. *Strategic Priorities*, 4(9), 160-165.
- Frytskyi, Yu. & Ishunina, N. (2002). Return of Gmina. Polish Self-Government Reform and Public Organizations. *Viche*, 6, 34-39.
- Shapovalova, N. & Presniakov, I. (2018). *Administrative Reform in Poland: Directions of Changes and Real Results*. Retrieved from: www.dialogs.org.ua/en/cross/page3636.html

Data przesłania artykułu do Redakcji: 30.07.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 31.07.2018

Тетяна Гірченко

к.е.н., професор,
Інститут банківських технологій та
бізнесу ДВНЗ «Університет банківської
справи»,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Україна, м. Київ
td@ubs.edu.ua

Ольга Панченко

провідний фахівець
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
відділ зв'язків
з громадськістю та маркетингу
Україна, м. Київ
olga.panchenko@ubs.edu.ua

**ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ: МАЙБУТНЄ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У
БАНКАХ**

Анотація. У статті розкрито сутність цифрового маркетингу, обґрунтовано теоретичні та практичні положення використання маркетингових комунікацій в банках в умовах розвитку цифрової економіки. Також проаналізовано сучасні тренди розвитку цифрового маркетингу. Цифровий маркетинг в банківській діяльності постійно розвивається, з'являються нові методи взаємодії з потенційними клієнтами, впроваджуючи інформаційні технології в свою маркетингову діяльність.

Ключові слова: цифровий маркетинг, маркетинг у банках, маркетингові комунікації, цифрова економіка

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 5, бібл.: 24

JEL Classification: G21, M21, M31

Tetiana Girchenko

PhD (Economics), Professor,
Institute of Banking Technologies and
Business of the Banking University
Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance
Ukraine, Kyiv
td@ubs.edu.ua

Olga Panchenko

PR & Marketing Manager of the Banking
University
Ukraine, Kyiv
olga.panchenko@ubs.edu.ua

DIGITAL MARKETING: THE FUTURE OF MARKETING COMMUNICATIONS IN BANKS

Annotation. The main approaches of digital marketing are disclosed. The theoretical and practical positions the using of the marketing communications in banks in the conditions of the development of the digital economy are substantiated. It is also analyzed the modern trends in the development of digital marketing. Digital marketing in banking is constantly evolved; new methods of interaction with potential clients appear, introducing information technologies into their marketing activities.

Keywords: digital marketing, marketing in banks, marketing communications, digital economy

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 5, bibl.: 24

JEL Classification: G21, M21, M31

Вступ. Сучасні інформаційні технології все більше проникають в життя кожної людини, а отже, і в сферу соціально-економічних відносин. Найбільш яскравим прикладом цього може служити Інтернет, який знаходить широке застосування в усіх сферах людської діяльності. Сучасний стан мережі Інтернет дозволяє розглядати її як нову інформаційну інфраструктуру бізнесу, що дозволяє банкам розвивати традиційні методи маркетингової активності на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, тим самим наближаючи свою діяльність до клієнта.

Ще десять років тому українці ходили переважно у відділення банку, щоб зняти гроші з рахунку. З розвитком технологій банки отримали більш дешеві канали взаємодії з клієнтами, тому що з усіх каналів відділення є найдорожчими. Сьогодні у колл-центрах і онлайн-чатах фінпослуги надають роботи, а у відділеннях банків все більше зон самообслуговування. Банки намагаються перевести клієнтів на дистанційні канали обслуговування.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Питаннями маркетингових комунікацій в Інтернет та загалом Інтернет-маркетингом займалися вчені: І. В. Бойчук, Л. В. Балабанова, Є. П. Голубков, С. М. Ілляшенко, І. Л. Литовченко, М. С. Лебеденко, М. А. Окландер, В. Л. Решетнікова, та багато інших.

Аналіз результатів наукових досліджень показав, що подальшого розвитку потребують концептуальні засади маркетингової діяльності банків в умовах розвитку цифрової економіки.

Метою статті є проаналізувати сутність цифрового маркетингу, обґрунтувати теоретичні та практичні положення використання маркетингових комунікацій у банках.

Результати дослідження. В сучасних умовах розвитку цифрової економіки класичні теоретичні положення маркетингу набувають специфічних форм, адаптуючись до зміни діяльності компаній.

Нові цифрові методи обробки та використання інформації стають основним джерелом підвищення результативності та ефективності маркетингової діяльності. В умовах інформатизації суспільства Інтернет та інші цифрові канали змінюють форми і методи маркетингової діяльності – цифрового маркетингу (англ. «digital marketing»).

У табл.1 наведено еволюцію маркетингових інструментів [The Thinker Interview with Philip Kotler, the Father of Marketing by Neelima Mahajan].

Таблиця 1 - Еволюція маркетингових інструментів

№ п/п	Етап еволюції	Роки	Маркетингові інструменти	Автори
1	Формування основ маркетингової теорії	50-і роки XX ст.	Маркетинг-мікс Життєвий цикл товару Імідж бренду Сегментація ринку Концепція маркетингу Маркетинговий аудит	Ф. Котлер, Г. Армстронг, Д. Сондерс, В. Вонг, Д. Діл, Т. Левітт, У. Сміт
2	Маркетинг в умовах турбулентного середовища	60-і роки XX ст.	Концепція 4Р Маркетинг життєвого стилю Розширена концепція маркетингу	Дж. Маккарті, Ф. Котлер, Т. Левітт, С. Леві, Д. Огілві
3	«Летючий» маркетинг	70-і роки XX ст.	Таргетування Позиціонування Стратегічний маркетинг Маркетинг послуг Соціальний маркетинг Маркетинг суспільства Макромаркетинг	Ж-Ж.Ламбен, Е. Райз, Д. Траут, Д. Зальтман Ф. Котлер
4	Управління в умовах невизначеності	80-і роки XX ст.	Маркетингове протистояння Репозиціонування Глобальний і локальний маркетинг Медіа маркетинг Директ маркетинг Маркетинг взаємин зі споживачами (CRM) Внутрішній маркетинг	Ф. Котлер, Г. Армстронг, П. Діксон, Т. Левітт, Л. Вундерман, М. Брюн, Л. Беррі, А. Парасураман
5	Персоналізований маркетинг	90-і роки XX ст.	Емоційний маркетинг Досвід споживання Спонсорський маркетинг Етика маркетингу Інтернет маркетинг і електронна комерція	Адлер, Стен Репп, Томас Л.Коллінз, Д.Траут

<i>продовження таблиці 1</i>				
	Економічна доцільність маркетингу	2000 рр.	ROI маркетинг Маркетинг брендів Маркетинг впливу на споживача Соціально відповідальний маркетинг Емпіричний маркетинг Соціальний медіа маркетинг (SMM) Трибалізм (спільнота брендів) Маркетинг автентичності Маркетинг спільних розробок	Б. Шмітт, Д. Рейпорт, Марк Джеффри, Д. Гілмор
	Цифровий маркетинг	2010 рр.	Комунікаційна турбулентність Цифрові трансформації Цифрова персоналізація Індивідуальні взаємини бренду і споживача Конкурентна диференціація	Джордж Уестерман Ендрю Макафі Дейв Чаффі

Джерело: розроблено авторами

Термін «цифровий маркетинг» вперше був використаний в 90-ті рр. ХХ ст. У 1993 р. вперше було використано інтерактивний банер [Monnappa].

Цифровий маркетинг – це використання цифрових каналів для просування на ринку товарів для цільових споживачів і бізнесу [History and Evolution of Digital Marketing].

Для більш глибокого розуміння сутності поняття «цифровий маркетинг» у таблиці 2 узагальнено погляди окремих вчених щодо даного поняття.

Цифровий маркетинг використовує наступні основні методи, кожен з яких має набір термінів [Цифровий маркетинг – модель маркетингу ХХІ сторіччя].

1. SEO (Search Engine Optimization) – оптимізація сайту у пошукових системах, просування сайту на першу сторінку видачі пошукових систем за ключовими запитами.
2. SMM (Social Media Marketing) – соціальний медіа маркетинг, медійна реклама у формі статистичних або анімованих картинок, що розміщуються на сторінках сайтів з метою просування товарів.

3. SMO (Social Media Optimization) – оптимізація для соціальних мереж, реклама в соціальних мережах: блоги, форуми, інтернет-щоденники.
4. Технологія Big Data – дослідження масивів даних великих обсягів.
5. Маркетинг ігор – просування ігор, у тому числі процес від створення гри до продажу гри і отримання прибутку від неї.
6. SEM (Search Engine Marketing) – маркетингова діяльність у пошукових системах, спрямована на збільшення відвідуваності сайту.
7. Ремаркетинг – перенацілювання, багаторазовий показ вже переглянутої раніше інтернет-реклами.
8. Мобільний маркетинг – маркетингова діяльність з використання мобільних пристроїв.
9. E-mail маркетинг – текстові повідомлення рекламного характеру передані електронною поштою.
10. Web-аналітика – аналітична діяльність у сфері цифрового маркетингу.
11. Контекстна реклама Google Adwords.
12. RTB (Real Time Bidding)) – торги в реальному часі.

Цифровий маркетинг на сьогодні є одним з найбільш сучасних каналів маркетингової комунікації, що використовує обробку даних у цифровій формі (комп'ютери, телефони, смартфони).

Цифрові канали зв'язку настільки увійшли у повсякденне життя людей, що новини, інформація та контент поширюються з величезною швидкістю. Головний стратегічний напрямок цифрового маркетингу – персоналізоване ставлення до користувачів. Плани цифрового маркетингу будуть постійно змінюватися і поліпшуватися з урахуванням останніх даних про дії споживачів. Нові медіаканали дозволяють це робити.

Цифровий маркетинг – це широкий набір засобів, який просуває продукт. Він працює з аудиторією в Інтернеті і перетягує споживачів з офлайну [Kwiliński 2017, 2018].

Таблиця 2 - Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «цифровий маркетинг»

Автор	Зміст «цифрового маркетингу»
Американська асоціація маркетингу	Цифровий маркетинг – це маркетингова діяльність компаній, які використовують цифрові технології для створення, передачі, надання цінностей для їх клієнтів та іншим зацікавленим колам громадськості [American Marketing Association].
Гірченко Т. Д., Коссманн Р.	Цифровий маркетинг – це вид маркетингової діяльності, який передбачає використання різноманітних форм цифрових каналів для взаємодії зі споживачами та іншими контрагентами на ринку [Гірченко, Коссманн 2016].

<i>продовження таблиці 2</i>	
Данько Т.П., Китова О.В	Цифровий маркетинг – це маркетинг, що забезпечує взаємодію з клієнтами та бізнес-партнерами з використанням цифрових інформаційно-комунікаційних технологій та електронних пристроїв, в більш широкому сенсі це реалізація маркетингової діяльності з використанням цифрових інформаційно-комунікаційних технологій [Данько 2005].
Карпіщенко О.О., Логінова Ю.Е.	Цифровий маркетинг – це використання всіх можливих форм цифрових каналів для просування фірми та її товару. Телебачення, радіо, Інтернет, соціальні медіа – усе це інструменти цифрового маркетингу. Цифровий маркетинг тісно переплітається з Інтернет маркетингом, але в ньому вже розроблені ряд технік, що дозволяють досягати цільову аудиторію навіть в офлайн середовищі. Він вирішує такі завдання: 1) підтримка іміджу бренду; 2) підтримка виведення нового бренду або продукту на ринок; 3) підвищення впізнаваності; 4) стимулювання продажів [Карпіщенко, Логінова 2016].
Окландер М.А.	Цифровий маркетинг – це сучасний маркетинг, якому властива дуальність через його гібридний характер: частина функцій виконується онлайн, а частина в офлайн-середовищі [Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя].

Джерело: складено авторами на основі [American Marketing Association; Гірченко, Коссманн 2016; Данько 2005; Карпіщенко, Логінова; Цифровий маркетинг – модель маркетингу XXI сторіччя].

Відповідно цифровий маркетинг має канали. Канали цифрового маркетингу – це ті майданчики, через які можна просувати продукт. Зазвичай вони пов'язані з Інтернетом, а й без офлайн-каналів не обійтись. Це такі як:

1. Інтернет і пристрої, що надають доступ до нього (комп'ютери, планшети, смартфони);
2. локальні мережі підприємств або районів, які є самодостатніми інформаційними системами. У даний момент поступово відбувається інтеграція локальних мереж з Інтернетом;
3. мобільні пристрої. Раніше виробники доносили посилання через SMS-повідомлення, зараз популярними є установка брендovаних додатків або організація WOW- дзвінків на телефон;
4. цифрове телебачення, з кожним роком все більше витісняє аналогове і поступово інтегрується з інтернет-додатками. Вже зараз можна за допомогою

- телевізора зайти на власну сторінку у Facebook, подивитися ролик з відео, дізнатися свіжі новини;
5. інтерактивні екрани, POS-термінали, що розташовуються в магазинах, на вулицях, у вагонах метро. Поступово витісняють стандартну зовнішню рекламу, адже дозволяють тісніше взаємодіяти зі споживачем, донести повідомлення чи допомогти у здійсненні покупок через POS-термінал;
 6. тачскріни (планшети), рідери, інші пристрої – спеціальні програми для них дозволяють користувачеві читати, грати, дивитися фільми, виходити в Інтернет;
 7. цифрове мистецтво – це вид мистецтва, в якому комп'ютер використовується для створення або відтворення художньої роботи: малюнка, звуку, анімації, відео, ігор, веб-сайту, перфомансу, інсталяції. Багато традиційних видів мистецтва використовують цифрові технології, і як результат, розмивається межа між традиційним і цифровим мистецтвом;
 8. голосові боти – заміна оператора колл-центру або співробітника, який здійснює дзвінки клієнту на програмне рішення є перевагою з точки зору зниження витрат компанії у довгостроковій перспективі. Міграція технологій машинного навчання і програмної комунікації замість оператора людини буде максимально зміщуватися в бік месенджерів;
 9. контент маркетинг – сукупність всіх видів інформації (текстової, графічної, візуальної, аудіо), яка знаходиться на сайті компанії або інших офіційних платформах. Зміна форми подачі контенту, погляд в нішевість і вузькопрофільність лонгвідів. За оцінками експертів, розвиток контент-маркетингу у майбутньому передбачає зниження числа знаків у текстових повідомленнях, зростання графіки та відео;
 10. Data management platform (DMP) – системи штучного інтелекту, що дозволяють аналізувати трафік на сайті, рекламні кампанії, характеристики відвідувачів сайту і на основі аналізу масиву даних оптимізувати маркетингові рішення. Наприклад, система штучного інтелекту Albert, розроблена однойменною ізраїльсько-американською компанією, аналізує такі показники: трафік сайту компанії і сайтів конкурентів, результати багатовимірних тестів, ключові слова, LTV (customer lifetime value, «життєвий цикл клієнта») кожного користувача, поведінкові фактори, ефективність бюджету кожного каналу, шлях користувача до сайту тощо. На підставі цієї інформації виділяються профілі оптимальних клієнтів і ці дані екстраполюються на пошук аналогічних, відбувається безперервна оптимізація рекламних бюджетів залежно від показників того чи іншого каналу. Отже, DMP є невід'ємним інструментом маркетингової діяльності компанії.

З кожним роком розширюється використання цифрового телебачення з застосуванням інтерактивних екранів і POS терміналів. Це вид цифрових медіа, який поступово витісняє стандартну зовнішню рекламу, дозволяє набагато тісніше взаємодіяти зі споживачем і «зачепити» його повідомленням та допомогти у здійсненні покупок. Планшети, рідери та інші пристрої, а також спеціальні програми для них дозволяють користувачеві отримувати нові знання, грати, дивитися фільми, виходити в Інтернет тощо.

За даними GlobalWebIndex, в 2016 році 350 млн. користувачів у світі вперше вийшли в Інтернет – це рівнозначно чисельності населення США. Завдяки соціальним мережам все більше компаній виходять на ринок з мінімальними витратами на маркетинг. В результаті компанії ростуть швидше, ніж будь-коли, а у Apple, Google і Facebook є можливість стати найціннішими компаніями в історії, вважають аналітики GlobalWebIndex. 2017 рік запам'ятався низкою цікавих розробок в галузі Інтернет-маркетингу – від розвитку голосового пошуку до поширення використання штучного інтелекту.

Data-driven маркетинг продовжить бути трендом у 2018 році. Рішення з бізнес-питань вже приймаються, виходячи не стільки з аналітичних звітів, а з даних, що отримані у режимі реального часу. Це дозволить бути більш гнучкими – компанія може швидко відкоригувати розміщення реклами, оцінити ефективність комунікацій з клієнтами, розробити той чи інший новий продукт, виходячи з реальних потреб клієнтів.

Якщо бізнес-процеси стають більш складними, то комунікації навпаки намагаються бути простішими та людянішими. 2018 рік – це діалог з серцем споживача, а не його гаманцем. Створення індивідуального досвіду за допомогою залучення у бренд-історію забезпечує тривалий емоційний зв'язок з клієнтом. Підхід *emotional engagement* (емоційний зв'язок), без сумніву, став трендом комунікацій 2018 року.

Платформа GlobalWebIndex [Official web-site GlobalWebIndex] виділила тренди розвитку digital-маркетингу у 2018 році [Top Digital Marketing Trends to Watch Out for in 2018], якими потрібно керуватися, щоб нарощувати продажі в онлайні. Зокрема, SMM стане майже повністю орієнтованим на мобільні пристрої. Справа в тому, що споживачі взаємодіють із соціальними медіа за допомогою настільних комп'ютерів все рідше. І підтвердженням цьому служить той факт, що на сьогоднішній день Facebook отримує 84% прибутку від реклами через мобільні пристрої. Саме тут до гри вступає гео-таргетинг – метод розподілу або просування контенту [Тренди digital маркетинга на 2018 год. Нативная реклама, персонализированный контент и другие актуальные тренды грядущего года] користувачеві на основі даних його географічного розташування. Дуже показово це працює на прикладі, кафе і ресторанів. Інформація про заклад та спеціальні пропозиції виводиться тим, хто знаходиться в радіусі декількох кілометрів. Це називають "гео-завоюванням". Як показали дослідження, геотаргетована реклама дозволяє значно знизити витрати на рекламну кампанію та підвищити конверсію.

Сучасні тренди розвитку цифрового маркетингу:

1. Відео. Популярність відео-контенту лише зростатиме, і зрештою відео візьме на себе функцію пошуку. Зрозуміло, що вже зараз виникають нові формати взаємодії із цим типом контенту – впровадження AR (доповнена реальність) і VR (віртуальна реальність)-технологій. YouTube вже вважається другою за величиною пошуковою системою в світі. Як свідчить статистика, до 2019 року 80% всього інтернет-трафіку буде пов'язано з відео.
2. Чатботи – це кмітливий робот, здатний до живого діалогу, навчання і результативної взаємодії з клієнтом. Використання чатботів різко зросте протягом наступних років, а до 2020 року – забезпечить 85% послуг взаємодії з клієнтами.

3. Mobile-First Index (мобільний індекс) – зростання популярності мобільних пристроїв не могло не позначитись на роботі пошукових систем. В результаті Google невпинно наближається до впровадження свого Mobile-First Index, який буде вище оцінювати мобільно-чутливі сайти. Основне завдання – сфокусуватися на створенні сайту, який буде швидко і якісно відображатися на різних мобільних пристроях. Це дозволить збільшити залученість тих 60% клієнтів, які використовують свої мобільні пристрої для пошуку в мережі.
4. Машинне навчання – продовжить набирати оберти завдяки останнім оновленням алгоритму Google «Rank Brain» (штучний інтелект). Цей інструмент відповідає за навчання на основі пошуку, щоб підвищити релевантність і забезпечити користувачів найбільш актуальним контентом за їх пошуковими запитами [Melnychenko, Kwiliński 2017]. Rank Brain враховує те, як користувачі здійснюють пошук і з яких пристроїв вони це роблять. Це означає, що створення високоякісного контенту, розміщеного на надійних сайтах з високим D.A (Domain Authority) стає обов'язковою умовою успішного бізнесу. Ще одна перевага Rank Brain у тому, що він швидко усуває "чорну" SEO-оптимізацію і допомагає користувачам швидко знаходити потрібну інформацію [Pająk, Kamińska, Kvilinskyi 2016].
5. Шопінг в Google. Покупки через Google починають домінувати, і цей тренд продовжить зміцнювати свої позиції. Основна перевага Google Shopping в тому, що навіть дрібні продавці можуть конкурувати з великими компаніями за ідентичні пошукові запити і супутні товари.
6. Реклама в Google. Google повідомив, що надає більше інструментів, які допоможуть digital-маркетологам таргетувати більш точні ключові слова з поліпшеним відстеженням конверсій. Будь-якому бізнесу, що знаходиться на початковому етапі, варто використовувати Google AdWords, оскільки цей інструмент швидко демонструє рівень пошуку і попиту на продукт, а також те, як аудиторія взаємодіє з ним.
7. Зростання мобільних платежів. Обсяг мобільних платежів зростає на ринках, що розвиваються. Головні провайдери – це платіжні системи Apple Pay і Alipay, які вчасно помітили потенціал ринків, що розвиваються і розробили ноу-хау для мобільних платежів. З 2015 року основний обсяг мобільних платежів припадає на азіатський ринок. Через особливості ринку і відсутність конкурентів багато компаній не розглядали регіон для просування своїх товарів і послуг. Але ситуація змінюється – великі компанії поступово виходять в Азію – наприклад, в Індію. До планованого виходу на IPO в кінці 2018 – початку 2019 років Alibaba буде управляти Ant Financial як міжнародною незалежною компанією. На думку представників GlobalWebIndex, Apple не готова до великих інвестицій, а Alibaba регулярно інвестує у платформи мобільних платежів в Індії та Південно-Східної Азії.
8. Персоналізований контент. Контент завжди є у центрі ефективного цифрового маркетингу, але контент повинен бути більш персоналізованим, щоб впливати на активність споживачів. Заклики до дії більш ефективні, коли враховують індивідуальний підхід.
9. Розумна реклама з великими даними. Big data завжди відіграла роль у рекламі з часу своєї появи, але розвиток великих даних дозволив більшій

кількості рекламодавців скористатися перевагами інсайтів про потенційних покупців, які раніше не були доступні. Big data дозволяє рекламодавцям точніше визначити свою аудиторію, витратити менше грошей на рекламу, спрямовану на тих користувачів, що не відгукнуться на неї. Прикладом служить проксіміті-маркетинг. Завдяки сервісам визначення місця розташування проксіміті-маркетинг відстежує знаходження потенційного покупця за допомогою його мобільного пристрою і відправляє пропозиції або рекламу, виходячи з його інтересів. Необхідно відзначити, що big data дає можливість здійснювати ретельніший аналіз, допомагаючи рекламодавцям точніше відстежувати рівень конверсії та інші фактори. Кількість інструментів великих даних також буде зростати, чим більше експерти розповідатимуть про їх переваги. За даними IDC, ринок великих даних буде оцінюватися в більш ніж 100 млрд. дол. США до кінця 2018 року.

10. Розвиток спільноти. У минулому, створення спільноти навколо бренду або продукту включало в себе організацію форумів і передачу новин серед друзів та рідних людей. Але зараз користувачі Інтернету створюють більше контенту, ніж будь-коли, і їх слова, фото, відео та інший контент може мати велике значення для бренду компанії та відповідно зростання її продажів. Люди можуть створювати контент без заохочення, але підтримка допоможе створити команду лідерів думок. Інша стратегія – оплата блогерів та інших лідерів думок за обговорення продукту або послуг компанії.
11. Інтернет-речей (IoT) – розумні речі, підключені до Інтернет; утворюють smart екосистему. Беруть на себе функції з контролю і управління власною діяльністю, один одним і зовнішнім середовищем (наприклад, розумні датчики, побутові прилади, підключені автомобілі тощо). Компанія Ericsson [Internet of Things Forecast] прогнозує, що до 2022 року з 29 млрд підключених у світі пристроїв 18 млрд будуть припадати на пристрої IoT.

За інформацією міжнародного агентства «We are social», що спеціалізується на дослідженнях у сфері медіа, в оприлюдненому звіті «Digital in 2018» [Digital in 2018: world's Internet users pass the 4 billion mark] 25,59 млн українців користуються мережею Інтернет, що становить 58% населення країни. Мобільним Інтернетом користуються 18,7 млн українців – це 42% населення. Соціальними мережами користуються 29% жителів України – 13 млн осіб. З них за допомогою мобільного телефону у соцмережі виходять 22% населення – 9,5 млн.

З січня 2017 року по січень 2018 року кількість користувачів соцмережі Facebook збільшилася на 71%. Загальна кількість активних користувачів соцмережі становить 13 млн. Кількість користувачів Instagram зросла за рік на 16% і становить 7,2 млн. З січня 2017 року по січень 2018 року кількість Інтернет користувачів в Україні збільшилася на 17% (4 млн осіб).

Згідно зі статистикою, кожного дня Інтернетом в Україні користуються 72% користувачів, мінімум раз на тиждень – 21%, мінімум раз на місяць – 4%, рідше, ніж раз на місяць, – 2% користувачів.

Зокрема, за даними звіту у світі більше 4 млрд осіб користуються Інтернетом, а кількість користувачів Інтернету збільшилося на 20% у порівнянні з попереднім роком. У 2017 році понад 200 млн осіб отримали свій перший мобільний пристрій, а дві третини жителів світу – 7,6 млрд – тепер мають мобільний телефон.

Понад 3 млрд осіб у всьому світі зараз використовують соціальні мережі щомісяця, а 9 з 10 користувачів отримують доступ до них через мобільні пристрої.

Необхідно відзначити, що за прогнозами експертів міжнародної агенції «We are social» у 2018 році кількість користувачів Інтернету становитиме - 4,021 млрд осіб, що на 7% більше, ніж у 2017 році, соціальних мереж - 3 196 млрд осіб, що на 13% більше, ніж у попередньому році, а мобільних телефонів - 5,154 млрд осіб, що на 4% більше, ніж у 2017 році.

За оцінками експертів Всеукраїнської рекламної коаліції [Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2017 та прогноз об'ємів ринку 2018 р.. Експертна оцінка всеукраїнської рекламної коаліції] зростання цифрового рекламного ринку у 2018 році очікується в першу чергу за рахунок пошуку і цифрового відео, а частка мобільного трафіку складе не менше 55% ув пошуку і близько 35% у цифровому відео (табл.3).

Таблиця 3 - Обсяг ринку цифрової реклами в Україні

	Підсумки 2016 р., млн грн	Підсумки 2017 р., млн грн	Відсоток зміни 2017 до 2016	Прогноз на 2018 р., млн. грн	Відсоток зміни 2018 р. до 2017	Частка мобільного трафіку
Пошук (платна видача у пошуковиках), включаючи частину GDN	1200	1800	50%	2700	50%	55%
Банерна реклама, оголошення у соціальних мережах, rich медіа	750	825	10%	920	12%	50%
Спонсорство	160	181	13%	230	27%	20%
Мобільна реклама	250	425	70%	----	-----	----
Цифрове відео, вкл. Youtube	460	713	55%	1300	82%	35%
Інший діджитал	320	400	25%	500	25%	---
Всього:	3140	4344	38%	5650	30%	---

Джерело: Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2017 та прогноз об'ємів ринку 2018 р.. Експертна оцінка всеукраїнської рекламної коаліції

Ключовим фактором позитивної динаміки ринку в 2018 році стане органічне зростання споживання мобільного Інтернет як медіа. Спонсорство виросте в основному за рахунок зростання попиту великих рекламодавців на комплексні проекти. Інший Діджитал "підніметься" за рахунок органічного зростання попиту на виробництво та валютної складової.

Таким чином, ключем розвитку цифрового маркетингу є застосування технологій використання мобільних пристроїв, відео та штучного інтелекту.

На нашу думку, цифровий маркетинг у банківській діяльності - це:

- комплексний підхід до просування банку, його продуктів та послуг в цифровому середовищі, який охоплює також споживачів оффлайн, які використовують мобільні телефони та інші цифрові засоби зв'язку;
- інтеграція великої кількості різноманітних технологій (соціальні, мобільні, web тощо) з продажами і клієнтським сервісом;
- забезпечення постійного якісного та двостороннього зв'язку між банком та кінцевим споживачем продукту/послуги;
- уміння поєднувати банківські технології та людські ресурси, при цьому дотримуючись правильного балансу, виходячи з потреб цільової аудиторії і особливостей продукту;
- можливість бути релевантним на ринку, оцінювати та аналізувати результати просування банківського продукту, вчасно реагувати на потреби споживачів та коректувати свій продукт чи послугу.

Цифровий маркетинг у банківській діяльності постійно розвивається, з'являються нові методи взаємодії з потенційними клієнтами, впроваджуючи інформаційні технології в свою маркетингову діяльність. Саме взаємодія з потенційними клієнтами є метою даного напрямку [Melnyuchenko, Hartinger 2016].

Ефективним інструментом сучасної маркетингової комунікаційної політики банків в Україні може стати цифрова маркетингова діяльність. Для українських банків це значне джерело дешевих і високоефективних комунікацій.

На сьогодні розробка ефективної комунікаційної політики банку є актуальною, у зв'язку з підвищенням конкурентних відносин у банківській сфері [Основні показники діяльності банків в Україні], зниженням ємності фінансового ринку, загальним падінням іміджу банків у результаті кризи банківської системи в Україні (табл.4).

Таблиця 4 - Основні показники діяльності банків в Україні (млн. грн)

Назва показника	01.02.2018	01.03.2018	01.04.2018	01.05.2018#
1	2	3	4	5
Кількість діючих банків	82	82	82	82
з них: з іноземним капіталом	39	39	39	39
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	18	18	20	20
АКТИВИ				
Активи	1 301 560	1 293 141	1 295 814	1 308 571
Активи в іноземній валюті	494 775	482 400	478 282	478 157

<i>продовження таблиці 4</i>				
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1 856 859	1 837 516	1 841 499	1 850 670
з них: нерезиденти	174 724	177 727	179 247	175 103
Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями) в іноземній валюті	773 471	749 700	748 715	744 511
Готівкові кошти	42 160	40 069	38 820	45 115
Банківські метали	348	308	277	284
Кошти в Національному банку України	45 498	56 073	44 064	51 246
Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	99 337	104 245	100 886	98 027
Строкові вклади в інших банках та кредити, надані іншим банкам	25 783	27 798	27 323	26 967
Кредити надані клієнтам	1 074 702	1 057 591	1 059 884	1 060 990
кредити, що надані органам державної влади	1 567	1 582	1 650	1 617
кредити, що надані суб`єктам господарювання	897 460	882 149	882 813	882 951
кредити, що надані фізичним особам	175 662	173 849	175 386	176 390

<i>продовження таблиці 4</i>				
кредити, надані небанківським фінансовим установам	13	11	34	32
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	431 921	420 283	436 054	432 915
Резерви за активними операціями банків (з урахуванням резервів за операціями, які обліковуються на позабалансових рахунках)	561 037	549 712	550 916	547 434
Пасиви	1 301 560	1 293 141	1 295 814	1 308 571
Капітал	156 506	157 629	159 573	158 901
з нього: статутний капітал	496 541	496 541	495 605	495 879
Зобов'язання банків	1 145 054	1 135 512	1 136 241	1 149 670
Зобов'язання банків в іноземній валюті	604 100	583 658	573 471	569 554
Строкові вклади (депозити) інших банків та кредити, що отримані від інших банків	48 003	46 583	47 174	48 084
Кошти суб'єктів господарювання	385 005	378 662	375 106	385 555
Кошти фізичних осіб (з ощадними депозитними сертифікатами)	476 965	474 188	474 708	482 028

<i>продовження таблиці 4</i>				
Кошти небанківських фінансових установ	22 958	22 811	22 960	21 532
Довідково				
Рентабельність активів, %	3,12	1,83	2,72	2,47
Рентабельність капіталу, %	25,93	15,13	22,32	20,27

Примітка

- 1) охоплюються дані філій в межах та за межами України;
- 2) за виключенням даних неплатоспроможних банків;
- 3) з урахуванням даних контрагентів-нерезидентів;
- 4) з урахуванням нарахованих доходів/витрат.

Джерело: Основні показники діяльності банків в Україні

За інформацією інформаційної агенції FinClub [Банки не шкодують грошей на саморекламу] банки України у 2017 році витратили на маркетинг та рекламу майже 0,6 млрд грн. А трендом року стало збільшення витрат на просування в Інтернеті: банки намагаються продавати фінансові послуги більш «просунутій» аудиторії.

Лідером з великим відривом став Альфа-Банк – 95,4 млн грн. При цьому Укрсоцбанк, другий банк групи «Альфа» в Україні, займає лише 15-у позицію (11,4 млн грн).

Сумарно перша десятка банків витратила 430,5 млн грн на своє просування – 73,2% від суми рекламних витрат усіх банків (587,8 млн грн). Така велика концентрація ринку викликана тим, що 36 банків витратили менше 1 млн грн кожен на рекламу, а ще шість банків поставили прочерки в цій графі у фінансовій звітності.

Найбільший банк країни – ПриватБанк – за витратами на рекламу посів лише п'яте місце (36,5 млн. грн.), пропустивши вперед ОТП Банк. У 2017 році банк концентрувався на активному просуванні нових послуг і можливостей цифрових банківських послуг, мобільних додатків, програми підтримки підприємців. Фокусом маркетингової стратегії Приватбанку в 2017 році стала програма «Приват.Share», тобто величезні можливості використання технологій не тільки клієнтами самого банку, але й користувачами різних держпослуг, малим бізнесом та підприємцями (навіть якщо вони не є клієнтами банку). В рамках цієї програми банк рекламував нові технології: електронні квитки, безконтактні платежі та AndroidPay.

Соціальні мережі останнім часом стають ефективним інструментом маркетингових комунікацій, просувають банківські послуги і продукти [Панченко 2017], допомагають банкам збирати необхідну інформацію про клієнтуру, скоротити витрати при встановленні контакту з новими користувачами, підвищити продажі нових банківських продуктів і послуг, розробляють якісну підтримку клієнтів за рахунок організації чіткого контролю та оцінки цієї діяльності.

Банки намагаються спростити взаємини з клієнтами. Інтерфейс і сервіси обміну повідомленнями, які пропонують соцмережі, дають їм таку можливість. Впізнаваність і просування банківських послуг – основна мета виходу в соцмережі.

Але останнім часом банки почали використовувати соцмедіа для підвищення фінансової грамотності. Клієнти можуть задавати питання, читати матеріали, в яких пояснюється призначення того чи іншого банківського продукту, а також знайомитися з відгуками інших споживачів про сервіси банку.

У табл. 5 наведено кількість відвідувачів сторінок найбільших українських банків у Facebook. Необхідно зазначити, що кількість лайків та охоплення користувачів у Facebook – не основний показник успіху кредитної організації. Проте він демонструє, наскільки якісно вибудована робота з клієнтами в соцмережах, наскільки уважно банк ставиться до нових каналів обслуговування користувачів.

Таблиця 5 - Топ - 5 рейтингу банків у соціальній мережі Facebook (кількість користувачів станом на 21 червня 2018 року)

№ п/п	Назва банку	Facebook
1	Приватбанк	115531
2	Ощадбанк	93448
3	ПУМБ	87008
4	Укрсиббанк	37071
5	Райффайзен Банк Аваль	25302

Джерело: складено авторами за даними офіційних представництв банків у соціальній мережі Facebook

Клієнти все частіше обслуговуються в онлайн-банкінгу. Цьому сприяє проникнення Інтернету, впровадження 3G і популяризація смартфонів. Розвитку дистанційного банківського обслуговування сприяє еволюція в Україні супутніх технологій, які дають цікаві можливості як банківським, так і фінтех рішенням. Серед них: «блокчейн», біометрія, бесконтакт, дистанційна ідентифікація, р2р-переклади та інші.

Перспективним напрямом у розвитку маркетингових комунікацій є також Інтернет-банкінг, який дає можливість банку працювати в режимі реального часу [Мельниченко 2014]. Простота і доступність цієї системи забезпечується мінімальними вимогами до обладнання клієнта, не потребує спеціалізованого програмного забезпечення при високій надійності та безпеці здійснення банківських операцій. Головною мотивацією банків у впровадженні Інтернет-банкінгу є підвищення конкурентоспроможності на ринку банківських послуг. Банки впевнено переводять частину своїх послуг у глобальну мережу, що дуже вигідно та зручно для їх клієнтів. Серед банків, які активно просуваються на шляху освоєння Інтернет-банкінгу, можна виділити ПриватБанк, УкрСиббанк, Укркрексімбанк, ПУМБ, Universal Bank, Альфа-Банк, OTP-банк, Ощадбанк.

Інтернет-банкінг надає стандартний набір послуг власникові платіжної картки, а саме:

- залишки на карткових рахунках і отримання виписок за операціями;
- можливість отримання виписок за період існування карткового рахунку;
- перекази коштів, в тому числі міжбанківські;

- віддалене управління депозитними рахунками;
- оплата платежів населення, в тому числі комунальних послуг;
- управління лімітами кожної пластикової карти, як за географічною ознакою, так і за видами обслуговування.

Розглянемо системи кількох великих банків України.

1. Безперечним лідером є система «Приват24». На сьогодні у системі існує найбільший оборот безготівкових коштів, зокрема, вся інтернет-торгівля здійснюється за допомогою даного сервісу. Розробка має просту, але ефективну систему захисту, легка у використанні та управлінні. Важливо, що для підключення до даного сервісу клієнту не обов'язково відвідувати додатково банк. Система після підключення і додавання до неї карти через деякий час (до 4 годин) готова до роботи в повнофункціональному режимі. Наявність у клієнта актуального телефону, який він вказав при відкритті карти, є обов'язковою.
2. Система Райффайзен Банк Аваль дещо відрізняється від вище згаданої, тому що при наявності карти і мобільного телефону клієнта доступний тільки інформаційний режим. Для активізації повного режиму управління банківським рахунком необхідно відвідати найближчий банкомат цього банку для активації режиму.
3. Система найбільшого державного банку - «Ощадбанку» з'явилася досить недавно, але з огляду на масовість клієнтів вже завоювала свою частку ринку. Процедура первісної реєстрації клієнта в системі досить легка, але, як і у системі Приват24, необхідно обов'язкове підключення SMS-банкінгу. На відміну від системи «Приватбанку», навіть при переказі коштів між картами власного банку, переказ здійснюється тільки за номером. В системі є функції роботи з депозитами, обмежена кількома видами вкладів. Недоліком системи також є сильна залежність від оператора мобільних послуг - немає альтернативних каналів підтвердження платежу при відсутності SMS.
4. Система інтернет-банкінгу другого за розміром державного банку - «Укресімбанк» передбачає наявність у власника спеціального брелока, який генерує паролі підтвердження платежів. Звичайно, це є і недоліком підключення до системи, тому що обов'язково необхідно відвідати відділення банку та укласти договір. У той же час, система відрізняється стабільністю і достатнім набором функцій віддаленого управління рахунком.
5. Високотехнологічний комерційний банк з іноземним капіталом «OTP-bank» має інтернет-банкінг, побудований з використанням передового європейського досвіду. Клієнту він пропонується як комплексна послуга у складі телефонного, SMS, інтернет-банкінгів. Для підключення до системи клієнт також обов'язково повинен відвідати відділення банку. Функціональність програмного забезпечення має достатню наповненість.

Віртуальний помічник на основі штучного інтелекту Erica, інтегрований в мобільний додаток Bank of America [Bank of America], досяг рекордної позначки в 1 млн користувачів. Це відбулося всього через два місяці після завершення поетапного запуску помічника, який тепер доступний для клієнтів мобільного банкінгу по всій країні.

За інформацією банку, Erica об'єднує в собі штучний інтелект, прогнозну аналітику і природну мову. Клієнти взаємодіють з фінансовим помічником через текстові повідомлення, голосові команди або натискання на екрані. За його допомогою користувачі шукають транзакції, переглядають баланс і рахунки тощо.

У Bank of America на сьогодні понад 36 млн цифрових клієнтів, в т.ч. 25 млн активних мобільних користувачів. Протягом першого кварталу 2018 року клієнти увійшли у мобільний банкінг 1,4 млрд разів, зробили 140 млн виплат за рахунками і депонували 33 мільйони чеків через мобільний телефон.

Необхідно відзначити, що розвиток систем інтернет-торгівлі, відмова від великих виставкових торгових майданчиків сприятиме подальшому розвитку та просуванню систем інтернет-банкінгу, що зменшить обіг готівкових коштів. В цілому банкам, які вже роблять кроки до розвитку бізнесу в онлайн-режимі, ще багато необхідно зробити для полегшення комунікації з клієнтами та зробити свої пропозиції послуг та продуктів більш зрозумілими і привабливими. Зокрема, це стосується дизайну та ергономіки банківських сайтів, їх зручності для відвідувачів. Продумана і зрозуміла структура сайту допомагає відвідувачеві легше орієнтуватися на його сторінках.

Деякі банки при роботі у режимі онлайн зробили ставку на спеціалізацію та високий рівень компетентності за прикладом приватного банку «BforBank», філії одного з найбільших банків Франції «Crédit Agricole». «BforBank» позиціонує себе як ощадний банк. За цією моделлю працюють «Fortunéo» і «INGDirect», які пропонують розміщення коштів на депозитах під вищий, ніж традиційні банки, відсоток. Така стратегія стала можливою тому, що витрати інтернет-банків на залучення вкладів, на відміну від традиційних банків з мережею відділень, практично нульові і вони можуть віддати цю «економію» своїм клієнтам. В даному випадку інтернет-банки прагнуть не до спрощення комунікацій з клієнтами, а до залучення досвідчених і вимогливих клієнтів, які хочуть отримати високий відсоток та якісне обслуговування. Інтернет-банки зазвичай обмежуються залученням не тільки через складність позичкових операцій, а й через регламентації, які ускладнюють продаж кредитних продуктів через Інтернет. В цілому незалежно від використовуваної бізнес-моделі інтернет-банки досягають все більшого успіху, постійно диверсифікуючи пропоновані послуги та продукти і розширюючи свою клієнтську базу за рахунок недовірливих і нерішучих споживачів. З огляду на тенденцію до зниження рентабельності мережевих банківських відділень, експерти очікують, що інвестиції банків у розвиток онлайн-операцій будуть і далі зростати.

Висновки. Таким чином, з розвитком систем віддаленого управління рахунком, може бути підвищена прозорість платіжної дисципліни для контролюючих і податкових органів, що в свою чергу може сприяти поліпшенню інвестиційної привабливості цифрової економіки. Отже, ефективний комунікаційний процес забезпечує можливість залучення якомога більшого кола клієнтів до банку, зайняття провідних його позицій на ринку банківських послуг, чітке формулювання для громадськості соціальної ролі, визначення стереотипу сприйняття банківської установи суспільством та закріплення його в масовому сприйнятті – створення позитивного іміджу банку.

Література

- Банки не шкодують грошей на саморекламу. URL: <https://finclub.net/ua/analytics/banki-ne-shkoduyut-groshej-na-samoreklamu.html>
- Гірченко, Т. Д. & Коссмманн, Р. (2016). Впровадження та розвиток цифрового маркетингу у сучасному банківському бізнесі // *Міжнародний збірник наукових праць «Європейське співробітництво» 2 (19)*, С. 68-85
- Данько, Т. П. & Скоробогатых И. И. (2005). *Количественные методы анализа в маркетинге: монография* / СПб.: Питер, 384 с., С. 261
- Карпіщенко, О. О. & Логінова, Ю. Е. *Цифровий маркетинг як інноваційний інструмент комунікацій* // Електронний архів Сумського державного університету. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua>
- Мельниченко, О. В. (2014). Формування XBRL-звітності щодо обігу електронних грошей. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*, 4(70), 220-225. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/46569/42802>
- Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2017 та прогноз об'ємів ринку 2018. *Експертна оцінка всеукраїнської рекламної коаліції*. URL: <http://vrk.org.ua/ad-market/>
- Основні показники діяльності банків в Україні. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
- Панченко, О. В. (2017). Інструменти маркетингових комунікацій банку на сучасному етапі // *Сучасні проблеми економічної теорії, маркетингу та моделювання соціально-економічних системи: Матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції 28-29 квітня 2017 року*. – Кропивницький, С. 35-39.
- Тренды digital маркетинга на 2018 год. Нативная реклама, персонализированный контент и другие актуальные тренды грядущего года*. URL: http://mmr.ua/show/trendy_digital_marketinga_na_2018_god#2067315076.1518969848
- Цифровий маркетинг - модель маркетингу XXI сторіччя: монографія* (2017). Авт. кол.: М.А. Окландер, Т.О. Окландер, О.І. Яшкіна [та ін.]; за ред. д.е.н., проф. М.А. Окландера. – Одеса: Астропринт, 292 с., С.46
- American Marketing Association*. Retrieved from: <https://www.ama.org/AboutAMA/Pages/Definition-of-Marketing.aspx> (Accessed 12 Feb 2018)
- Bank of America*. Retrieved from: <https://www.bankofamerica.com/>
- Digital in 2018: world's Internet users pass the 4 billion mark*. Retrieved from: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018> (Accessed 17 Mar 2018).
- History and Evolution of Digital Marketing*. Retrieved from: <http://www.simplidigital.in> (Accessed 12 Feb 2018).
- Internet of Things Forecast*. Retrieved from: <https://www.ericsson.com/en/mobility-report/internet-of-things-forecast> (Accessed 03 Feb 2018).
- Kwiliński, A. (2017). Development of industrial enterprise in the conditions of formation of information economics. *Thai Science Review, Part 1(Winter)*, 38-41.
- Kwiliński, A. (2018). Trends of development of the informational economy of Ukraine in the context of ensuring the communicative component of industrial enterprises. *Economics and Management*, 1(78), 56-65.
- Melnychenko, O. & Kwiliński, A. (2017). Управление энергией: анализ ретроспективы в контексте перспективы экономического развития [Energy management: analysis

- of the retrospective in the perspective context for economic development]. *European Cooperation*, 7(26), 66-80.
- Melnychenko, O. & Hartinger, R. (2016). Роль технології блокчейн у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту. *Współpraca Europejska*, 7(14), 9 - 19. URL: <http://we.clmconsulting.pl/index.php/we/article/view/191>
- Monnappa, A. *The history and evolution of Digital Marketing*. Retrieved from: <https://www.simplilearn.com/history-and-evolution-of-digital-marketing-article> (Accessed 8 Jan 2018)
- Official web-site GlobalWebIndex*. Retrieved from: <https://www.globalwebindex.net/> (Accessed 03 Feb 2018).
- Pająk, K., Kamińska, B. & Kvilinskyi, O. (2016). Modern trends of financial sector development under the virtual regionalization conditions. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(21), 204-217.
- The Thinker Interview with Philip Kotler, the Father of Marketing by Neelima Mahajan*. Retrieved from: <http://forbesindia.com/article/ckgsb/the-thinker-interview-with-philip-kotler-the-father-of-marketing/36951/0> (Accessed 8 Jan 2018)
- Top Digital Marketing Trends to Watch Out for in 2018*. Retrieved from: <http://digitalmarketingmagazine.co.uk/digital-marketing-features/top-digital-marketing-trends-to-watch-out-for-in-2018/4665> (Accessed 03 Feb 2018).

References

- American Marketing Association*. Retrieved from: <https://www.ama.org/AboutAMA/Pages/Definition-of-Marketing.aspx> (Accessed 12 Feb 2018)
- Bank of America*. Retrieved from: <https://www.bankofamerica.com/>
- Banki ne shkoduyut groshej na samoreklamu*. URL: <https://finclub.net/ua/analytics/banki-ne-shkoduyut-groshej-na-samoreklamu.html>
- Czifrovij marketing - model marketingu KhKhI storichchya: monografiya (2017)*. Avt. kol.: M.A. Oklander, T.O. Oklander, O.I. Yashkina [ta i`n.]; za red. d.e.n., prof. M.A. Oklandera. – Odesa: Astroprint, 292 s., S.46
- Danko, T. P. & Skorobogatykh I. I. (2005). *Kolichestvennye metody analiza v marketinge: monografiya / SPb.: Piter*, 384 s., S. 261
- Digital in 2018: world's Internet users pass the 4 billion mark*. Retrieved from: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018> (Accessed 17 Mar 2018).
- Girchenko, T. D. & Kossmann, R. (2016). *Vprovadzhennya ta rozvitok czifrovogo marketingu u suchasnomu bankivskomu biznesi // Mizhnarodnij zbirnik naukovikh prac «Yevropejske spivrobi» 2 (19), C. 68-85*
- History and Evolution of Digital Marketing*. Retrieved from: <http://www.simplidigital.in> (Accessed 12 Feb 2018).
- Internet of Things Forecast*. Retrieved from: <https://www.ericsson.com/en/mobility-report/internet-of-things-forecast> (Accessed 03 Feb 2018).
- Karpishhenko, O. O. & Loginova, Yu. E. *Czifrovij marketing yak innovacijnij instrument komunikacij // Elektronnij arhiv Sumskogo derzhavnogo universitetu*. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua>
- Kwiliński, A. (2017). Development of industrial enterprise in the conditions of formation of information economics. *Thai Science Review, Part 1 (Winter)*, 38-41.

- Kwiliński, A. (2018). Trends of development of the informational economy of Ukraine in the context of ensuring the communicative component of industrial enterprises. *Economics and Management*, 1(78), 56-65.
- Melnichenko, O. V. (2014). Formuvannya XBRL-zvitnosti shhodo obigu elektronikh groshej. *Visnik Zhitomirskogo derzhavnogo tekhnologichnogo universitetu*. Seriya: *Ekonomichni nauki*, 4(70), 220-225. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/46569/42802>
- Melnychenko, O. & Hartinger, R. (2016). Role of blockchain technology in accounting and auditing. *Współpraca Europejska*, 7(14), 9 - 19. URL: <http://we.clmconsulting.pl/index.php/we/article/view/191>
- Melnychenko, O. & Kwiliński, A. (2017). Energy management: analysis of the retrospective in the perspective context for economic development. *European Cooperation*, 7(26), 66-80.
- Monnappa, A. *The history and evolution of Digital Marketing*. Retrieved from: <https://www.simplilearn.com/history-and-evolution-of-digital-marketing-article> (Accessed 8 Jan 2018)
- Obyem reklamno-komunikacyjnego rinku Ukrajini 2017 ta prognoz obyemiv rinku 2018. *Ekspertna ocinka vseukrayinskoyi reklamnoyi koalicyi*. URL: <http://vrk.org.ua/ad-market/>
- Official web-site *GlobalWebIndex*. Retrieved from: <https://www.globalwebindex.net/> (Accessed 03 Feb 2018).
- Osnovni pokazniki diyalnosti bankiv v Ukrajini. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
- Pająk, K., Kamińska, B. & Kvilinskyi, O. (2016). Modern trends of financial sector development under the virtual regionalization conditions. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(21), 204-217.
- Panchenko, O.V. (2017). *Instrumenti marketingovikh komunikacij banku na suchasnomu etapi // Suchasni problemi ekonomichnoyi teorii, marketingu ta modelyuvannya socjalno-ekonomichnikh sistemi: Materiali Pershoyi Vseukrayinskoyi naukovopraktichnoyi konferencziyi 28-29 kvitnya 2017 roku. - Kropivniczkij, S. 35-39.*
- The Thinker Interview with Philip Kotler, the Father of Marketing by Neelima Mahajan*. Retrieved from: <http://forbesindia.com/article/ckgsb/the-thinker-interview-with-philip-kotler-the-father-of-marketing/36951/0> (Accessed 8 Jan 2018)
- Top Digital Marketing Trends to Watch Out for in 2018*. Retrieved from: <http://digitalmarketingmagazine.co.uk/digital-marketing-features/top-digital-marketing-trends-to-watch-out-for-in-2018/4665> (Accessed 03 Feb 2018).
- Trendy digital marketinga na 2018 god. Nativnaya reklama, personalizirovannyj kontent i drugie aktualnye trendy gryadushhego goda*. URL: http://mmr.ua/show/trendy_digital_marketinga_na_2018_god#2067315076.1518969848

Data przesłania artykułu do Redakcji: 09.07.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 13.07.2018

Зінаїда Гіптерс

д.пед.н., доцент,
Львівський навчально-науковий
інститут
ДВНЗ «Університет банківської
справи»,
професор кафедри менеджменту та
соціальних наук,
Україна, Львів
gipterszina@gmail.com

**ПРОБЛЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ТА ДОРΟΣЛИХ НА
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ
(XIX - ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТОЛІТЬ)**

Анотація. Розглядається історико-педагогічний аспект визначення та змістового навантаження понять «діти», «дорослі», «економічна освіта», «західноукраїнські землі». Проаналізовано педагогічні ідеї і погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на проблему економічної освіти дітей та дорослих. Актуалізується можливість використання історичного досвіду в сучасних умовах.

Ключові слова: західноукраїнські землі, педагогічна теорія, економічна освіта, діти, дорослі, освіта дорослих

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 25

Zinaida Hipters

Doctor of Sciences (Pedagogical),
Professor,
Lviv educational-scientific institute
School of Business Administration "Uni-
versity of Banking",
department of Management and Social
Sciences,
Ukraine, Lviv
gipterszina@gmail.com

**PROBLEM OF ECONOMIC EDUCATION OF CHILDREN AND ADULTS IN WESTERN
UKRAINIAN LANDS
IN PEDAGOGICAL THEORY (XIX - THE FIRST HALF XX CENTURY)**

Abstract. The historical-pedagogical aspect of definition and content load of concepts "children", "adults", "economic education", "western Ukrainian lands" is considered. The pedagogical ideas and views of domestic and foreign scholars on the problem of economic education of children and adults are analyzed. Scientific and archival sources show that Ukrainian scholars of the nineteenth and first half of the twentieth centuries in defining the concepts of "education", "adult education", "economic educa-

tion" predominantly adhered to European tradition, as well as maintaining and developing national approaches and traditions in education and upbringing.

The idea of creation of real conditions for the use of its rights and freedoms was based on the philosophical view of Western Ukrainian thinkers as a holistic, higher and unique value. The realization that man is not a means, but a goal of social and personal development. Scientists substantiated not only theoretical issues: content, tasks, forms and methods of economic education, but also made practical steps for its distribution among children and adults. For older children special professional courses of economic orientation (agricultural, industrial and commercial education) were created. For adults, "People's Universities" were organized as higher education courses. Particular attention was paid to the economic training of future teachers.

On the basis of the above we can conclude that the issues of economic education of children and adults in the western lands of the XIX - early XX centuries were topical, which was adequately reflected in the pedagogical theory of scientists of this period. The opportunity to use historical experience is updated in modern conditions.

Keywords: Western Ukrainian lands, pedagogical theory, economic education, children, adults, adult education

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 25

Вступ. Євроінтеграція є вагомим чинником соціально-економічного розвитку України. Упродовж останнього десятиріччя Україна наполегливо наближається до європейських стандартів. На рівні держави напрацьовано універсальні принципи взаємодії з географічними сусідами та країнами-членами Європейського Союзу: взаємоповага, взаємодопомога, готовність до вирішення актуальних проблем, не зважаючи на рівень їх складності.

Водночас на відміну від держав із сталою ринковою економікою нашої країні бракує традицій, знань і моральних чинників поведінки в умовах ринку. Тому актуальним є аналіз багатого історико-педагогічного досвіду функціонування економічної освіти дітей та дорослих на різних етапах розвитку України, зокрема на західноукраїнських землях, та обґрунтування шляхів його продуктивного використання в сучасній освіті і вихованні.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Теоретико-методологічний аналіз окресленої проблеми вимагає від дослідника звернутися до джерел формування понять «освіта», «економічна освіта», «освіта дітей», «освіта дорослих», «західноукраїнські землі» тощо. Щодо дефініції «західноукраїнські землі», то її досліджували й визначали багато вчених: М. Грушевський, І. Крип'якевич, І. Курляк, І. Лисяк-Рудницький, О. Маланчук-Рибак, З. Нагачевська, Б. Ступарик та ін. Зокрема, в «Нарисі історії України» Д. Дорошенко пише: «Говорячи про долю західноукраїнських земель, я досі майже не згадував про одну, ... - Підкарпатську Русь». У вступній статті історика Я. Дашкевича до «Історії України» І. Крип'якевича, зокрема, зазначено: «За ініціативою і під редакцією Крип'якевича почав виходити щорічник «З історії західноукраїнських земель». О. Субтельний в дослідженні «Україна: історія» вживає поняття «західноукраїнські землі» та Західна Україна, подаючи карти, на яких показано підпорядкованість території Західної України іншим державам на різних історичних етапах. Отож, вживання поняття

«західноукраїнські землі» в дослідженні стосовно означеного регіону можна вважати цілком правомірним [Гіптерс 2014].

Згідно з поглядами вчених, географічні межі західноукраїнських земель охоплюють території, які наприкінці XVIII ст. опинилися в складі Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії, а після її падіння (1918 р.) – у межах Польщі, Румунії та Чехословацької Республіки. Нині до складу західного регіону входить сім областей: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька.

Результати дослідження. Категорію «освіта», орієнтовану на соціальний запит та потреби особистості, як доводить С. Яценко, належить розглядати у таких аспектах: 1) освіта як цінність на рівні держави і суспільства у контексті визнання освітніх пріоритетів, індивідуально-мотивованого і стимульованого ставлення людини до власного навчання, його рівня і якості; 2) освіта як система; 3) освіта як процес, який повинен ґрунтуватися, передусім, на суб'єкт-суб'єктній взаємодії всіх його учасників; 4) освіта як результат, який передбачає досягнення конкретної мети; 5) освіта як духовне надбання соціуму та кожного його представника, що стає передумовою особистісного та суспільного [Яценко 2009]. Серед сучасних концептуальних підходів щодо визначення суті освітнього процесу, наголошує вчена, головними є: технократичний, культурологічний, гуманістичний та акмеологічний. Аналіз сучасного стану речей засвідчує, що на рівні належного провідними мали би бути три останні підходи. Натомість на практиці ми спостерігаємо і переживаємо факт нової хвилі технократизму, який дегуманізує не лише зміст освіти, а й діяльність особистості, її свідомість та відносини.

Сучасний зміст поняття «освіта» є неоднозначним, що спостерігається як у офіційних документах, так й у формулюваннях багатьох вчених. Наприклад, у Законі України «Про освіту» присутнє описове, а не сутнісно-змістове поняття «освіта». Тут зазначається, що «освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави» [Закон 2004]. Опису підлягають мета, засади, принципи, мова освіти, державні стандарти та ін. Такий підхід притаманний і положенням Законів України «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» тощо.

Гончаренко С. в «Енциклопедії освіти» репрезентує поняття «освіта» саме у сутнісно-змістовому аспекті: «Освіта – процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості» [Гончаренко 2008]. Сутнісна відмінність такого визначення від попереднього полягає в тому, що тут акцентуація спрямовується не на державу чи суспільство, а на особистість. Крім того, наголошується на єдності розумового, морально-естетичного, культуро-творчого аспектів в діяльності особистості.

Це родове поняття дозволяє науковцям сучасності визначитися із категорією «освіта дорослих людей України». С. Болтівець пише: «освіта дорослих людей в Україні – практичне втілення андрагогічних закономірностей і принципів, розроблених андрагогікою як галуззю психолого-педагогічних досліджень» [Болтівець 2008]. Вважаємо, що таке визначення також не позбавлене описового

характеру. Більш сутнісним, на нашу думку, є поняття, запропоноване польським ученим В. Оконем: «Освіта дорослих – сукупність формальних і неформальних процесів навчання, що є продовженням або додатковою освітою набутою в школах, а також практичне навчання, завдяки якому дорослі набувають умінь, збагачують знання, вдосконалюють професійну кваліфікацію чи здобувають нову кваліфікацію і збагачують особисте життя, водночас реалізують можливість участі в соціальному, економічному й культурному розвитку суспільства» [Окоń 2004]. Ця дефініція, як зазначає В. Оконь, відповідає ухвалі XIX Генеральної конференції ЮНЕСКО, прийнятій 1976 року в Найробі. Щоб привернути увагу до розв'язання цієї проблеми, Україна здійснила низку заходів, серед яких – проведення Міжнародного тижня освіти дорослих (2000 р.), а також створення Всеукраїнського координаційного бюро міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих в Україні», що здобула підтримку Інституту освіти ЮНЕСКО.

З'ясування сутності поняття «економічна освіта» засвідчує, що сучасні учені тлумачать це поняття по-різному. Проте пропонувані поняття часто мають надто «розмитий», нелapidарний (невизначний) характер. Так, Р. Мачулка пише: «Економічна освіта, з одного боку, спрямована на формування нового наукового світогляду, розвитку національної свідомості та громадянської активності підростаючого покоління, а з другого – виступає в якості відносно самостійного напрямку навчально-виховної роботи міської загальноосвітньої школи, який забезпечує формування нового складу особистості, здатної економічно грамотно відстоювати власні інтереси і приносити користь своїй державі, яка стала на шлях власного національного розвитку» [Мачулка 1996].

Очевидно, що тут порушена логіка щодо визначення і змісту й обсягу, які пред'являються до формулювання поняття. Загальновідомо, що зміст поняття характеризує сукупність відображених у ньому істотних та загальних ознак предмета, а його обсяг охоплює певну множину предметів, що мають ті ознаки, які відображені у змісті. Таке порушення логіки і призводить до того, що втрачається специфіка, особливість економічної освіти, адже і правова, і моральна освіта спрямовується на «формування нового наукового світогляду» (тільки не зрозуміло, що під цим має на увазі автор). І вже зовсім некоректним, на нашу думку, є твердження автора про те, що економічна освіта «забезпечує формування нового складу особистості».

Не зовсім вдалим, на наш погляд, є визначення поняття «економічна освіта», наведене в «Енциклопедії освіти». А. Павленко пише: «Економічна освіта – освіта, спрямована на аналіз та висвітлення зв'язків, які існують у ринковій економіці між людиною, родиною і державою, вивчення ключових економічних концепцій і законів, розуміння основних впливів економічного середовища на діяльність підприємця, формування особистісної та фахової компетенції» [Павленко 2008]. Дійсно, варто погодитись з автором цього поняття щодо спрямованості економічної освіти, її функціональності тощо. І все ж варто підкреслити, що економічна освіта має бути передусім спрямована на всебічний розвиток особистості. В економічній освіті мають домінувати духовно-культурні, моральні, гуманістичні цінності.

Намагаючись синтезувати різні точки зору, І. Прокопенко пропонує визначення цього поняття у такому формулюванні: «Економічна освіта – це процес і результат оволодіння суб'єктом соціально-економічним досвідом, сприяє формуванню

економічної культури на основі засвоєння економічних знань, умінь, розвитку економічного мислення, що дозволяє особистості вірно оцінювати факти і явища економічного життя, встановлювати зв'язки і відношення між ними». Автор зазначає, що економічна освіта пов'язана із формуванням певних рис характеру: працелюбності, заощадливості, діловитості, організованості, самостійності тощо [Прокопенко 1996].

Аналіз наведеного свідчить, що поняття «економічна освіта» за своїми змістовними характеристиками охоплює такі складові: а) процесуальність; б) суб'єктність; в) соціально-економічний досвід особистості; г) гносеологічність; д) взаємодію. Такий підхід не викликає особливих заперечень, проте, на нашу думку, тут слабо вираженим залишився діяльнісний аспект, а він є надто сутнісним.

Короткий аналіз ключових понять дослідження, як вони трактуються сучасними вченими, спонукає до з'ясування їх генези, розуміння західноукраїнськими науковцями XIX – першої половини XX століть. Джерела свідчать, що українські вчені цього періоду у визначенні понять «освіта», «освіта дорослих», «економічна освіта» переважно дотримувалися, з одного боку, європейської традиції, а з іншого – зберігали й розвивали національні підходи та традиції в освіті та вихованні. Це помітно, наприклад, як на застосуванні ідей сенсуалізму, так і послідовному дотриманні християнських положень. Загальновідомо, що сенсуалістичний підхід в обґрунтуванні провідних положень стосовно освіти, навчання, виховання започаткували Я. А. Коменський, Дж. Локк та ін. Зокрема Я. А. Коменський писав, що початок пізнання повинен завжди виходити із почуттів, оскільки ніщо не існує в пізнанні, чого б раніше не було у відчутті. Освіта, на думку відомого педагога, має право називатися такою, якщо вона ґрунтується на засадах науковості. «Під іменем наукової освіти ми розуміємо будь-яке знання речей, мистецтв і мов». Освіта є могутнім засобом підготовки людини до життя: нинішнього і майбутнього. Вона повинна зробити її мудрою, чесною, святою. Лише така освіта дає можливість людині керуватися в житті власним розумом, а не чужим. Здобуватись освіта повинна всіма, легко, без примусу і насилля, а процес навчання має бути природовідповідним і слугувати головній меті людини – бути у вічному блаженстві з Богом [Коменський 1935].

Сучасником Я. А. Коменського був один із перших подвижників ідеї економічної освіти Самуїл Гартліб, послідовник Ф. Бекона, який у 40-х – 50-х роках XVII ст. послідовно проповідував необхідність реформування освіти в дусі реалізму й практицизму. Так, він розробив перший в історії сучасної Європи план сільськогосподарської школи. Ще раніше С. Гартліб посилено пропагує ідеї Я. А. Коменського, залучає до обговорення педагогічних питань талановитого економічного мислителя й першого теоретика статистики В. Петті. Разом вони працюють над сутністю і змістом трудової школи. Зазначимо, що в цей час думка про практичну економічну й технічну освіту взагалі була надзвичайно популярною. Її можна знайти у Абрама Ковлея, Гаррінгтона, Т. Мора, Пітера Корнеліуса, Джона Беллєрса.

Дотримуючись ідей сенсуалізму, положень християнства, Дж. Локк писав, що завдання освіти полягає не в тому, щоб дати молодим людям досконалі знання однієї з наук, а в тому, щоб дати такий розвиток, який найбільшою мірою зробив би їх здатними до будь-якої науки, коли вони займуться нею самостійно. Дж.

Локк доводив, що кожен джентльмен повинен займатися економічною освітою й самоосвітою, до цього ще з дитинства його мають спонукати батьки. «Хоча рахівництво не допоможе джентльмену набути багатства, проте немає більш вірного і корисного способу зберегти те багатство, яким він володіє. ... багато хто робив помилки, сам того не помічаючи, лише тому, що не турбувався про рахунки або не вмів їх вести. Тому я радив би будь-якому джентльмену ґрунтовно вивчати рахівництво», – писав учений [Локк 1935].

Сенсуалістичний підхід у навчанні і вихованні яскраво простежується й у працях Й. Песталоцці. Видатний педагог-гуманіст писав: «Будь-яке навчання людини – є не що інше, як мистецтво сприяння прагненню до свого власного розвитку, і це мистецтво значною мірою ґрунтується на відповідності гармонії вражень, які повинні бути сприйняті дитиною з відповідним рівнем розвитку її сил. Таким чином, у враженнях, які мають засвоїтися дитиною під час навчання, варто встановити послідовність; її початок і розвиток мусять повністю відповідати початку і розвитку тих сил, які належить сформулювати у дитини» [Песталоцці 1981].

Цих позицій дотримувалися західноукраїнські культурно-освітні діячі, педагоги, психологи: С. Бaley, В. Барвінський, О. Барвінський, І. Бартошевський, І. Вагилевич, А. Волошин, Г. Врецьона, Я. Головацький, Ю. Дзерович, О. Духнович, І. Карбулицький, С. Смаль-Стоцький, Ю. Федькович, І. Франко, М. Шашкевич та ін. Зокрема, О. Духнович писав, що виховати людину – це означає передусім пробудити в ній духовні переживання, допомогти розкритися внутрішнім силам, стати людині вільною, гідною і цілісною.

Почуттєва сфера особистості, на думку О. Макарушки, є первинною основою розвитку дитини. Вона постійно змінюється, перебуває у русі. У процесі навчання і виховання учитель повинен постійно звертати увагу на емоційний стан вихованців: позитивні (веселість, подив, захоплення, наснага) та негативні (сум, гнів, журба). На думку педагога, варто також брати до уваги, що почуттєва сфера хлопчиків і дівчаток має певні відмінності; дівчатка більш емоційні, а тому й більш вразливі [Макарушка 1922].

Раціоналістичний підхід у розумінні поняття «освіта» найбільш рельєфно сформулював Г. Гегель. Німецький філософ і педагог вважав, що прогресивний розвиток духа залежить від рівня освіти. Причому сфера освіти стосується лише одиничних суб'єктів як таких, з тим «... щоб загальний дух у них отримав здійснення» [Гегель 1977]. Проте вчений зазначав, що одна лише освіта ще не робить людину досконалою; такою вона стає завдяки власній мисленнєвій турботі про свої нагальні інтереси. Подібно цьому, і народи лише тоді досягають зрілості, коли отримують можливість самостійно задовольняти свої матеріальні і духовні інтереси. Отже, наголошує Г. Гегель, освіта – це свобода, рай духа, звільнення від примітивного природного стану. «Тому освіта у її абсолютному визначенні є звільнення і робота вищого звільнення, абсолютний перехідний пункт до вже не безпосередньої, природної, а духовної, також піднесеної до образу всезагальності нескінченно суб'єктивної субстанціональності моральності». Мислитель зазначає: та обставина, що звільнення – це тяжка праця, і є зокрема причиною того не пошанування (або: тої неповаги), з якою до неї ставляться.

Освіта є іманентним моментом абсолютного й володіє своєю нескінченною цінністю. «Освіченими можна вважати передусім тих людей, які здатні робити все те,

що роблять інші, не підкреслюючи свою винятковість, тоді як у людей неосвічених кидається в очі саме ця винятковість, оскільки їх поведінка не відповідає загальним властивостям речей. У своїх відносинах з іншими людьми неосвічена людина легко може їх образити, оскільки вона діє за спонуканням власних почуттів, не зважаючи на рефлексію почуттів інших» [Гегель 1977].

Раціоналістичний підхід у розумінні сутності освіти притаманний багатьом західноукраїнським педагогам (І. Бартошевський, Іван Франко). Згідно з їх поглядами, лише розум є джерелом наукового знання й критерієм істинності. Дитина здатна до навчання з народження. Тому освіта – це передусім інтелектуалізм, розумність; почуття відіграють другорядну роль. Визначаючи обов'язки учителя щодо розвитку мислення у дитини, І. Бартошевський писав, що йому необхідно «докласти зусиль, щоб розвинути і виховати розум вихованця до найбільш можливої досконалості і пристосувати цей розум до найкориснішого виконання його потрібної діяльності (творення понять, оцінок і висловів)» [Бартошевський 1891].

Франко І. в оповіданні «Борис Граб» акцентує на розумовому вихованні і зазначає, що в школах, гімназії, інституції має закладатися найвища, найдорожча здібність, здібність «власного думання». Учитель має навчити учня мислити не лише планіметрично (одномірно), а й стереометрично (багатомірно, всебічно).

Раціоналізм у головних своїх виявленнях характерним був для радянської системи освіти. Сьогодні цю традицію продовжує сцієнтистсько-технократичний (сцієнтизм – лат. знання, наука – тлумачення філософського і соціологічного знання в світлі природничих наук) напрям, який фокусує увагу на формуванні в учнів раціональних умінь оперування інформацією, володіння комп'ютерними технологіями, професійно-прагматичного мислення [Гончаренко 2008].

У досліджуваній період в європейській філософській психолого-педагогічній думці потужного розвитку набуває теорія антропологізму, яка обґрунтовує сутність освіти, навчання і виховання людини у її взаємозв'язку із навколишнім середовищем, пізнанням Бога. Підвалини цієї теорії заклав І. Кант, у якого філософська антропологія – це вчення про людину, про її душу і дух. Метою освіти є удосконалення природи людини, передусім формування моральності, культури. «В людстві існує багато задатків, і наше завдання – пропорційно розвивати природні здібності і розкривати властивості людини із перших зародків, робити слід так, щоб людина досягала свого призначення» – писав філософ [Кант 1980].

Надзвичайно цікаві думки у цьому руслі обґрунтовані такими французькими педагогами, освітніми діячами, як Кондорсе, Лавуазьє, Лепелетьє, Талейран та ін. Так, визначаючи мету освіти, Талейран писав: «Мета освіти ... полягає в удосконаленні людини у всіх її вікових станах і в нескінченному служінні просвітництву й досвіду людства, благу кожного і благу всього суспільства» [Талейран 1935]. На думку вченого, освіта є справжнім мистецтвом виявляти в людині всю її цінність. Лише завдяки освіті людина здатна користуватися своїми правами, бути щасливою.

У такому контексті формулював свої думки Кондорсе, який вважав, що дітям необхідні знання з математики, історії, хімії, етики, суспільствознавства, щоб їм були більш зрозумілими економічні, комерційні питання. Це ж стосується й освіти дорослих. Педагог зазначає, що з часом людина багато чого забуває, але потребує постійного оновлення знань. Крім того, життя не стоїть на місці, відбувається постійний науково-технічний прогрес, отже, доросла людина має активно вивчати

нові методи економії як у промисловості, сільському господарстві, так і власному побуті.

Принципу антропологізму присвятили свої праці Ч. Дарвін, Ф. Енгельс, К. Маркс, Р. Мартін, Л. Фейєрбах, М. Шелєр та ін. У контексті освіти, навчання й виховання принцип антропологізму обґрунтовували вітчизняні й російські вчені: О. Богданов, В. Зеньківський, М. Корф, Т. Лубенець, М. Пирогов, Г. Сковорода, М. Чернишевський, П. Юркевич та багато інших. Зокрема, Г. Сковорода, який обстоював ідею християнського антропологізму, писав: «Якщо всіляке буде премудра і блаженна натура, тоді хто, як не вона, зцілює і навчає? Будь-яка справа процвітає, коли вона керує. Тільки не заважай їй, а якщо можеш, відвертай перешкоди й начебто розчищай їй дорогу; воістину вона сама чисто і вдало здійснить. Клубок сам собою покотиться з гори: прибери лише камінь спотикання, що йому заважає. Не вчи його котитися, а лиш допомагай. Яблуню не вчи родити яблука: вже сама натура її навчила. Обгороди лиш її від свиней, відріж бур'яни, обчисти гусінь тощо» [Сковорода 1995]. Освіта є продуктивною, якщо вона ґрунтується на принципі врахування природних задатків людини. Та й сама людина має потурбуватися про те, щоб вибрати собі «споріднену працю».

Ушинський К. також дотримувався цієї думки. У відомій праці «Людина як предмет виховання (Спроба педагогічної антропології)» (1868 р.), вчений писав, що дитину не слід розвивати лише «ззовні»; доцільно враховувати її внутрішній розвиток. Дитина ефективно розвивається й самореалізується лише у процесі самодіяльності, активності. Аналізуючи сутність і зміст економічної теорії й економічної освіти, К. Ушинський доводить, що «економічне суспільство протягом всієї середньої і нової історії підносилось до своєї свідомості, проте лише в теорії Адама Сміта досягло свідомості свого основного закону вільної спільності й розподілу праці, спільності й розподілу цією працею самого суспільства» [Ушинський 1952].

Предметом економічної освіти повинна бути людина в системі суспільних зв'язків і відносин. Економічна освіта має підготувати кожного дорослого громадянина до думки, що будь-яка економічна діяльність лише тоді є корисною для окремої людини, коли вона корисна для всього народу. Економічна освіта дає можливість усвідомити істину: якщо людина багатіє власними силами, розумом, діяльністю, то вона не нищить іншого, вона творить справжнє багатство. Будь-яка інша діяльність, інтереси якої не співпадають з інтересами країни і народу, може бути позитивною лише тимчасово, але вона має розглядатися лише як діяльність людини, яка здійснює злочин, порушує закон. Така економічна діяльність, користь якої не співпадає з користю народу, є або божевільним проектом, уламки якого придушуть самого проектанта, або злочинний задум, здійснення якого буде рано чи пізно покараним. «Подивіться на людину, яка несправедливо набула багатства, і пожалійте її: кожна копійка знищує в ній частку душі, і, врешті-решт, нею оволодіває та страшна хвороба, про яку так вдало сказав Ювенал: "Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit (любов до грошей зростає тією мірою, якою росте саме багатство)"» [Ушинський 1952]. Видатний педагог наголошує, що економічна освіта потрібна і дітям, і дорослим, вона має набуватися безперервно, цілісно, оскільки цілісною є людина.

Численні джерела засвідчують, що система освіти у досліджуваний період на західноукраїнських землях загалом мала авторитарний, утилітарний характер. Така

ситуація була зумовлена політичним, економічним і загальним культурним станом, який диктувався австрійською монархією Габсбургів. Проте українські педагоги навіть за умов утисків і гноблення, не лише продукували, а й впроваджували у навчально-виховний процес ідеї гуманної педагогіки, сутність якої, на думку західноукраїнських мислителів, полягає в новому світоглядному підході до людини, як до цілісної, вищої і неповторної цінності; визначення і створення реальних умов для використання нею своїх прав і свобод; усвідомлення, що людина не засіб, а мета суспільного й особистого розвитку. Це позначилося на проблемах економічної теорії й економічної освіти краю, де в XIX – на початку XX століть дедалі помітніше розвивалися капіталістичні відносини. Аналізуючи ці відносини, видатний економіст із українського Закарпаття М. Балудянський доводив, що саме економічна освіта має сприяти творенню державної господарської системи. Економічна освіта має формувати гуманний світогляд громадянина, який дбав би не лише про свій власний прибуток, а користь інших людей, усієї нації [Гіптерс 2014].

З гуманістичних позицій щодо впровадження економічної освіти серед широких верств населення Західної України виступав В. Навроцький. Учений вважав, що соціальні й економічні відносини краю якнайтісніше зв'язані з народною просвітою. Український економіст доводить, що освіта, хоч і не є «єдиним і вистарщаючим средством», але «вона й єсть той сталий Архімедовий пункт, з котрого можна і треба розпочати ділання для підвищення народу з його теперішнього стану».

Особливо великого значення ролі економічної освіти, в її гуманістичному вимірі, надавав І. Франко. І хоч за фахом І. Франко не був економістом, проте у значній кількості своїх праць він намагався викликати у читача інтерес до економічних проблем. Їх знання уможливлювало розуміння причин злиднів і зубожіння народних мас, формувало їх свідомість і водночас кликало до боротьби за справді гідне, людське життя. Учений вважав, що кожна доросла людина має добре знати сутність і зміст таких категорій, як «вартість», «товар», «гроші», «капітал», «заробітна плата» [Франко 1985].

Гуманістичні засади економічної освіти на західноукраїнських землях розвивали також В. Барвінський, Ю. Бачинський, С. Бородаєвський, В. Будзиновський, Д. Коренець, М. Левитський, О. Луцький, Б. Мартос, М. Павлик, Ю. Павликовський, С. Подолинський, М. Туган-Барановський, П. Чомпа, І. Ющишин та багато інших. Вчені обґрунтували не лише теоретичні питання: зміст, завдання, форми і методи економічної освіти, а й робили значні практичні кроки щодо її поширення серед дітей і дорослих. Підтвердженням цьому є діяльність Павла Чомпи, який на початку XX століття опублікував низку невеликих за обсягом праць економічно-статистичного змісту, що були порадиниками в обрахунку доходів і видатків сімейного бюджету й т. ін. Особливо популярним був «Порадник у грошових і податкових справах», де доступно була викладена сутність грошей, можливості їх заощадження, здійснення економічних обчислень. Порадник і досі не втратив свого пізнавально-освітнього і методичного значення. Провідна ідея якого – «... багатство народу є дитиною освіти, праці й ощадливості» [Сіомра 1904].

Видатним теоретиком й організатором економічної освіти і освіти дорослих на засадах гуманізму був М. Галущинський. Оцінюючи його діяльність, український педагог І. Ющишин писав, що, втративши державну службу, ставши головою

«Просвіти», М. Галущинський «...приніс себе, в буквальному того слова значенні, в жертву високій новітній демократичній ідеї – виховання й освіти найширших народніх мас. На цій ділянці суспільної праці він започаткував у нашому національному рухові нову епоху національної культури – української андрагогії». Питання освіти дорослих М. Галущинський розглядав у контексті духовної єдності всього українського народу, його культурного, соціально-економічного розвитку

Ющишин І., підготувавши перший в історії проект закону про розбудову українського шкільництва у контексті гуманізму й демократизму, писав, що з огляду на потреби слід утворювати курси навчання дітей дошкільного віку, або спеціальні фахові курси для старших дітей економічного спрямування (сільсько-господарська, промислово-торгівельна освіта). На думку автора, для дорослих слід організувати «народні Університети», як надобов'язкові курси вищої освіти. Особливої уваги слід надавати економічній підготовці майбутніх учителів. Для них при учительських семінарах слід створити окремі ремісничі й промислові школи [Ющишин 1995].

На зламі XIX-XX століть зароджуються нові концепції освіти й виховання. Вони утворили якісно нову теоретичну базу розвитку навчання в Західній Європі та США й у своїй сукупності отримали назву реформаторської педагогіки, або нового виховання. Це значною мірою вплинуло й на сутність і зміст економічної освіти дітей і дорослих. Головними причинами зміни парадигми освіти і навчання стали:

- невідповідність школи вимогам часу, передусім, потребам індустріально-промислового виробництва у кваліфікованих робітниках та науково-технічних кадрах, що стала не лише освітньою, а й державною проблемою;
- розвиток науково-технічного прогресу, який вимагав надання учням у школі значно більшого обсягу знань, умінь та навичок;
- накопичення педагогікою і психологією достатньої для побудови нових концепцій кількості та якості знань про природу дитини, її пізнавальні процеси та особливості розвитку.

Провідною ідеєю реформаторської педагогіки став дитиноцентризм у його гуманістичному вияві. Проте ретроспективний аналіз цього напрямку засвідчує, що тут об'єдналися різні підходи, з різними акцентуаціями: представники теорії вільного виховання (Е. Кей, М. Монтессорі, Г. Шарельман), головним чином розвивали ідеї Ж.-Ж. Руссо й доводили, що дитина приходить у світ вільною, і треба підпорядкувати весь процес навчання саме вільному розвитку дитини. Слід відмовитися від будь-якого примусу у навчанні й вихованні, керуватися пізнавальним інтересом дитини.

Представники експериментальної педагогіки (В. Біне, П. Бове, Б. Боулд, О. Декролі, В. Кілпатрік, Є. Клапаред, А. Лай, П. Лакомб, Є. Мейман, Є. Торндайк, С. Холл, Р. Шульце та ін.) керувалися принципом: йти від дитини, дотримуватися принципу природовідповідності, інтересів і потреб дитини. Як справедливо зазначає дослідник цієї проблеми Л. Лисенко, «логічним провадженням зусиль експериментальної педагогіки щодо реформування національних систем освіти на нових засадах була поява значної кількості шкіл, у яких навчально-виховна робота будувалася на підходах і принципах, альтернативних традиційним. У кожній з таких шкіл по суті проводилася широка довготривала, експериментально-пошукова робота з апробації й удосконалення тієї чи іншої авторської концепції

організації навчально-виховної роботи у навчальному закладі. Такі школи та їх засновники прагнули дати суспільству зразки для майбутніх освітніх реформ організації ефективного й гуманного навчання й виховання молоді. Крім того, вони прагнули дати таке навчання і виховання частині молоді «вже сьогодні», не чекаючи майбутніх реформ» [Лисенко 2008].

Теорію педагогічного прагматизму, як різновид експериментальної педагогіки, обґрунтовували В. Джемс, Д. Дьюї, В. Кілпатрік, Ч. Пірс та ін. Учені стояли на позиції, що свідомо діяльність є визначальною властивістю людської сутності. Оскільки людина прагне успіху, то весь процес навчання і виховання має бути підпорядкованим тому, щоб зробити людину успішною. Зміст знань, наголошував Д. Дьюї, визначається його практичними наслідками. Звідси – економічна освіта, як дітей, так і дорослих, повинна мати самодостатні методи, форми і засоби розв'язувати проблемні життєві ситуації, ураховуючи досвід особистості. Такий підхід, на думку Дж. Дьюї, дозволяє індивіду знайти легший шлях адаптації й соціалізації стосовно суспільства, а це надає йому усвідомлення сенсу життя, переосмислення цінностей, які носять віртуальний характер. Тому, на думку видатного філософа і педагога, школа не є місцем підготовки людини до життя, а є власне життям в особливій формі. У школі дитина має навчатися приймати рішення у найскладніших життєвих ситуаціях, здійснювати вибір. Але щоб це відбулося, школа повинна дотримуватися демократичних принципів, відмовитися від несвободи. Дж. Дьюї зазначав: «Якщо спробувати визначити елементи філософії освіти в новій освіті, я думаю, ми зможемо встановити низку принципів, спільних для різноманітних прогресивних шкіл, що діють у наш час. Насаджуванню згори там протиставляється вираження й розвиток індивідуальності; внутрішній дисципліні – свобода дій; навчанню за допомогою книг і вчителів – навчання досвідом; набуттю окремих навичок і вмінь у результаті тренувань – набуття їх як засобів досягнення кінцевої мети, що робить життя особливо привабливим» [Дьюї 2003].

Ідеї експериментальної педагогіки в Україні у досліджуваний період знайшли відгук серед вітчизняних науковців та освітян (П. Блонський, О. Лазурський, Н. Лубенець, І. Сікорський, П. Челпанов, В. Чернова та ін.). На західноукраїнських землях цей напрям підтримували: М. Базник, С. Балей, Т. Біленький, М. Галушинський, В. Залужний, М. Коць, М. Куцій, О. Макарушка, М. Макух, К. Малицька, І. Монюк, С. Русова, С. Сірополко, В. Черномаз, І. Ющишин, Я. Ярема, М. Яцків та ін. Вони наголошували, що стан освіти, й економічної зокрема, потребує докорінного реформування. Оцінюючи здобутки експериментальної педагогіки, Русова С. писала, що ця педагогіка й психологія детальним науковим аналізом, експериментом виголосили нове гасло «...виховання і навчання мусять відповідати розвитку дитини; не дитина має підлягати тим або іншим методам і засобам, а всі наші методи навчання, наші засоби виховання мають іти відповідно потребам душі, розуму дитини, потребам її організму. З цього і вийшла нова педагогічна течія для утворення живої діяльної школи, а нові демократичні умови соціального життя роблять цю нову психологічну школу єдиною, національною, однаково доступною для всіх верств народу» [Русова 2006].

Варто зазначити, що за сучасних ринкових умов часто наголошується на конкуренції, конкурентоспроможності в економічному житті. В тіні залишається не менш вартісна ідея кооперації. Для українців, які в досліджуваний час

перебували під чужинецьким гнітом, питання кооперації було питанням життя. Це добре розуміли видатні економісти, педагоги А. Жук, А. Качор, К. Коберський, Д. Коренець, В. Левинський, К. Левицький, О. Луцький, І. Лучишин, К. Малицька, Б. Мартос, Л. Олесницький, Ю. Павликовський, І. Туган-Барановський, Є. Храпливий, та багато інших, які в ідеї кооперації вбачали реальну можливість національної єдності та визволення. Вони розробляли теоретико-методологічні й педагогічні положення щодо становлення й функціонування кооперативного шкільництва на західноукраїнських землях. Визначаючи ідеал кооперативного руху, Б. Мартос писав, що кооперативний рух так само, як політичний, і професійний, і національний, має свої особливі завдання. Але ідеал – той самий: визволення від експлуатації, від будь-якого поневолення, утворення умов, які найбільше сприяють розвитку особи й нації, матеріальному й духовному поступу людства.

Серед багатьох особливостей становлення і розвитку кооперативного шкільництва, економічної освіти на західноукраїнських землях була та, що у змісті програм, навчальних планів освітніх закладів передбачалася спрямованість у підготовці кадрів для роботи в кооперативах сільськогосподарського зразка. Цього вимагав стан розвитку аграрних відносин української спільноти. На цей бік проблеми звертав увагу Д. Коренець, наголошуючи, що створені кооперативні заклади освіти з самого початку були більше вузько профільними, ніж універсальними.

До універсальних закладів, де економічна освіта, у тому числі кооперативна, була на високому фаховому рівні, слід віднести Торговельну школу у Львові, Українську Господарську Академію в Подєбрадах, Український Технічно-Господарський інститут заочного навчання (УТГІ), Український вільний Університет та ін.

Теоретичне обґрунтування для економічної освіти дітей і дорослих чітко простежується в діяльності громадських організацій, передусім – це товариство «Просвіта», Товариство «Рідна Школа», «Ревізійний Союз Українських Кооператив», «Наукове товариство імені Тараса Шевченка», «Дністер» та ін., які на сторінках часописів обґрунтовували мету, сутність і зміст економічної освіти і доводили ці ідеї не лише до учнівської та студентської молоді, а й до широких верств населення. Потужними й цікавими у цьому контексті були видання «Рідна Школа», «Кооперативна Республіка», «Взірцевий господар», «Господарсько-кооперативний часопис», «Календар "Просвіти"», «Господарь и промышленникъ» та ін.

Питання, пов'язані зі змістом, методами, формами і засобами економічної освіти дітей і дорослих, обговорювалися на засіданнях економічної секції НТШ, економічних конгресах, з'їздах, конференціях тощо (Перший Український Просвітньо-Економічний конгрес (1909 р.), Перший Український Педагогічний з'їзд, 2-3 листопада 1935 р. у Львові, Наукові конференції в Стокгольмі (1927), Відні (1930), Найдорфі (Швейцарія, 1932) та ін.). У працях багатьох науковців проаналізовано головні положення матеріалів і рішень цих зібрань.

Висновок. На основі викладеного можна зробити висновок про те, що питання економічної освіти дітей і дорослих на західноукраїнських землях ХІХ – початку ХХ століть було злободенним, що знайшло адекватне відображення у педагогічній теорії науковців цього періоду. Провідні педагоги, культурно-освітні діячі, економісти здійснювали пошук у визначенні поняттєвого апарату: «освіта»,

«економічна освіта», «освіта дорослих» та ін., як у руслі європейської традиції, так і на засадах особливостей розвитку національної самобутності.

Проведений аналіз засвідчує, що за тогочасних умов економічна освіта дітей і дорослих в цілому носила авторитарний характер, що зумовлювалося політичним, соціально-економічним ладом, який мав імперський характер.

Водночас можемо констатувати, що навіть за цих умов українські педагоги намагалися послідовно привносити елемент гуманності не лише в теорію, а й практику навчально-освітнього процесу. Пріоритетними у теоретичних поглядах педагогів були ідеї сенсуалізму, раціоналізму, християнської антропології та експериментальної педагогіки.

Вектор розвитку освіти в кінці ХХ – на початку ХХІ століття можна визначити як шлях подолання жорсткої детермінованої системи освіти за допомогою розширення меж традиційних систем освіти; усунення різних обмежень, набуття більшої гнучкості; розкріпачення індивіда в процесі навчання. Сферу освітніх послуг характеризує низка специфічних ознак, що відрізняють її від звичного, традиційного поняття системи освіти, а саме: різноманітність змісту, видів, форм, методів навчання; свобода вибору тих, хто навчається, рівня, місця, часу, вартості, термінів, змісту, форм, методів навчання і самих викладачів; орієнтованість на потреби клієнтів або споживачів, високий ступінь конкуренції між різними видами послуг; запровадження платності освітніх послуг.

Головним завданням освіти дорослих в сучасних умовах стає створення необхідних умов для навчання людини, що є засобом реалізації її життєвих цілей з огляду на суспільні умови і завдання, а зміна ролі освіти в житті дорослої людини та суспільства полягає в тому, що вона з соціального інституту все більше перетворюється на сферу послуг. Якщо раніше основною метою освіти була підготовка молодої людини до виробничого життя, то тепер вона покликана забезпечити різнобічну підготовку індивіда до життя у всіх його проявах, а також розвинути критичне осмислення власного «я» та навколишньої дійсності, здатність адаптуватися до змін навколишнього світу.

Література

- Бартошевський, І. (1891). *Педагогіка руска або наука о вихованню*. – Львів: наклад автора. Із типографії Ставропігійського ін-та під управл. І. Пухира, 392 с.
- Болтівець, С. І. (2008). Освіта дорослих людей в Україні // *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень*. – К.: Юрінком Інтер, 1040 с. – С. 616-618.
- Гегель, Г. (1977). *Філософія духа // Енциклопедія філософських наук: В 3-х т. Т. 3 / Отв. ред. Е. П. Ситковський; Ред. колегія: Б. М. Кедров и др.* – М.: Мысль, 471 с.
- Гіптерс, З. В. (2014). *Економічна освіта дітей і дорослих на західноукраїнських землях (ХІХ – перша половина ХХ століть)*. Монографія – К.: УБС НБУ, 479 с.
- Гончаренко, С. У. (2008). *Освіта // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; Гол. ред. В. Г. Кремень*. – К.: Юрінком Інтер, 1040 с. – С. 614-616.
- Д'юї, Дж. (2003). *Досвід і освіта*. – Львів: Кальварія, 84 с.
- Закон України «Про освіту»: Офіц. вид. (2004). *Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти*. – К.: Парламентське вид-во, С. 21-52.

- Кант, И. (1980). О педагогике // *Трактаты и письма*: Пер. с нем. / Отв. ред. и автор вступ. ст. А. В. Гулыга. – М.: Наука, С. 445-504.
- Коменский, Я. А. (1935). Великая дидактика // *Хрестоматия по истории педагогики: В 5-ти т.* – М.: Госучпедгиз, Т. 1: Античный мир. Средние века. Начало нового времени / Под общей ред. С. А. Каменева. – С. 176-232.
- Лисенко, Л. О. (2008). *Становлення та розвиток експериментальної педагогіки в розвинутих країнах заходу (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Кіровоградський державний пед. ун-т імені Володимира Винниченка.* – Кіровоград, 248 с.
- Локк, Дж. (1935). Мысли о воспитании // *Античный мир. Средние века. Начало Нового времени: Хрестоматия по истории педагогики* // Под ред. С. А. Каменева. – М.: Госучпедгиз, С. 260-295.
- Макарушка, О. (1922). *Наука виховання.* – Львів: Друкарня Наук. Тов-ва ім. Т. Шевченка, 152 с.
- Мачулка, Р. М. (1996). *Економічна підготовка підлітків у навчально-виховному процесі міської школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки.* – Луцьк, 169 с.
- Павленко, А. Ф. (2008). *Економічна освіта // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; Гол. ред. В. Г. Кремень.* – К.: Юрінком Інтер, С. 250-252.
- Песталоцци, И. Г. (1981). Как Гертруда учит своих детей. Попытка дать матерям наставление, как самим обучать своих детей // *Избранные педагогические сочинения: В 2 т.* – М.: Педагогика, Т. 1 / Под ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина. – С. 62-212.
- Прокопенко, І. Ф. (1996). *Теоретичні та методичні основи економічної освіти в загальноосвітніх та професійних навчальних закладах: Дис. ... д-ра пед. наук у формі наукової доповіді / 13.00.04; 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.* – К., 67 с.
- Русова, С. (2006). *Педагогічні основи нової школи // З маловідомого і невідомого.* – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – Ч. 1: «Несторка української педагогічної літератури...» / Упорядники О. Джус, З. Нагачевська. – С. 121-128.
- Сковорода, Г. (1995). *Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба; Пер. поезії В. Войтович.* – Львів: Світ, 528 с.
- Талейран (1935). Доклад о народном образовании // Античный мир. Средние века. Начало Нового времени: Хрестоматия по истории педагогики / Под ред. С. А. Каменева.* – М.: Госучпедгиз, С. 442-454.
- Ушинський, К. Д. (1952). *Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Ушинський К. Д. Твори: В 6 т.* – К.: Рад. школа, Т. 4 / Відп. за укр. видання Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – С. 28-451.
- Франко І. Я. (1985). *Статистика яко метода і яко наук / Зібр. Творів: У 50-ти т.* – К.: 1985. – Т. 44. – Кн. 1.
- Ющишин, І. (1995). *Проект на зміну державного шкільного Закону з дня 14 мая 1869 року. Львів, 1913 // Ступарик Б. М., Моцюк В. Д. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939 рр.).* – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 1995. – 173 с.
- Яценко, С. Л. (2009). *Освіта як інститут духовності суспільства // Матеріали науково-практичної конференції «Парадигма творення в сучасній науці: на шляху*

до інтегрованого світогляду». - Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», Вип. 1. - С. 514-525.

Ciomba, P. (1904). *Poradnik w Sprawach pieniężnych i podatkowych*. - Lwów, S. 3-32.

Okoń, W. (2004). *Nowy Słownik pedagogiczny / Wydanie czwarte uzupełnione i poprawione*. - Warszawa: Wydawnictwo Akademickie «Żak», 486 s.

References

Bartoshevsky, I. (1891). *Pedagogy Ruska or the science of education*. - Lviv: inc. the author From the typography of the Stavropigian Institute under the management. I. Pukhir, 392 pp.

Boltivets, S.I. (2008). Education of Adult People in Ukraine // *Encyclopedia of Education / Akad. ped Sciences of Ukraine*; chief ed. V.G. Kremen. - K. Yurinkom Inter, 1040 pp. - P. 616-618.

Ciomba, P. (1904). *Poradnik w Sprawach przyzężnych i podatkowych*. - Lwów, S. 3-32.

Dewey, J. (2003). *Experience and Education*. - Lviv: Calvary, 84 p.

Franko, I. Ya. (1985). *Statistics as a method and as a science / Franko I. Ya. Zibre. Works: In the 50s - K. Vol. 44. - Kn. 1*.

Goncharenko, S. U. (2008). *Education // Encyclopedia of Education / Acad. ped Sciences of Ukraine*; Goal. Ed. V.G. Kremen. - K. : Yurincom Inter, 1040 pp. - pp. 614-616.

Hegel, G. (1977). *Philosophy of the spirit // Encyclopedia of Philosophy: In 3 t. T. 3 / Otv. Ed. E.P. Sitkovsky; Ed. Collegium: B. M. Kedrov and others - M. : Mysl, 1977. - 471 pp.*

Hipters, Z. V. (2014). *Economic education of children and adults in Western Ukrainian lands (XIX - first half of XX century)*. Monograph / K.: UBS NBU, 479 pp.

Kant, I. (1980). *On Pedagogy // Kant I. Treatises and Letters: Per. with him / Otv Ed. and the author of the introduction. Art. A. V. Gulyga. - Moscow: Nauka, P. 445-504.*

Komensky, Ya. A. (1935). *Great didactics // Readings on the history of pedagogy: In 5 th. - Moscow: Goschpedgiz, T. 1: Ancient world. Middle Ages. The beginning of the new time / Under the general ed. S. A. Kamenev. - P. 176-232.*

Law of Ukraine "On Education": Officer. kind. (2004). // Legislative acts of Ukraine on education / Verkhovna Rada of Ukraine. Committee on Science and Education. - K. : Parliamentary View, P. 21-52.

Lysenko, L. O. (2008). *Formation and development of experimental pedagogy in developed countries of the West (end of the XIX - early XX centuries): Dis. ... Candidate ped Sciences: 13.00.01 - general pedagogics and history of pedagogy / L.O. Lysenko / Kirovograd State Ped. University named after Volodymyr Vynnychenko. - Kirovograd, 248 p.*

Locke, J. (1935). *Thoughts about education // The Antique World. Middle Ages. The Beginning of the New Time: A Book on the History of Pedagogy // Ed. S. A. Kamenev. - M. : Goschpedgiz, P. 260-295.*

Makarushka, O. (1922). *Science of education*. - Lviv: Printing House of Science. Tov-va them. T. Shevchenko, 152 pp.

Machulka. R. M. (1996). *Economic training of adolescents in the educational process of the city school: Dis. ... Candidate ped Sciences: 13.00.01 / Volin. state Un-t them. Lesia Ukrainka. - Lutsk, 1996. - 169 p.*

Okoń, W. (2004). *Nowy Pedagogical / Wydanie czwarte uzupełnione i poprawione. - Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak", 486 s.*

- Pavlenko, A. F. (2008). Economic Education // *Encyclopedia of Education / Acad. ped Sciences of Ukraine*; Goal. Ed. V.G. Kremen. - K.: Yurincom Inter, pp. 250-252.
- Pestalozzi, I. G. (1981). As Gertrude teaches his children. An attempt to give mothers an instruction on how to teach their children themselves // *Selected Pedagogical Works: In 2 t.* - Moscow: Pedagogics, Vol. 1 / Ed. VA Rothenberg, V. M. Clarin. - P. 62-212.
- Prokopenko, I. F. (1996). *Theoretical and methodological foundations of economic education in general education and professional educational institutions*: Dis. ... Dr. Ped. Sciences in the form of a scientific report / 13.00.04; 13.00.01 / Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. - K., 67 p.
- Rusova, S. (2006). *Pedagogical foundations of a new school* // Sofia Rusova: From little-known and unknown. - Ivano-Frankivsk: Гостинець, Part 1: "The Nestor of Ukrainian Pedagogical Literature ..." / Conductors O. Dzhus, Z. Nagachevskaya. - P. 121-128.
- Skovoroda, G. (1995). *Know the person* / Per. M. Kashuba; Per. poetry V. Voitovich. - Lviv: World, 528 pp.
- Talleyrand (1935). *Report on People's Education*. The Antique World. Middle Ages. The Beginning of the New Time: A Book on the History of Pedagogy, Ed. S. A. Kamenev. - M.: Goschpedgiz, P. 442-454.
- Ushinsky, K. D. (1952). *Man as a subject of education. Attempt of pedagogical anthropology* // Ushinsky K. D. Works: In 6 t. - K.: Rad. School, T. 4 / Rep. for ukr G.S. Kostiuk, S.H. Chavdarov. - S. 28-451.
- Yushchyshyn, I. (1995). *Project to replace the State School Law of May 14, 1869. Lviv, 1913* // Stuparik B. M., Motsyuk V. D. The idea of a national school and national education in the pedagogical thought of Galicia (1772-1939 biennium). - Kolomyia: Publishing and printing company "Age", 173 p.
- Yatsenko, S. L. (2009). *Education as an Institute of the Spirituality of Society* // Materials of the scientific and practical conference "Paradigm of Creation in Modern Science: On the Way to an Integrated Worldview". - Ostrog: View of the National University of Ostroh Academy, Vip. 1. - P. 514-525.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 19.07.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 26.07.2018

Оксана Коротюк

кандидат юридичних наук,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
докторант кафедри кримінального права та кримінології,
приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу
Україна, Київ
ovk@korotyuk.com

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті проведено аналіз положень кримінального і регулятивного законодавства, за допомогою яких було визначено особливості кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Встановлено, що об'єкти права інтелектуальної власності займають особливе місце у суспільному житті. Це пояснюється тим, що відносини інтелектуальної власності виявляються у всіх сферах суспільного життя, зокрема, у соціальній, духовній, економічній і політичній сферах. В економічній сфері відносини інтелектуальної власності набувають матеріально-економічного змісту і, переважно, проявляються у конкретних процесах людської діяльності (праці) щодо створення і подальшого використання відповідних об'єктів як товару. У політичній (державній) сфері відносини інтелектуальної власності відображають поєднання суспільного (приватного) і державного (публічного) інтересу. Їх виникнення пов'язується із створенням результату інтелектуальної, творчої діяльності або іншого об'єкта, який має об'єктивну (матеріальну) форму і у якому втілюється нове знання. Аналіз кримінального і регулятивного законодавства дозволив дійти висновку, що об'єктом кримінально-правової охорони є наступні соціальні цінності: 1) потерпілі (суб'єкти права інтелектуальної власності, а саме – створювачі об'єктів права інтелектуальної власності, а також інші особи, яким належать права на об'єкти і/або які можуть надавати дозвіл на використання об'єкта та/або забороняти його використання); 2) права, свободи та інтереси суб'єктів права інтелектуальної власності, що стосуються об'єкта інтелектуальної власності; 3) соціальні зв'язки, що існують між суб'єктами права інтелектуальної власності, а також іншими особами, і засновуються на встановленому законодавством (належному) порядку впровадження в обіг та використання об'єктів права інтелектуальної власності, а також реалізації будь-яких інших правомочностей щодо об'єкта права інтелектуальної власності, у процесі здійснення яких задовольняються майнові та немайнові інтереси учасників правовідносин інтелектуальної власності, суспільні та державні інтереси; 4) нематеріалізовані і матеріалізовані блага, до яких відносяться об'єкти права інтелектуальної власності.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, об'єкти права інтелектуальної власності, соціальні цінності, компоненти, інтелектуальна власність

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 38

JEL Classification: K11, K14, O34

Oksana Korotiuk

PhD (Law),

Dnipropetrovsk State University Interior,

doctoral student of the Department of Criminal Law and Criminology,

Notary public of Kyiv City Notary District

Ukraine, Kyiv

ovk@korotyuk.com

SOCIAL AND ECONOMICAL FEATURES OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF OBJECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Abstract. The article analyzes the provisions of the criminal and regulatory legislation, by means of which the peculiarities of the criminal law protection of objects of intellectual property rights were determined. It has been established that objects of intellectual property rights occupy a special place in public life. This is due to the fact that intellectual property relations are manifested in all spheres of social life, in particular in the social, mental, economic and political spheres. In the economic sphere intellectual property relations acquire material and economic content and are mainly manifested in the concrete processes of human activity (labor) in relation to the creation and subsequent use of the relevant objects as a commodity. In the political (state) sphere, intellectual property relations reflect the combination of public (private) and state (public) interest. Their occurrence is associated with the creation of the result of intellectual, creative activity or other object, which has an objective (material) form and which embodies new knowledge.

The analysis of criminal and regulatory legislation made it possible to conclude that the following social values are the object of criminal law protection: 1) victims (subjects of intellectual property rights, namely, the creators of objects of intellectual property rights, as well as other persons who belong to the objects and / or who can grant permission to use the object and / or prohibit its use); 2) the rights, freedoms and interests of the subjects of intellectual property right concerning the object of intellectual property; 3) social relations existing between the subjects of intellectual property right, as well as other persons, and are based on the procedure established by the legislation (proper) for the introduction into circulation and use of intellectual property rights objects, as well as the implementation of any other competencies regarding the object of intellectual property rights, in the course of which the property and non-property interests of participants in intellectual property rights, public and state interests are met; 4) immaterialized and materialized goods, which include objects of intellectual property rights.

Keywords: criminal law protection, objects of intellectual property rights, social values, components, intellectual property

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 38

JEL Classification: K11, K14, O34

Вступ. Розвиток технологій, соціально-економічні зміни суспільного і державного життя, що вплинули на формування підходів до закріплення у законодавстві

відповідного балансу інтересів людини і держави, виникнення нових об'єктів права інтелектуальної власності, що потребували правової охорони, актуалізувало питання правового захисту майнових та особистих немайнових інтересів людини, пов'язаних із створенням, введенням і обіг і використанням об'єктів права інтелектуальної власності. Відносини інтелектуальної власності виявляються у всіх сферах суспільного життя, зокрема, у соціальній, духовній, економічній і політичній сферах.

В економічній сфері відносини інтелектуальної власності набувають матеріально-економічного змісту і, переважно, проявляються у конкретних процесах людської діяльності (праці) щодо створення і подальшого використання відповідних об'єктів як товару. У цьому аспекті в економічній теорії сутність поняття «інтелектуальна власність» розкривається з точки зору таких основних підходів: соціально-філософського, заснованого на концепції «природної справедливості», згідно з якою кожен претендує на результати колективної праці співрозмірно з його внеском у спільну справу; пропріетарного (правового), що розглядає інтелектуальну власність у контексті виконання нею двох головних функцій – виробничої (стимулювання творчої активності у різних сферах суспільного життя) та організаційної (матеріальна підтримка осіб, які здійснюють творчу діяльність); утилітарного (економічного), що базується на концепції створення такого набору прав, які б з одного боку стимулювали індивідів до створення суспільно цінних благ, а з іншого – сприяли б максимальному задоволенню потреб від використання цих благ [Ахметов 2013]. Важливо, що такі відносини утворюються між членами суспільства з приводу присвоєння – відчуження немайнових результатів інтелектуальної праці [Амелина 2009]. Загальновизнаним є те, що, як правило, вони виникають і розвиваються на підставі так званого контракту «дослідник (автор) – суспільство» [Антонюк 2003], відповідно до якого автор і, одночасно, першочерговий володілець прав на об'єкти права інтелектуальної власності, передає їх у розпорядження третім особам із розрахунку на отримання професійної винагороди в різноманітній формі. З цього вбачається, що економічний зміст названого вище поняття ґрунтується на взаємовідношенні таких категорій як «затрати» і «вигоди» [Ахметов 2013], а розроблення його в економічній науці, переважно, спрямоване на збалансування економічних відносин з точки зору справедливого і узгодженого поєднання втрат (пов'язаних з введенням відповідного об'єкта в обіг та його використанням) з перевагами (які отримуються після введення об'єкта в обіг і у процесі його використання). З огляду на це, в літературі наголошується на тому, що саме економія витрат є основною функцією інституту інтелектуальної власності [Ахметов 2013].

У політичній (державній) сфері відносини інтелектуальної власності відображають поєднання суспільного (приватного) і державного (публічного) інтересу. Їх виникнення пов'язується із створенням результату інтелектуальної, творчої діяльності або іншого об'єкта, який має об'єктивну (матеріальну) форму і у якому втілюється нове знання. Водночас, цінність результату інтелектуальної діяльності індивіда (людини) для суспільства (людства) визначається, не виходячи з його призначення і достоїнства, а в силу вже самого факту створення чогонебудь оригінального, такого, що відрізняється від знання, що існувало раніше, тобто потенційно корисного. У момент створення це знання може не вважатися

необхідним для існування людства (суспільства), але в перспективі може стати об'єктом культурного, технічного, освітнього чи іншого процесу, послужити підставою для отримання нового знання [Верхолетов 2005]. В юридичній літературі підкреслюється абстрактний характер інтелектуальної власності як правової категорії (юридична абстракція), проте, визнається, що це поняття завжди пов'язане із створенням у процесі інтелектуальної діяльності людини суспільно-корисних результатів, які є оригінальними в силу втіленого у них творчого замислу [Верхолетов 2005]. Важливо відзначити, що відносини інтелектуальної власності завжди виникають у зв'язку із створенням конкретних суспільних благ (цінностей), які характеризуються суспільною корисністю як для суспільства, так і для держави, а, отже, об'єднують в собі приватний і публічний інтерес.

Особлива цінність відносин інтелектуальної власності потребує законодавчого забезпечення відповідного рівня правової, у тому числі кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Дослідження об'єкта права інтелектуальної власності як об'єкта кримінально-правової охорони потребує визначення компонентів кримінально-правової охорони, що здійснюється з урахуванням значення більш широкого за змістом і обсягом поняття правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Окремі питання, що стосуються кримінально-правової охорони цих об'єктів, були розглянуті у роботах Берзіна П. С. [Берзін 2018], Волинця Р. А. [Волинець 2018], Нерсесяна А. С. [Нерсесян 2010], Харченка В. Б. [Харченко 2011] та деяких інших. Однак, компоненти кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності, на даний час, комплексно не розглядалися. З огляду на це, метою статті є розкриття особливостей і соціально-економічних аспектів кримінально-правової охорони згаданих об'єктів.

Результати дослідження. Особливості кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності можна визначити, виходячи з наступного.

По-перше, виникнення і припинення кримінально-правової охорони відбувається із настанням юридичних фактів виникнення і припинення правової охорони об'єкта права інтелектуальної власності. Правова охорона залежить від створення та існування об'єкта права інтелектуальної власності, відносно якого виникають права та обов'язки суб'єктів і, відповідно, існують правовідносини інтелектуальної власності. У науці період існування об'єкта права інтелектуальної власності позначається поняттям «життєвий цикл» об'єкта, у межах якого виділяють наступні етапи: створення об'єкта права інтелектуальної власності, набуття прав на нього, використання (комерціалізація) об'єкта права інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності та утилізація об'єкта права інтелектуальної власності [Охорона інтелектуальної власності у військово-технічній сфері 2015]. В економічній літературі уточнюється, що після закінчення строку дії виключних прав об'єкт існує як суспільне надбання, а після досягнення моменту морального обезцінювання – як об'єкт архіву науки [Антонюк 2003]. Важливо, що закінчення строку дії прав на об'єкт має наслідком припинення його правової охорони саме як об'єкта права інтелектуальної власності. Проте, правова (у тому числі

кримінально-правова) охорона такого об'єкта може здійснюватися у подальшому у якості культурної цінності¹.

Строк існування кримінально-правової охорони об'єкта права інтелектуальної власності пов'язаний із загальним строком правової охорони відповідного об'єкта, тобто триває з моменту створення об'єкта права інтелектуальної власності до моменту припинення прав на об'єкт. Кримінально-правова охорона (як і правова охорона в цілому) не включає процес створення об'єкта права інтелектуальної власності² і орієнтована на забезпечення, збереження і захист прав суб'єкта (суб'єктів) правовідносин інтелектуальної власності з моменту виникнення і протягом усього строку їх існування. Таким чином, тривалість кримінально-правової охорони може бути визначена, виходячи з наступного:

а) момент виникнення суб'єктивного права інтелектуальної власності, що пов'язаний із фактом створення об'єкта, а, в окремих випадках, також залежить від належного закріплення прав на об'єкт (наприклад, щодо об'єктів промислової власності);

б) строки чинності прав інтелектуальної власності (статті 425, 456, 465, 475, 488, 496, 504, 508 ЦК України, ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» тощо), у тому числі у межах тимчасової правової охорони (ст. 21 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 32 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»);

в) можливість і правові наслідки припинення (вичерпання) прав інтелектуальної власності (статті 466, 467, 476, 477, 491, 497 ЦК України, статті 30, 44 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 32 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 24 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» та ін.), у тому числі визнання їх недійсними (статті 469, 479, 499 ЦК України,

¹ Не всі об'єкти права інтелектуальної власності можуть охоронятися як культурна цінність. Це зумовлено тим, що культурні цінності, володіють низкою рис, що лише частково співпадають з ознаками об'єктів права інтелектуальної власності. В літературі відзначається, що культурні цінності являють собою неповторне поєднання творчих та інтелектуальних здібностей автора. Орієнтиром для визначення того, чи може відповідний об'єкт охоронятися як культурна цінність, виступають такі ознаки культурних цінностей: 1) вони є предметами матеріального світу – їм притаманна матеріалізована форма вираження; 2) залежно від виду, вони мають загальносвітовий або національний характер. Значення більшості культурних цінностей не обмежується однією державою, при цьому значущість окремих культурних цінностей може пов'язуватися з нацією їх творця (автора); 3) вони є безпосереднім результатом діяльності людини чи тісно пов'язані з нею; 4) культурним цінностям притаманна унікальність. Це базується на тому, що їм властиве неповторне поєднання індивідуальних ознак, не властиве жодним іншим предметам, незважаючи на те, що вони створені людиною або природою; 5) їм притаманний певний вік; 6) вони мають значення як для науки в цілому, так і для окремих її напрямів, переважно, гуманітарних і суспільних наук – мистецтва, культури, археології, історії, етнографії та ін. Культурні цінності визначаються як унікальні (рідкісні) предмети, які є безпосереднім результатом людської діяльності або тісно пов'язані з нею, мають національне або загальносвітове значення та становлять цінність для науки або культури [Міщенко 2016].

² Однак, в окремих випадках особливості процесу створення об'єкта права інтелектуальної власності впливають на визначення належного суб'єкта права інтелектуальної власності (правоволодільця) (наприклад, у разі створення об'єкта у зв'язку з виконанням трудового договору (ст. 429 ЦК України), створення об'єкта за замовленням (ст. 429 ЦК України), створення твору у співавторстві (ст. 436 ЦК України) тощо).

ст. 33 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 25 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» тощо), відновлення чинності достроково припинених прав (статті 468, 478, 498 ЦК України).

У положеннях кримінально-правових норм містяться такі формулювання, що вказують на строки правової охорони об'єкта права інтелектуальної власності: 1) вказівка на певні дії або бездіяльності щодо вже створених об'єктів права інтелектуальної власності, а саме - «незаконне відтворення, розповсюдження», «незаконне тиражування та розповсюдження», «фінансування дій» (ст. 176), «незаконне використання» (ст. 177), «незаконне виробництво, експорт, імпорт, зберігання, реалізація та переміщення» (ст. 203-1), «незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут» (ст. 216), «незаконне використання» (ст. 229), «незаконне використання відомостей» (ст. 231), «умисне розголошення без згоди власника» (ст. 232), «умисне незаконне розголошення, передача або надання доступу», «надання з використанням інформації рекомендацій», «вчинення з використанням інформації правочинів» (ст. 232-1), «ненадання інформації», «надання недостовірної інформації» (ст. 232-2); 2) вказівка на об'єкти права інтелектуальної власності, а саме - у ст. 176 (об'єкти авторського права і суміжних прав), ст. 177 (винахід, корисна модель, промисловий зразок, топографія інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію), ст. 216 (аудіовізуальний твір, фонограми, відеограми, комп'ютерні програми, бази даних), ст. 229 (знак для товарів і послуг, фірмове найменування, кваліфіковане зазначення походження товару), статті 231 та 232 (комерційна таємниця, банківська таємниця), ст. 232-1 (інсайдерська інформація); 3) вказівка на суб'єкта правовідносин (потерпілого) - «суб'єкт господарської діяльності» (ст. 231, ст. 232), «інвестор в цінні папери», «акціонер» (ч. 1 ст. 232-2), а також вказівка на спеціального суб'єкта злочину («службова особа» (ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177, ч. 3 ст. 229), «особа, якій таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю» (ст. 232), «посадові особи емітента, у тому числі ті, які були посадовими особами емітента на момент ознайомлення з інсайдерською інформацією; особи, які мають доступ до інсайдерської інформації у зв'язку з виконанням ними трудових (службових) обов'язків або договірних зобов'язань незалежно від відносин з емітентом, у тому числі співробітники професійних учасників фондового ринку; державні службовці, яким відома інсайдерська інформація внаслідок виконання ними посадових (службових) обов'язків; особи, які ознайомилися з інсайдерською інформацією неправомірним шляхом; аудитори, нотаріуси, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі або інші особи, які виконують надані законом публічні повноваження» (ч. 3 примітки до ст. 232-1), «службова особа емітента» (ч. 1 ст. 232-2).

По-друге, визначення обсягу кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності потребує врахування наступного: 1) встановлення кола об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються кримінально-правовими нормами; 2) встановлення належного суб'єкта права інтелектуальної власності; 3) визначення заборонених (дозволених) дій, бездіяльності або належного (дозволеного) способу використання об'єкта права інтелектуальної власності; 4) визначення прав на об'єкт, що можуть бути порушені внаслідок злочинного посягання.

1. Визначення кола об'єктів права інтелектуальної власності, які взяті під кримінально-правову охорону, пов'язане із встановленням таких фактів: а) юридичний факт створення охороноздатного об'єкта (в окремих випадках – також виконання визначених законом дій щодо отримання охоронного документа); б) належність об'єкта до охоронюваних кримінальним законом об'єктів права інтелектуальної власності.

Юридичний факт створення охороноздатного об'єкта (в окремих випадках – також виконання визначених законом дій щодо отримання охоронного документа) має наслідком виникнення правовідносин інтелектуальної власності. Підстава виникнення правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності визначена у правових нормах і позначена як юридичні факти, а саме – дії людей. Зокрема, у Господарському кодексі України зазначається про відповідні дії суб'єктів, що спричиняють юридичні наслідки, як підставу для виникнення господарських зобов'язань (ст. 174). Згідно із положеннями Цивільного кодексу України, такою підставою є створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 2 ст. 11 ЦК України)³. Юридичні факти безпосередньо впливають на виникнення, зміну і припинення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин інтелектуальної власності.

Незважаючи на те, що кримінально-правова охорона не охоплює процес створення об'єкта права інтелектуальної власності, а виникає лише з моменту створення такого об'єкта і виникнення відповідних прав та обов'язків, все ж не можна оминати увагою окремі аспекти створення об'єкта права інтелектуальної власності. Це пов'язано із тим, що в юридичній літературі висловлена думка, відповідно до якої правовій охороні підлягають навіть ті об'єкти, які створюються внаслідок незаконної інтелектуальної (творчої) діяльності⁴, а ботакі, що спричиняють шкоду суспільству⁵. З цим погодитися не можна, виходячи із наступного.

Інтелектуальна, творча діяльність як процес людської діяльності, в межах якого реалізуються творчі, інтелектуальні здібності людини, і який направлений на створення кінцевого продукту (результату інтелектуальної, творчої діяльності) і виникнення інтелектуально-правових відносин, являє собою сукупність дій, що спричиняють юридичні наслідки. Враховуючи це, різновиди інтелектуальної,

³ Це формулювання слід визнати таким, що визначено не зовсім коректно, оскільки створення винаходу, корисної моделі та деяких інших об'єктів права інтелектуальної власності само по собі не є підставою для виникнення правової охорони, юридичне значення має належне закріплення прав і отримання охоронного документа.

⁴ Зокрема, йдеться про виникнення цивільних прав та обов'язків на об'єкт, створений у зв'язку з «вчиненням правопорушення (делікту) «творчого» характеру (наприклад, фото, фільми непристойного характеру тощо)». Окремі автори вказують про вчинення адміністративного правопорушення або злочину як підставу для виникнення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, заявляючи при цьому, що у таких випадках творці згаданих фото або фільмів «реалізують своє право розпорядження цими результатами творчої діяльності». Така думка обґрунтовується тим, що «у ч. 2 ст. 11 ЦК України не згадується про вимогу правомірності дій, якими створюються результати інтелектуальної, творчої діяльності» [Право інтелектуальної власності 2016].

⁵ Погоджуючись із позицією що «навіть якщо твір явно спричиняє шкоду суспільству (при певних історичних обставинах), він, тим не менш, охороняється авторським правом», В. Б. Харченко обґрунтував її так: «Зазначене обумовлене положеннями ст. 15 та ст. 54 Конституції України щодо заборони цензури та гарантії громадянам свободи літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захисту інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [Харченко 2011].

творчої діяльності відповідають загально визнаним видам правової поведінки (соціально корисної або правомірної та неправомірної (протиправної) або соціально шкідливої [Скакун 2001]). Отже, інтелектуальну, творчу діяльність можливо розглянути не тільки як таку, що направлена на створення суспільних благ (інтелектуальна, творча діяльність як правомірна поведінка), але й в іншому її прояві – як діяльність, спрямовану на порушення прав та законних інтересів певних осіб або таку, що супроводжується їх порушенням (інтелектуальна, творча діяльність як неправомірна поведінка). У першому випадку інтелектуальна, творча діяльність може призводити до створення результатів, які підлягають правовій охороні (об'єктів інтелектуальної власності). У другому – можуть створюватися предмети матеріального світу, які формально мають подібні до об'єктів інтелектуальної власності зовнішні і внутрішні ознаки, проте, не підлягають правовій охороні як об'єкти права інтелектуальної власності. Це пояснюється тим, що: 1) неправомірна поведінка суб'єкта має наслідком виникнення не регулятивних, а охоронних правовідносин [Скакун 2001]. Отже, відповідні правопорушення не можуть породжувати інших правових наслідків, крім кримінально-правових (або адміністративно-правових) та інших деліктних зобов'язань (наприклад, право потерпілого на відшкодування та обов'язок винного відшкодувати завдану шкоду); 2) предмет матеріального світу, створений неправомірним (злочинним) шляхом не є категорією цивільного чи господарського виміру, щодо нього не можуть виникати права та обов'язки учасників цивільних чи господарських правовідносин, оскільки процес виготовлення і використання такого предмета перебуває поза межами правового регулювання цих галузей. Водночас, такий предмет може являти собою, наприклад, предмет злочину чи іншого правопорушення. З цих підстав, незаконно створені результати інтелектуальної, творчої діяльності не можуть перебувати в товарообігу (це у тому числі відноситься до об'єктів, які спричиняють шкоду суспільству), відповідно, у особи, яка створила такий результат інтелектуальної, творчої діяльності, не виникають немайнові та майнові права щодо нього. Отже, така особа не набуває статусу правоволодільця і не може дозволяти чи забороняти іншим особам використовувати результати інтелектуальної, творчої діяльності, а також реалізувати будь-які інші права, що надаються правоволодільцю об'єкта інтелектуальної власності.

Цей підхід закріплено безпосередньо у законодавчих нормах. Наприклад, зазначаючи про право малолітніх та неповнолітніх осіб здійснювати особисті немайнові та майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності, що охороняються законом (ч. 1 ст. 31, ч. 1 ст. 32 ЦК України), законодавець не тільки вказує на права зазначених осіб, але й одночасно вказує на неможливість здійснення прав на ті об'єкти, на які не поширюється правова охорона. Варто погодитись із такою думкою, висловленою Бочкарьовим С. О. щодо кримінально-правової охорони власності: «Охороняючи лише власність, створену (отриману) правомірно, кримінальний закон, тим самим, охороняє схвалювані способи самореалізації у сфері власності, що розповсюджується і на її реалізацію, і на її захист від зовнішніх посягань. Слідуючи від зворотного – неодоухотвореного майна, кримінальне право слідує з матерії, яка «сама по собі», поза особистістю не може стати річчю, поза суспільством – майном, а поза державою – охоронюваним правом власності. Визнаючи власника як об'єктивну реальність, кримінальне право набуває

його як суб'єкта соціальних цінностей, чії вимоги і очікування стають задачами, а визнані потреби – сферою дії кримінального права [Бочкарев 2010]». Важливо, що для позначення незаконно створених предметів матеріального світу в літературі застосовується поняття «антицінності», до яких відносяться, наприклад, твори, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК), підроблені гроші і цінні папери (ст. 199 КК), порнографічні предмети (ст. 301) тощо [Фесенко 2004]. З цих підстав, говорячи про завдання певним об'єктом шкоди суспільству, не можна одночасно стверджувати про правову охорону такого об'єкта у якості соціальної цінності.

Таким чином, об'єкт права інтелектуальної власності, який підлягає кримінально-правовій охороні, створюється вчиненням правомірних дій. Правомірність дій щодо створення об'єкта може бути віднесена до однієї з умов охороноздатності такого об'єкта.

Належність об'єкта до охоронюваних кримінальним законом об'єктів права інтелектуальної власності. Правова охорона за обсягом є ширшою ніж кримінально-правова охорона (це виявляється, наприклад, у тому, що кримінально-правові норми не вказують на такі об'єкти права інтелектуальної власності як наукове відкриття (ст. 457 ЦК України), порода тварин (ст. 485 ЦК України), що підлягають правовій охороні). Таким чином, кримінально-правова охорона є похідною від правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності, враховує обсяг і межі останньої. Визначення обсягу правової охорони, як правило, потребує комплексного аналізу законодавчих норм. Однак, щодо окремих об'єктів права інтелектуальної власності обсяг правової охорони прямо визначається законом (наприклад, обсяг правової охорони визначається формулою винаходу, корисної моделі, сукупністю суттєвих ознак промислового зразка (ч. 2 ст. 462 ЦК України); обсяг правової охорони компонування інтегральної мікросхеми визначається зображенням цього компонування на матеріальному носії (ч. 2 ст. 472 ЦК України) тощо). Окрім того, законодавством визначено об'єкти, що не охороняються (наприклад, ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Необхідно також зауважити, що вказівка на об'єкт права інтелектуальної власності в кримінально-правовій нормі позначає предмет злочину. У конструкція кримінально-правових норм вказівка на предмет злочину відображена наступним чином: 1) шляхом визначення безпосередньо об'єкта права інтелектуальної власності, щодо якого можуть вчинятися відповідні діяння (статті 176, 177, 229, 231, 232, 232-1, 232-2 КК України); 2) позначенням найменування матеріальних носіїв, на яких може міститися об'єкт права інтелектуальної власності, матриць, обладнання, сировини для їх виробництва (ст. 203-1 КК України); 3) позначенням найменування предмета, що застосовується для незаконного використання (обігу) об'єктів права інтелектуальної власності (ст. 216 КК України).

2. Встановлення належного суб'єкта права інтелектуальної власності потребує визначення суб'єктів правовідносин інтелектуальної власності і виокремлення кола осіб, що не мають відповідних правомочностей щодо об'єкта права інтелектуальної власності. В окремих випадках у кримінально-правових нормах безпосередньо вказано про «наявність специфічного потерпілого (суб'єкта права інтелектуальної власності – володільця прав на об'єкти інтелектуальної власності) від такого виду

протиправної діяльності» [Новіков 2013], а також наявність спеціального суб'єкта злочинів.

До суб'єктів правовідносин інтелектуальної власності, зокрема, відносяться:

а) суб'єкти, що створили об'єкти права інтелектуальної власності, а також правоволодільці (особи, які володіють правом використовувати об'єкта та/або надавати дозвіл на таке використання іншим особам), а саме: творець (творці) об'єкта (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та/або майнові права інтелектуальної власності (відповідно до закону чи договору) (ст. 421 ЦК, статті 7, 36, 37 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 1 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» тощо); законодавством виділяються первинний суб'єкт (творець, винахідник, автор промислового зразка, роботодавець винахідника), інші фізичні та юридичні особи, які набули прав, у тому числі правонаступники первинного суб'єкта (ст. 435 ЦК, ст. 450 ЦК, ст. 463 ЦК, ст. 473 ЦК, ст. 483 ЦК, ст. 486 ЦК, статті 7, 37 Закону України «Про авторське право і суміжні права» тощо), виробники товарів, асоціації споживачів, інші особи, визначені законом (ст. 502 ЦК), переможець конкурсу (ст. 1156 ЦК) тощо;

б) суб'єкти, що володіють особливим правовим статусом (наприклад, суб'єкти господарської діяльності⁶, учасники юридичної особи (акціонери) тощо). Вказівка на цих осіб є важливою у зв'язку із тим, що правомочності щодо використання об'єкта права інтелектуальної власності у межах господарських та цивільних правовідносин розрізняються за обсягом (наприклад, у ст. 156 ГК передбачено такі різновиди використання винаходів, корисних моделей і промислових зразків, що є нехарактерними для цивільних відносин). Окрім того, враховуючи положення ч. 2 ст. 154, ч. 4 ст. 162 ГК України, норми господарського законодавства є пріоритетними для даного виду правовідносин. Особливості господарських правовідносин впливають і на визначення кола об'єктів права інтелектуальної власності, що можуть перебувати в обігу. Йдеться про специфіку функціонування ринкового механізму інституту інтелектуальної власності, що пов'язана із наступним: по-перше, виступати самостійним предметом купівлі-продажу можуть лише ті об'єкти інтелектуальної власності, що здатні існувати окремо від суб'єкта, який їх створив (тобто їх можна окремо від суб'єкта упредметнити і відчужити); по-друге, не всі об'єкти інтелектуальної власності перспективні з точки зору торгівлі, комерції, тобто здатні приносити дохід і, очевидно, що ринок в них не зацікавлений [Совцова 2003]. Окрім того, важливо відзначити про можливість

⁶ Щодо розуміння поняття «господарська діяльність» слід надати деякі пояснення. Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України, господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. У цій же статті визначено різновиди господарської діяльності, якими є: підприємництво (господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку) та некомерційна господарська діяльність (господарська діяльність, що здійснюється без мети одержання прибутку). Отже, підприємництво являє собою лише один із видів господарської діяльності. Варто враховувати, що господарська діяльність за своєю сутністю є поєднанням майнових і організаційних елементів: щоб виробити та реалізувати продукцію, виконати роботу або надати певну господарську послугу саме господар (підприємець чи інший суб'єкт) на свій розсуд організовує використання необхідного для цього майна. Організаційний аспект господарської діяльності має не тільки внутрішній, а й зовнішній вияв. Головним призначенням господарської діяльності є створення необхідних умов для здійснення останньої [Науково-практичний коментар Господарського кодексу України 2012].

правовласника здійснювати управління правами інтелектуальної власності: а) особисто; б) через свого повіреного; в) через організацію колективного управління (статті 45 – 47 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Організації колективного управління, відповідно, набувають прав щодо управління об'єктом права інтелектуальної власності (наприклад, право на передачу будь-яким особам невиключних прав на використання творів та ін.). Слід врахувати, що колективне управління майновими авторськими та суміжними правами ґрунтується на концепції представництва (на підставі договору) та концепції «мовчазної» (передбачуваної) ліцензії (що являє собою вчинення дії у майнових інтересах без дозволу правоволодільця) [Майданик 2013].

Важливо також зауважити про покладення обов'язків щодо охорони об'єктів права інтелектуальної власності на визначені законом органи (Державну службу інтелектуальної власності України [Положення про Державну службу інтелектуальної власності України 2011], Кабінет Міністрів України (ст. 6 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»), Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, Антимонопольний комітет України (статті 7, 8 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення») та ін.).

Визначення належного суб'єкта права інтелектуальної власності (правоволодільця) дозволяє визначити осіб, які мають право вчиняти певні дії щодо об'єкта права інтелектуальної власності, забороняти іншим особам вчиняти відповідні дії, що, у свою чергу, є основою для виключення усіх інших осіб з кола належних суб'єктів і визначення осіб, на чії права здійснено негативний вплив внаслідок злочинного посягання.

3. Визначення заборонених (дозволенних) дій, бездіяльності або належного (дозволеного) способу використання об'єкта права інтелектуальної власності. Вказівка на суспільно небезпечні дії (бездіяльність) з охоронюваними об'єктами права інтелектуальної власності міститься у статтях 176, 177, 203-1, 216, 229, 231, 232, 232-1, 232-2 КК України. Ці положення відображають заборонені дії, бездіяльність щодо об'єктів права інтелектуальної власності, а також заборонені способи використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Враховуючи те, що поняття «інтелектуальна власність» відповідає тій сукупності виняткових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, яка виникає у їх творців і правовласників, визначення таких ознак злочинів, що посягають на інтелектуальну власність, як суспільна небезпечність (що полягає у порушенні прав) та кримінальна протиправність (яка вказує на протизаконність діянь) [Романюк 2018], багато у чому залежить від способу використання відповідних об'єктів.

Визначення забороненого чи незабороненого способу використання об'єкта права інтелектуальної власності передбачає встановлення і здійснення правової оцінки:

а) змісту загальних положень, що визначають дозволені способи використання об'єкта права інтелектуальної власності (статті 426, 454, 455 ЦК України);

б) факту належності створеного об'єкта до об'єктів права інтелектуальної власності і змісту поняття та ознак конкретних об'єктів, у тому числі тих, що стосуються умов перебування об'єкта в обігу (наприклад, ст. 420, 433, 434, 449, 459 – 461, 471, 481, 489, 492, 505 ЦК України тощо, ст. 155 ГК України, статті 1, 8, 35

Закону України «Про авторське право і суміжні права», статті 2 – 8 Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» та ін.);

в) обсягу прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що, зокрема, включають право на використання об'єкта (статті 423, 424, 438 – 443, 459-461, 464, ст. 471, 472, 474, ч. 2 ст. 484, ст. 487, ст. 490, ст. 494, ст. 495, ст. 503, ст. 506 ЦК України, ст. 156 – 162 ГК України, статті 11 – 13, статті 15 – 20, 38 – 41 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та ін.), здійснення особистих немайнових прав (наприклад, права, що належать автору, і які він може реалізувати «у зв'язку з використанням твору» (ст. 438 ЦК України, ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 37 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»)), а також визначені законом випадки правомірного використання об'єкта (ст. 444 ЦК України, статті 21 – 25, 42, 43 Закону України «Про авторське право і суміжні права» тощо), право попереднього користувача (ст. 470, ст. 480, ст. 500 ЦК України), примусове відчуження прав (примусова ліцензія) (ст. 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 43 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»), особливості використання творів друкованими засобами масової інформації (ст. 36 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні»), видавцями і виготовлювачами видавничої продукції (статті 20, 21 Закону України «Про видавничу справу»), особливості правової охорони прав на добре відомий знак (ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»), можливість набуття майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту будь-якою особою (ст. 19-1 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»), особливості використання об'єктів права інтелектуальної власності у рекламі (ст. 22 Закону України «Про рекламу»).

Важливо відмітити, що механізм правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності передбачає не тільки забезпечення вільного використання об'єктів права інтелектуальної власності правоволодільцем, але і обмеження права на використання цих об'єктів. В літературі з цього приводу відзначено, що інтелектуальна власність як благо є цінністю кожної людини, і механізм обмеження суб'єктивних (позитивних) прав створювача гарантує кожному доступ до об'єктів інтелектуальної власності. Таким чином, вирішується конфлікт суспільних і суб'єктивних інтересів. При цьому, вступаючи у суспільні відносини з приводу інтелектуальної власності, людина погоджується і на деяке обмеження гарантованого їй права на інтелектуальну власність [Верхолетов 2005]. Йдеться про закріплене законодавством право вільного (правомірного) використання об'єктів права інтелектуальної власності, що визнається обмеженням права правовласника (наприклад, статті 21 – 25, 42, 43 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 47 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» та ін.). Окрім того, обсяг прав суб'єктів права інтелектуальної власності може бути змінений через обмеження, прийняті учасниками відповідних правовідносин добровільно, до яких, наприклад, відносяться обмеження в узгоджених діях суб'єктів господарювання щодо прав інтелектуальної власності як встановлені межі їх поведінки, при яких один або декілька учасників приймають на себе обмеження щодо: умов продажу товарів; відносин з іншими суб'єктами ринку [Худенко 2017]. Отже, питання визначення обсягу прав на об'єкт права інтелектуальної власності

пов'язане не тільки із їх виникненням і припиненням, але і з законодавчим або добровільним обмеженням цих прав, що визначають правомірним право на використання об'єктів права інтелектуальної власності суб'єктами, які не є правовласниками, або обмежують права правовласників на використання об'єкта;

г) фактів розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (ст. 1107 ЦК), передачі прав повністю або частково (наприклад, ч. 3 ст. 1108 ЦК, статті 31 – 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права», статті 15, 40 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»); перебування прав на об'єкт права інтелектуальної власності у користуванні (комерційна концесія) у вигляді комплексу прав чи його частини (статті 1115, 1116 ЦК), виникнення у зв'язку із цим особливих (додаткових) прав та обов'язків, що стосуються об'єктів права інтелектуальної власності (ст. 1122 ЦК); використання об'єкта права інтелектуальної власності як предмета конкурсу, за якого переможець конкурсу, який не є створювачем об'єкта, набуває право дозволяти використання об'єкта (статті 1150, 1151, 1155, 1156 ЦК) тощо.

Вказівка на заборонені законом дії щодо об'єкта права інтелектуальної власності передбачена у кримінально-правових нормах, що (в залежності від об'єкта права інтелектуальної власності, відносно якого здійснюється відповідна дія чи бездіяльність) відображають «незаконність» таких форм поведінки людини як: «відтворення, розповсюдження», «тиражування» (ст. 176 КК), «використання», об'єкта права інтелектуальної власності (ст. 177 КК, ст. 229, ст. 231), «розголошення інформації» (ст. 232), «передача або надання доступу» до інформації, «надання з використанням інформації рекомендацій», «вчинення з використанням інформації правочинів» (ст. 232-1), «ненадання інформації», «надання недостовірної інформації» (ст. 232-2).

4. Визначення прав на об'єкт, що можуть бути порушені внаслідок злочинного посягання. Правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності вказує, передусім, на економічне значення охоронюваних цінностей. Це обумовлюється, у першу чергу, функціями об'єктів права інтелектуальної власності, які вони виконують на ринку: 1) функція стимулу, що полягає у стимулюванні створювачів об'єктів права інтелектуальної власності до постійного удосконалення створених об'єктів, сприяє розвитку технічного прогресу тощо; 2) інформаційна функція або функція сигналу полягає в обміні інформацією між виробником та споживачем через об'єкт права інтелектуальної власності. У даному контексті інтелектуальна власність тісно пов'язана із такими поняттями як «престиж», «репутація», «бренд» і «гудвіл», які безпосередньо впливають на комерційну цінність об'єкта права інтелектуальної власності на ринку; 3) аналіз інтелектуальної власності як фактору конкуренції, передусім, заснований на розгляді системи патентних прав і такої її особливості як заохочення повторної (дублюючої) винахідницької діяльності. Це зумовлено тим, що на один і той же, по суті, винахід може видаватися багато патентів, які відрізняються лише незначними змінами у технічному описі. Це має наслідком виникнення конкуренції і, відповідно, стрімкий розвиток технологій [Ахметов 2013]. З урахуванням цього, у процесі використання об'єкта права інтелектуальної власності особливого значення набуває етап його комерціалізації (яку слід розглядати як сукупність засобів правового, фінансового-економічного, технічного, організаційного, управлінського характеру, пов'язаних із організацією

дій у сфері використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на ці об'єкти з метою отримання прибутку [Коваль 2018]), що охоплює етапи виробництва, розподілу і обміну та вжитку об'єктів права інтелектуальної власності. Питання введення об'єкта права інтелектуальної власності в господарський обіг, переважно, вирішується в залежності від комерційної цінності створеного об'єкта, визначення якої засновується на обрахунку потенційної вигоди, що може бути отримана у зв'язку з його подальшим використанням. Зокрема, вважається, що запровадження в господарський обіг об'єкта є доцільним, якщо об'єкт: є комерційно значущим; сприяє зменшенню витрат підприємства; сприяє задоволенню потреб споживача; сприяє зміцненню положення на ринку чи положення підприємства в певній галузі; буде сприйнятий ринком, тобто на нього буде попит; є потенційно ліцензійним; витрати на правову охорону будуть значно меншими, ніж дохід від його використання; підвищує цінність сумарних активів; буде приносити інші вигоди у разі його некомерційного використання [Охорона інтелектуальної власності у військово-технічній сфері 2015].

На економічний аспект інтелектуальної власності вказують визначені на нормативному рівні право автора на плату за використання твору (ст. 445 ЦК України), право на частку від суми продажу оригіналу твору (ст. 448 ЦК України), можливість безоплатного і вільного використання охоронюваного об'єкта після закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності (ст. 447, 467 ЦК України); наявність прямої вказівки на комерційну цінність інформації (ст. 505 ЦК України); у ГК України прямо вказується на майнову цінність об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема, шляхом вказівки на нього як на майновий актив (ст. 213 ГК України), а також шляхом розгляду таких об'єктів як інтелектуальних цінностей, що можуть бути інвестиціями (ст. 326 ГК України). Крім того, задоволення вимог автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності поставлено законодавцем у другу чергу при задоволенні вимог кредиторів (на рівні з трудовими правами і перед задоволенням вимог держави щодо плати податків) (ч. 1 ст. 112 ЦК України).

Важливо відмітити, що економічний аспект інтелектуальної власності відображено у кримінально-правових нормах, що, зокрема, виражається у наступному: 1) розташування кримінально-правових норм (із 7 із 9 статей КК України, у яких визначаються ознаки злочинних посягань на об'єкти права інтелектуальної власності, розміщено у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності», а саме – статті 203-1, 216, 229, 231, 232, 232-1, 232-2; інші (статті 176, 177) – у розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»); 2) наявність у переважній більшості статей вказівки на суспільно небезпечні наслідки, зокрема, такі як: «матеріальна шкода у значному розмірі» (ч. 1 ст. 176, ч. 1 ст. 177, ч. 1 ст. 229, ч. 1 ст. 232-2), «матеріальна шкода у великому розмірі» (ч. 2 ст. 176, ч. 2 ст. 177, ч. 1 ст. 229), «матеріальна шкода в особливо великому розмірі» (ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177, ч. 3 ст. 229), «істотна шкода» (ст. 231, ст. 232), «отримання особою, яка вчинила дії, чи третіми особами необґрунтованого прибутку в значному розмірі», «уникнення учасником фондового ринку чи третіми особами значних збитків» (ч. 1 ст. 232-1, ч. 2 ст. 232-1), «значна шкода охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб» (ч. 1 ст. 232-1, ч. 2 ст. 232-

1) тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 232-1); 3) наявність вказівки на вчинення дій «у значних розмірах» та «у великих розмірах» (ст. 203-1).

Питання отримання вигод від злочинної діяльності або уникнення грошових втрат вважається основною цільовою спрямованістю злочинної поведінки у цій сфері. Зокрема, у кримінології в залежності від мети злочинних діянь вирізняються такі групи злочинців: 1) особи, які мають на меті уникнути певних грошових витрат на придбання об'єктів інтелектуальної власності; 2) особи, метою кримінальної діяльності яких є отримання грошових коштів для задоволення своїх побутових потреб; 3) особи, кримінальна діяльність яких спрямована на отримання грошових коштів або інших переваг у мереж Інтернет; 4) особи, мета яких – отримання економічної переваги шляхом недобросовісної конкуренції; 5) особи, які організують чи займаються збутом контрафактної продукції з метою отримання стабільних доходів у великих та особливо великих розмірах [Новіков 2013].

Вирішення питання щодо того, чи є економічний аспект інтелектуальної власності єдиним критерієм оцінки її важливості як правоохоронюваної цінності з точки зору кримінального закону, залежить від визначення обсягу прав інтелектуальної власності, що охоплюються кримінально-правовою охороною, а саме – від того, чи охоплює кримінально-правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності виключно майнові права або також і особисті немайнові права інтелектуальної власності. У науці це питання розглядається неоднозначно. Окремі вчені вважають, що вказані злочини посягають виключно на майнові права інтелектуальної власності [Новіков 2013]. Проте, більш переконливою вбачається думка, згідно з якою зазначена група злочинних діянь посягає як на майнові, так і на особисті немайнові права [Андрушко 2007; Берзін 2005; Нерсисян 2010; Романюк 2018].

Висновок про охоплення кримінально-правовою охороною немайнового (нематеріального) аспекту інтелектуальної власності підтверджується наступним. По-перше, в кримінально-правових нормах відображений також і нематеріальний аспект інтелектуальної власності (наприклад, у формулюванні «привласнення авторства» у ст. 177 КК України⁷ або позначенням «інше порушення права» у ст. 176 КК України). По-друге, орієнтуючись на те, що економічний інтерес – це інтерес, детермінований економічними потребами, який у процесі своєї реалізації дозволяє досягнути наміченого позитивного економічного результату, що сприяє розвитку економічних відносин та забезпечений правовою охороною, у тому числі кримінально-правовими засобами [Савкіна 2006], слід відмітити, що навіть економічний результат оцінюється не тільки майновими категоріями. Наприклад, в економічній теорії відзначається про те, що інформаційні блага – це не тільки результати творчої діяльності, але і ресурси для нового виробництва. Підвищення об'ємів творчої продукції повинно стимулювати створення нових творів. Тому суспільні вигоди від створення творчих робіт ми повинні інтерпретувати як чисті

⁷ Вказівка на «привласнення авторства» міститься тільки у положеннях ст. 177 КК і не зазначається відносно авторських та суміжних прав (ст. 176 КК), що не можна вважати послідовним підходом законодавця. Водночас, необхідно звернути увагу, що у разі якщо правова охорона у певній сфері пов'язується виключно з майновими правами, про це прямо зазначається законодавцем (наприклад, у п. 47 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України, визначено, що правовласник – особа, якій відповідно до закону належать майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності, або особа, яка діє від її імені в межах наданих повноважень); виходячи з цього, визначається порядок захисту порушених прав виключно правовласником, тобто володільцем саме майнових прав (ст. 398 Митного кодексу України).

вигоди [Амелина 2009]. По-третє, не всі об'єкти права інтелектуальної власності є перспективними з точки зору торгівлі, тобто здатні приносити дохід [Совцова 2003], у той час як кримінально-правові норми не завжди вказують на завдання шкоди як обов'язкову ознаку складу злочину (наприклад, ст. 216 КК України).

Отже, кримінально-правова охорона об'єктів права інтелектуальної власності, передусім, вказує на економічне значення інтелектуальної власності, проте, також відображає такі її значущі характеристики як поєднання приватного інтересу з публічним, духовного та матеріального аспектів. Тобто обсяг кримінально-правової охорони включає в себе як майнові, так і немайнові права інтелектуальної власності, що виникають відносно конкретного об'єкта права інтелектуальної власності.

По-третє, межі кримінально-правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності пов'язані із встановленням «криміноутворюючих ознак» відповідних діянь, що являють собою необхідний, достатній та стабільний склад відповідних правових значень, який є закономірним для змісту певного правового поняття (терміну). Наприклад, М.І.Хавронюк вказує на можливість здійснення криміналізації окремих діянь тільки за умови, що їх кримінально-правова характеристика включає необхідні криміноутворюючі ознаки (мета, спосіб вчинення злочину, суспільно-небезпечні наслідки, предмет злочину, місце, час і обстановка, ситуація вчинення діяння тощо). Якщо жодна з цих ознак відсутня, то немає підстав говорити про те, що таке діяння є суспільно небезпечним [Хавронюк 2006]. В такому випадку, розуміння змісту зазначених діянь обов'язково передбачає розкриття їх криміноутворюючих ознак, за відсутності яких поведінка не може бути визнана злочинною.

З урахуванням вищезазначеного, криміноутворюючими ознаками розглядуваних злочинів є ознаки, які стосуються предмета злочинів, спеціального суб'єкта, суспільно небезпечних наслідків, потерпілого, що були вже вказані вище, а також наступні: 1) мета, мотив вчинення діяння («з метою розголошення або інше використання відомостей», «з метою отримання відомостей» (ст. 231), «з корисливих чи інших особистих мотивів» (ст. 232)); 2) спосіб вчинення діяння (крім визначених вище способів) («повторно» (ч. 2 ст. 176, ч. 2 ст. 177, ч. 2 ст. 203-1, ч. 2 ст. 216, ч. 2 ст. 229, ч. 3 ст. 232-1, ч. 2 ст. 232-2), «за попередньою змовою групою осіб» (ч. 2 ст. 176, ч. 2 ст. 177, ч. 2 ст. 203-1, ч. 2 ст. 216, ч. 2 ст. 229, ч. 3 ст. 232-1), «організованою групою» (ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177, ч. 3 ст. 229, ч. 4 ст. 232-1), «дії вчинені у значних розмірах» (ч. 1 ст. 203-1), «дії вчинені у великих розмірах» (ч. 2 ст. 203-1); «на власну користь або на користь інших осіб» (ст. 232-1)).

Поділяючи позицію, згідно з якою об'єктом злочину є соціальні цінності, які включають п'ять класів компонентів, а саме: потерпілих; їхні інтереси та права; соціальні зв'язки; предмети (матеріалізовані блага); нематеріалізовані блага, які належать потерпілим [Фесенко 2004], а об'єктом кримінально-правової охорони є ті цінності, які законодавцем беруться під охорону шляхом прийняття кримінально-правової норми, тобто цінності, які потенційно можуть стати об'єктом злочину (злочинного посягання) [Андрушко 2011], відзначу, що будь-який злочин здійснює негативний вплив на певну частину всіх охоронюваних законом суспільних цінностей, охорона і забезпечення яких створює правопорядок у державі. Співвідношення згаданих понять визначив О. О. Дудоров наступним чином: «якщо об'єктом кримінально-правової охорони варто визнавати ті цінності,

які забезпечуються кримінально-правовою охороною, то звернення до поняття об'єкта злочину є виправданим для з'ясування антисоціальної спрямованості злочинного посягання і характеру заподіяної ним шкоди» [Дудоров 2007].

Зазначені вище компоненти охоронюваних кримінальним законом цінностей виконують відповідні функції, а саме: 1. Інформація про потерпілих та їхні інтереси дає можливість визначити, проти кого і проти чого було спрямоване злочинне діяння. 2. Визначення прав, порушених злочинним діянням або порушених чи дезорганізованих ним соціальних зв'язків або предметів, на які діяла винна особа, дає інформацію щодо механізму заподіяння шкоди об'єктові злочину. 3. Вказівка на блага, їхній конкретний вид і зміст дозволяє відповісти на питання, чому саме могла бути заподіяна чи спричиняється шкода [Фесенко 2004].

Висновки. Враховуючи вищенаведене, об'єктом кримінально-правової охорони є наступні соціальні цінності: 1) потерпілі (суб'єкти права інтелектуальної власності, а саме – створювачі об'єктів права інтелектуальної власності, а також інші особи, яким належать права на об'єкти і/або які можуть надавати дозвіл на використання об'єкта та/або забороняти його використання); 2) права, свободи та інтереси суб'єктів права інтелектуальної власності, що стосуються об'єкта інтелектуальної власності; 3) соціальні зв'язки, що існують між суб'єктами права інтелектуальної власності, а також іншими особами, і засновуються на встановленому законодавством (належному) порядку впровадження в обіг та використання об'єктів права інтелектуальної власності, а також реалізації будь-яких інших правомочностей щодо об'єкта права інтелектуальної власності, у процесі здійснення яких задовольняються майнові та немайнові інтереси учасників правовідносин інтелектуальної власності, суспільні та державні інтереси; 4) нематеріалізовані і матеріалізовані блага, до яких відносяться об'єкти права інтелектуальної власності.

Література

- Амелина, О. Ю. (2009). *Интеллектуальная собственность в условиях формирования хозяйственной системы нового типа*: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. экон. наук: специальность – 08.00.01: экономическая теория / Российская экономическая академия им. Г. В. Плеханова. – Москва, 25
- Амелина, О. Ю. (2009). *Интеллектуальная собственность в условиях формирования хозяйственной системы нового типа*: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук: специальность 08.00.01 – экономическая теория(область исследования: политическая экономия) / Российская экономическая академия им. Г. В. Плеханова. – Москва, 220
- Андрушко, П. П. (2007). *Злочини проти виборчих прав та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика*: Монографія. – К.: КНТ, 328
- Андрушко, П. П. (2011). Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення / *Адвокат*, №12, 3 – 10
- Антонюк, А. С. (2003). *Экономическое содержание отношений интеллектуальной собственности на объекты изобретения*: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук: специальность 08.00.01 – экономическая теория / Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина. – Тамбов, 157

- Ахметов, А. А. (2013). *Роль института интеллектуальной собственности в становлении «новой» экономики*: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук: специальность 08.00.01 – экономическая теория / Федеральное государственное образовательное бюджетное учреждение высшего профессионального образования «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации». – Москва, 194
- Берзін, П. С. (2005). *Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України*: Монографія. – К.: Атіка, 316
- Бочкарев, С. А. (2010). *Уголовно-правовая охрана собственности: теоретико-инструментальный анализ*: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук: специальность 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Государственный университет – Высшая школа экономики. – Москва, 188
- Верхолетов, М. А. (2005). *Интеллектуальная собственность как теоретико-правовая категория*: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук: специальность 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве / Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации. – Москва, 174
- Волинець, Р. А. (2018). *Кримінально-правова охорона фондового ринку: сучасний стан та перспективи вдосконалення*: монографія / Київ : ВД Дакор, 452
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV // *Офіційний вісник України*, 2003, N 11 (28.03.2003), ст. 462.
- Дудоров, О. О. (2007). *Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України*: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Луганський державний університет внутрішніх справ. – Луганськ, 513
- Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23.09.1997 року № 538/97-ВР // *Відомості Верховної Ради України*, 1997, N 48, ст. 296.
- Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 року № 3792-XII // *Відомості Верховної Ради України*, 1994, N 13 (29.03.94), ст. 64.
- Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 року № 3687-XII // *Голос України*, 1994, 02, 03.02.94 N 21.
- Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 року № 3688-XII // *Відомості Верховної Ради України*, 1994, N 7 (15.02.94), ст. 34.
- Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04.1993 року № 3116-XII // *Голос України*, 1993, 05, 21.05.93 N 93.
- Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 року № 3759-XII // *Голос України*, 1994, 02, 22.02.94 N 34.
- Коваль, І. Ф. (2018). *Комерціалізація прав інтелектуальної власності*: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 272
- Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III // *Офіційний вісник України*, 2001, N 21 (08.06.2001), ст. 920.

- Майданик, Л. Р. (2013). *Колективне управління майновими авторськими та суміжними правами за цивільним законодавством України*: монографія - К.: Алерта, 248
- Мищенко, М. О. (2016). *Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні*: монографія - К., 192
- Науково-практичний коментар Господарського кодексу України* (2012). О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина [та ін.]; / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. - 3-тє вид., переробл. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 776
- Нерсесян, А. С. (2010). *Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності*: Монографія. - Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 192
- Новіков, О. В. (2013). *Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності*: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України. - Харків, 20
- Новіков, О. (2013). *Поняття злочинності у сфері інтелектуальної власності* / О. Новіков // *Юридична Україна*. № 10, 97-101
- Охорона інтелектуальної власності у військово-технічній сфері* (2015). Монографія. - К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 560
- Положення про Державну службу інтелектуальної власності України, затверджене Указом Президента України від 08 квітня 2011 року N 436/2011* // *Урядовий кур'єр*, 2011, 05, 05.05.2011 N 80.
- Романюк, І. М. (2018). *Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні*: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Львівський державний університет внутрішніх справ. - Львів, 19
- Савкіна, М. А. (2006). *Уголовно-правовая охрана экономических интересов*: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук: специальность 12.00.08 - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Государственный университет - Высшая школа экономики Нижегородский филиал, Министерство экономического развития и торговли Российской Федерации. - Нижний Новгород, 182
- Скаун, О. Ф. (2001). *Теорія держави і права*: Підручник / Пер. з рос. - Харків: Консум, 656
- Совцова, Ю. А. (2003). *Институт интеллектуальной собственности в условиях рынка*: диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук: специальность 08.00.01 - экономическая теория / Саратовский государственный социально-экономический университет. - Саратов, 161
- Еннан, Р. Є., Кулініч, О. О., Мазуренко, С. В., & Романадзе, Л. Д. (2016). *Право інтелектуальної власності*: навчальний посібник - К.: Алерта, 492
- Фесенко, Є. В. (2004). *Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони*: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: спеціальність 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. - Київ, 426

- Хавронюк, М. І. (2006). *Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації*. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 1048
- Харченко, В. Б. (2011). *Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні: монографія* – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 480
- Худенко, О. О. (2017). *Правове регулювання узгоджених дій суб'єктів господарювання щодо прав інтелектуальної власності: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.04. – господарське право; господарсько-процесуальне право / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 20*
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV // *Офіційний вісник України*, 2003, N 11 (28.03.2003), ст. 461.

References

- Amelina, O. Yu. (2009). *Intellektualnaia sobstvennost v usloviyah formirovaniia hoziajstvennoi sistemy novogo tipa: avtoref. diss. na soiskanie uchenoi stepeni kand. ekon. nauk: spetsialnost – 08.00.01: ekonomicheskaiia teoriia / Rossijskaiia ekonomicheskaiia akademiia im. G. V. Plehanova. – Moskva, 25*
- Amelina, O. Yu. (2009). *Intellektualnaia sobstvennost v usloviyah formirovaniia hoziajstvennoi sistemy novogo tipa: dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk: spetsialnost 08.00.01 – ekonomicheskaiia teoriia (oblast issledovaniia: politicheskaiia ekonomiiia) / Rossijskaiia ekonomicheskaiia akademiia im. G. V. Plehanova. – Moskva, 220*
- Andrushko, P. P. (2007). *Zlochyny proty vyborchyh prav ta ih prava braty uchast u referendumi: kryminalno-pravova harakterystyka: Monografiia. – Kyiv: KNT, 328*
- Andrushko, P. P. (2011). *Obiekt kryminalno-pravovoi ohorony, obiekt zlochynu, obiekt zlochynnogo poshiagannia ta obiekt zlochynnogo vplyvu: osnovnyj zmist poniat ta ih spivvidnoshennia. Advokat, 12, 3-10*
- Antonyuk, A. S. (2003). *Ekonomicheskoe sodержanie otnoshenij intellektualnoj sobstvennosti na objekty izobretenii: dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk: spetsialnost 08.00.01 – ekonomicheskaiia teoriia / Tambovskij gosudarstvennyi universitet imeni G. R. Derzhavina. – Tambov, 157*
- Ahmetov, A. A. (2013). *Rol instituta intellektualnoj sobstvennosti v stanovlenii novoj ekonomiki: dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk: spetsialnost 08.00.01 – ekonomicheskaiia teoriia / Federalnoe gosudarstvennoe obrazovatelnoe biudzhethnoe uchrezhdenie vysshego professionalnogo obrazovaniia «Finansovyj universitet pri Pravitelstve Rossijskoj Federatsii». Moskva, 194*
- Berzln, P. S. (2005). *Nezakonne vykorystannia zasobiv individualizatsii uchastnykiv gospodarskogo oborotu, tovariv ta poslug: analiz skladiv zlochynu, peredbachenogo st. 229 KK Ukrainy: Monografiia. Kyiv: Atika, 316*
- Bochkarev, S. A. (2010). *Ugolovno-pravovaiia ohranasobstvennosti: teoretiko-instrumentalnyj analiz: dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata iuridicheskikh nauk: spetsialnost 12.00.08 – ugolovnoe pravo i kriminologiiia; ugolovno-ispolnitelnoe pravo / Gosudarstvennyj universitet – Vysshaiia shkola ekonomiki. Moskva, 188*

- Dudorov, O. O. (2007). *Problemy kryminalno-pravovoi ohorony systemy opodatkuvannia Ukrainy*: dysertatsiia na zdobuttia naukovogo stupenia doktora iurydychnyh nauk: spetsialnist 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminologiiia; kryminalno-vykonavche pravo / Luganskyj derzhavnyj universytet vnutrishnih sprav. – Lugansk, 513
- Ennan, R. E., Kulinich, O. O., Mazurenko, S. V., & Romanadze, L. D. (2016). *Pravo intelektualnoi vlasnosti: navchalnyj posibnyk* / Kyiv: Alerta, 492
- Fesenko, E. V. (2004). *Zlochyny proty zdorovia naseleння ta systemy zahodiv z iogo ohorony*: dysertatsiia na zdobuttia naukovogo stupenia doktora iurydychnyh nauk: spetsialnist 12.00.08 / Natsionalna akademiia vnutrishnih sprav Ukrainy. – Kyiv, 426
- Gospodarskyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 roku № 436-IV* // Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, 2003, N 11 (28.03.2003), st. 462
- Havronyuk, M. I. (2006). *Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshyh derzhav kontynentalnoi Evropy: porivnyalnyj anailz, problemy garmonizatsii*. Monografiia. Kyiv: Iuryskonsult, 1048
- Harchenko, V. B. (2011). *Kryminalno-pravova ohorona prav na rezultaty tvorchoi diialnosti ta zasoby individualizatsii v Ukraini: monografiia*. Kharkiv: HNU imeni V. N. Karazina, 480
- Hudenko, O. O. (2017). *Pravovereguliuвання uzgodzhenyh dijsubiektiv gospodariuvannia schodo prav intelektualnoi vlasnosti*: avtoref. dys. na zdobuttia naukovogo stupenia kandydata iurydychnyh nauk: spetsialnist 12.00.04. – gospodarske pravo; gospodarsko-protseualne pravo / Kyivskyj natsionalnyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 20
- Koval, I. F. (2018). *Komertsializatsiia prav intelektualnoi vlasnosti: navch. posib*. Kyiv: Iurinkom inter, 272
- Kryminalnyj kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 roku № 2341-III* // Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, 2001, N 21 (08.06.2001), st. 920
- Maidanyk, L. R. (2013). *Kolektyvne upravlinnia mainovymy avtorskymy ta sumizhnymy pravamy za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy* : monografiia. Kyiv: Alerta, 248
- MIschenko, M. O. (2016). *Kryminalno-pravova ohorona kulturnyh tsinnostej v Ukraini* : monografiia. Kyiv, 192
- Naukovo-praktychnyj komentar Gospodarskogo kodeksu Ukrainy* (2012). O. A. Belianevyih, O. M. Vinnyk, V. S. Scherbyna [ta in.]; / za zag. red. G. L. Znamenskogo, V. S. Scherbyny. – 3-te vyd., pererobl. i dopov. Kyiv : Iurinkom inter, 776
- Nersesyan, A. S. (2010). *Kryminalno-pravova ohorona prav intelektualnoii vlasnosti*: Monografiia. – Hmelnytskyj: Vyd-vo Hmelnytskogo universytetu upravlinnia ta prava, 192
- Novlkov, O. V. (2013). *Kryminologichna harakterystyka ta zapobigannia zlochynnosti u sferi intelektualnoi vlasnosti*: avtoref. dys. na zdobuttia naukovogo stupenia kandydata iurydychnyh nauk: spetsialnist 12.00.08. – kryminalne pravo ta kryminologiiia; kryminalno-vykonavche pravo / Naukovo-doslidnyj instytut vyvchennia problem zlochynnosti imeni akademika V. V. Stashysa Natsionalnoi akademii pravovyh nauk Ukrainy. Harklv, 20
- Novlkov, O. (2013). Poniattia zlochynnosti u sferi intelektualnoi vlasnosti. *Iurydychna Ukraina*, 10, 97-101
- Ohorona Intelektualnoi vlasnosti u vijskovo-tehnicnij sferi* (2015). Monografiya. Kyiv: Vydavnychyj dim Dmytra Burago, 560

- Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu intelektualnoi vlasnosti Ukrainy, zatverdzhene Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 08 kvitnia 2011 roku N 436/2011 // Uryadoviy kur'Er, 2011, 05, 05.05.2011 N 80*
- Romaniuk, I. M. (2018). *Kryminalno-pravova harakterystyka zlochyniv, scho posyagaiut na intelektualnu vlasnist v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttia naukovogo stupenia kandydata iurydychnyh nauk: spetsialnist 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminologiiia; kryminalno-vykonavche pravo / Lvivskij derzhavnyj universytet vnutrishnih sprav.*Lviv, 19
- Savkina, M. A. (2016). *Ugolovno-pravovaia ohrana ekonomicheskikh interesov: dissertatsiia na soiskanie uchenoj stepeni kandidata iuridicheskikh nauk: spetsialnost 12.00.08 – ugovnoe pravo i kriminologiiia; ugovno-ispolnitelnoe pravo / Gosudarstvennyj universitet – Vysshaia shkola ekonomiki Nizhegorodskiy filial, Ministerstvo ekonomicheskogo razvitiya i torgovli Rossijskoy Federatsii. – Nizhniy Novgorod, 182*
- Skakun, O. F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk / Per. z ros. – Harklv: Konsum, 656*
- Sovtsova, Yu. A. (2003). *Institut intelektualnoj sobstvennosti v usloviiah rynku: dissertatsiia na soiskanie uchenoj stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk: spetsialnost 08.00.01 – ekonomicheskaiia teoriia / Saratovskij gosudarstvennyj sotsialno-ekonomicheskij universitet. Saratov, 161*
- Tsyvilnyj kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 roku N° 435-IV // Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, 2003, N 11 (28.03.2003), st. 461*
- Verholetov, M. A. (2005). *Intellektualnaia sobstvennost kak teoretiko-pravovaia kategoriia: dissertatsiia na soiskanie uchenoj stepeni kandidata iuridicheskikh nauk: spetsialnost 12.00.01 – teoriia i istoriia prava i gosudarstva; istoriia uchenij o prave i gosudarstve / Rossijskaia akademiia gosudarstvennoj sluzhby pri Prezidente Rossijskoy Federatsii. – Moskva, 174*
- Volinets, R. A. (2018). *Kryminalno-pravova ohorona fondovogo rynku: suchasnij stan ta perspektyvy vdoskonalennia : monografiia. Kyiv: VD Dakor, 452*
- Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu radu Ukrainy z pytan telebachennia i radiomovlennia» vid 23.09.1997 roku # 538/97-VR // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy, 1997, N 48, st. 296*
- Zakon Ukrainy «Pro avtorske pravo i sumizhni prava» vid 23.12.1993 roku N° 3792-XII // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy, 1994, N 13 (29.03.94), st. 64*
- Zakon Ukrainy «Pro ohoronu prav na vynahody i korysni modeli» vid 15.12.1993 roku N° 3687-XII // Golos Ukrainy, 1994, 02, 03.02.94 N 21*
- Zakon Ukrainy «Pro ohoronu prav na promyslovi zrazky» vid 15.12.1993 roku N° 3688-XII // Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy, 1994, N 7 (15.02.94), st. 34*
- Zakon Ukrainy «Pro ohoronu prav na sorty roslyn» vld 21.04.1993 roku N° 3116-XII // Golos Ukrainy, 1993, 05, 21.05.93 N 93*
- Zakonu Ukrainy «Pro telebachennia i radiomovlennia» vid 21.12.1993 roku N° 3759-XII // Golos Ukrainy, 1994, 02, 22.02.94 N 34*

Data przesłania artykułu do Redakcji: 18.07.2018
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 25.07.2018

WYMAGANIA EDYTORSKIE DLA AUTORSKICH MATERIAŁÓW

1. Artykuły powinny być napisane na aktualny temat, zawierać wyniki badań naukowych i uzasadnienia ustaleń naukowych.

2. Artykuły powinny być napisane w języku polskim, angielskim, ukraińskim lub rosyjskim, dokładnie sprawdzane przez autora, dotyczyć tematów Zbioru prac naukowych i zawierać wszystkie elementy konstrukcyjne (w podanej kolejności), a mianowicie:

2.1) Metadane (informacje o autorze (autorach) artykuła i jego streszczenia) są umieszczone konsekwentnie w języku artykułu oraz w języku angielskim, i zawierają w sobie (jeśli artykuł jest anglojęzyczny, wynikające metadane napisane są w języku angielskim):

- informacje o autorze (imię, inicjały, tytuł i stopień naukowy, miejsce pracy lub nauki, stanowisko, miasto, kraj, e-mail);
- tytuł artykułu;
- streszczenie w języku artykułu (od 30 do 100 słów), gdzie jest jasno sformułowana główna myśl artykułu, udowodniona jego aktualność. **Ważne!** Streszczenie w języku angielskim (**Abstract**) powinno być pouczające i oryginalne, odzwierciedlać główną treść artykułu i wyniki badań (streszczenie, referowanie artykułu), objętość anotacji w języku angielskim: 100-250 słów;
- kluczowe słowa (5-8 słów);
- liczba wzorów, tabel, rysunków i źródeł literackich w następujący sposób: w języku polskim (Formuły: 2; rys.: 3; tab.: 1; bibl.: 12); w języku angielskim (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); w języku ukraińskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); w języku rosyjskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);
- JEL klasyfikację (dla artykułów w gospodarce).

2.2) Tekst artykułu, który powinien składać się z wzajemnie powiązanych artykułów, które muszą zaczynać się od określonego tytułu, pogrubione, pogrubioną czcionką:

Wstęp. Sformułowanie problemu w ogóle, jego związek z ostatnimi badaniami i publikacjami, a także z ważnymi zadaniami naukowymi i praktycznymi, z obowiązkowymi linkami w tekście do używanej literatury. Autor musi przeznaczyć tą część problemu, którą on bada i pokazać jej znaczenie;

Analiza badań i formułowanie problemu. Formułowanie celu i metod badania tematów, które zostały omówione;

Wyniki badań. Przedstawienie podstawowego materiału badawczego z uzasadnieniem wyników badań naukowych;

Wnioski. Nowatorstwo naukowe, teoretyczne i praktyczne znaczenie badań, efekt społeczno-ekonomiczny, który pojawia się na skutek wprowadzenia wyników badań naukowych. Perspektywy dalszych badań w tym kierunku;

Literatura. Spis literatury podaje się ogólnym spisem w końcu rękopisu. Należy umieszczać linki do wszystkich do źródeł pierwotnych. W tekście linki do źródeł pierwotnych używają się w nawiasach kwadratowych, wskazując nazwisko (a) autora (ów) i rok wydania (Np.: «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» itp. Źródła pierwotne podawane są w języku oryginalnym. Linki do prac niepublikowanych nie są dozwolone. **Do spisu literatury** zaleca się dołączenie tłumaczenia w języku angielskim (**References**), w którym mieści się spis źródeł w języku angielskim urządzony według międzynarodowej normy bibliograficznej **APA-2010**. Tytuły periodyków czasopism, zbiorów, itp.) po-

dawane są w transliteracji, a w nawiasach - w języku angielskim. Liczba źródeł literackich powinna wynosić co **najmniej 10 linków**, z których co najmniej połowa powinna być z linkami do źródeł zagranicznych (jeśli artykuł jest w języku ukraińskim lub rosyjskim). **Nazwy źródeł w bibliografii są wymienione w kolejności alfabetycznej.** Linkowanie do podręczników jest nieodpowiednie.

3. Objętość artykułu powinna wynosić 8-16 stron formatu A4, wszystkie marginesy - 2,5 cm, i:

- **dla metadanych (informacje o autorze):** czcionka «Avenir Next Cyr»; 12 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej;
- **tytuł artykułu:** po 1 odstępie po metadanych; czcionka «Avenir Next Cyr»; 13 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; WIELKIMI LITERAMI; pogrubienie; wyrównanie tekstu - na środku;
- **dla metadanych (Streszczenie, słowa kluczowe, itp.):** czcionka «Avenir Next Cyr»; 11 pt; interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej do prawej;
- **dla tekstu podstawowego:** 1 odstępie po tytule artykułu; czcionka «Avenir Next Cyr»; 11 pt; odstępie między wierszami - pojedynczy; wcięcie - 1,25 cm; wyrównanie tekstu do lewej.

4. Artykuł powinien być jasny i precyzyjny, liczba tabel, wzorów i ilustracji (schematy, rysunki, wykresy, tabele) - powinna być minimalna, i stosować je trzeba tylko wówczas, gdy to znacznie poprawia treść artykułu, pozwala nam zrozumieć ją lepiej i głębiej w porównaniu z tekstową formą.

5. Ilustracje (schematy, rysunki, wykresy, tabele) w tekście powinny być umieszczone w centrum z podpisem pod nimi «Rysunek N^o - Tytuł ilustracji» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu. Ilustracje powinny być wysokiej jakości. Tabele powinny o zwartej budowie, logicznie skonstruowane, posiadać numer seryjny i krótki wyrazisty tytuł, który dokładnie obejmuje temat i treść tabeli. Sformowanie tekstu tabeli: czcionka «Avenir Next Cyr», 12 punktów (rozmiar czcionki), 1 interlinia.

6. Tabele w tekście powinny być umieszczone w centrum tekstu z podpisem na nimi «Tabela N^o - Tytuł tabeli» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu.

7. Formuły są tworzone za pomocą Edytora równań MS Equation. Każda formuła, z linkiem do niej w tekście artykułu (na przykład: «... przy użyciu proporcji (3) można ...») powinna być ponumerowana, w tym położenie formuły - w środku tekstu z numeracją po prawej stronie.

8. Cytaty, formuły, ilustracje, wszystkie dane cyfrowe podawane są z obowiązkowymi linkami do źródeł. Poniżej każdej tabeli i rysunku należy określić źródło (Źródło: ...). Do określania źródła, należy używać czcionki «Avenir Next Cyr», 9 pt (rozmiar czcionki).

9. Dozwolone formatowanie tekstu w formie listów. Mogą być używane listy punktowane, numerowane i wielopoziomowe. Do list numerowanych należy stosować cyfry arabskie «1.», «1.1.», «2)», «2.1)», itp. Do list punktowanych należy stosować symbole «-» lub «•».

REQUIREMENTS FOR DESIGN OF THE AUTHORS' MATERIALS

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.

2. The paper must be written in Polish, English, Ukrainian or Russian; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of the Collection and include all structural elements (in specified order), namely:

2.1) Metadata (information about author (s) of the article and its abstract part) that is placed sequentially in article mother language and English and include (if the article mother language is English, then metadata should be only in English):

- Information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, City, State, E-mail);
- Title of the article;
- Abstract in article mother language (30-100 words), where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality. **It is important!** Abstract in English should be informative and original, it should reflect the main content of the article and research results (summary of the article and its reviewing), the abstract in English should be 100-250 words;
- keywords (5-8 words);
- number of formulas, tables, figures and literature should be as follows: for Polish (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); for English (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); for Ukrainian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); for Russian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);
- JEL Classification (for papers in Economics).

2.2) The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold

Introduction. Statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality;

Literature review and the problem statement. Statement of purpose and methods of theme research that is considered;

Research results. Description of main material with explanation of scientific results;

Conclusions. Scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area;

Literature. The list of used literature should be placed at the end of the article. For all source material must be corresponding references. In the text the links to original source should be taken in square brackets with indication of Author(s) Surname(s) and the year of publication (example, «...[Anosov 2014] ...», «...[Kovalenko, Podolai 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» etc.). Original sources are specified in original language. References to the unpublished works are not permitted. If the article mother language isn't English, then **the reference list** is added with translation in English (**References**) due to the international standard bibliographic **APA-2010**. Names periodic editions (magazines, collections and other)

are served transliteration, and in brackets in English. Number of references should have **at least 10 references**, from which at least one half should be references to foreign sources (if the article mother language is Ukrainian or Russian). **Source name in the references are placed in the alphabetically order.** To make references to textbooks, teaching aids are not rational.

3. The volume of the article is 8-16 pages of A4; page margins - 2,5 cm, and:

- **for Metadata (Author's information):** font «Avenir Next Cyr»; 12 point (font size); single spacing; text alignment - by left;
- **for Paper Name:** in 1 line after Metadata; font «Avenir Next Cyr»; 13 point (font size); single spacing; IN CAPITAL; bold; text alignment - by center;
- **for Metadata (Abstract, Keywords etc):** font «Avenir Next Cyr»; 11 point (font size); single spacing; text alignment - by width;
- **for Main Text:** in 1 line after Paper Name; font «Avenir Next Cyr»; 12 point (font size); single spacing; paragraph indent - 1,25 cm; text alignment - by width.

4. The text of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) - minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.

5. The graphics (schemes, figures, graphs, diagrams) within the text should be alignment by width with the caption at the bottom «Figure № - Name of graphic» (for the caption - alignment by left) with the obligatory link on it within the article text. The graphics should be in high resolution.

6. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table. The table text design: font «Avenir Next Cyr»; 11 point; single spacing. The table within the text should be alignment by width with the caption at the top «Table № - Name of table» (for the caption - alignment by left) with the obligatory link on it within the article text.

7. The formulas should be created with the help of equation editor - MS Equation. Each formula on which there is the link within the article text (example, «... using equation (3) it is possible...»), should be numbered. At this the alignment of the formula by width and numbering alignment by right side.

8. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source:). For notations should be used the font: Avenir Next Cyr, 9 point.

9. It is possible to format the text using the lists. Lists can be bulleted, numbering and multilevel. For numbering lists should be used Arabic numbers «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» etc. For the bulleted lists be used symbols «-», «-» or «•».

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

2. Стаття має бути написана польською, англійською, українською, російською мовами, ретельно вчитана автором, відповідати тематичним спрямуванням Збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності), а саме:

2.1) Метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно мовою статті та англійською мовами та включають у себе (якщо мова статті англійська, то метадані надаються тільки англійською мовою):

- відомості про автора (прізвище, ім'я, вчене звання і вчений ступінь, місце роботи або навчання, посада, населений пункт, держава, E-mail);
- назва статті;
- анотація мовою статті (від 30 до 100 слів), де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність. **Важливо!** Анотація англійською мовою (**Abstract**) має бути інформативною й оригінальною, відобразити основний зміст статті та результатів дослідження (стилий виклад статті, її реферування), обсяг анотації англійською мовою: 100-250 слів;
- ключові слова (5-8 слів);
- кількість формул, таблиць, рисунків та літературних джерел в наступному вигляді: для польської мови (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);
- JEL класифікацію (для статей з економіки).

2.2) Текст статті, який повинен вміщати в себе взаємопов'язані розділи, які повинні починатися вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:

Вступ. Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також з важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність;

Аналіз досліджень та постановка завдання. Формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається;

Результати дослідження. Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів;

Висновки. Наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок впровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку;

Література. Список використаної літератури розміщується наприкінці статті. На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті посилання на першоджерела просяться у квадратних дужках із зазначенням Прізвища автора(ів) та роком видання (наприклад, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» тощо). Першоджерела подаються мовою оригіналу. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. **До списку літератури** додається її переклад англійською мовою

(References), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою. Кількість літературних джерел має становити **не менше 10 посилань**, з яких не менше ніж половина має бути посиланнями на іноземні джерела (якщо мова статті українська або російська). **Назви джерел у списку літератури розміщуються за абеткою**. Посилатися на підручники, навчальні посібники тощо не доцільно.

3. Обсяг статті має становити 8 - 16 сторінок формату А4; всі поля – 2,5 см та:

- **для метаданих (інформація про автора):** шрифт «Avenir Next Cyr»; 12 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – ліворуч;
- **для назви статті:** через 1 інтервал після метаданих; шрифт «Avenir Next Cyr»; 13 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ; напівжирний; вирівнювання тексту – по центру;
- **для метаданих (Анотація, ключові слова тощо):** шрифт «Avenir Next Cyr»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – по ширині;
- **для основного тексту:** через 1 інтервал після назви статті; шрифт «Avenir Next Cyr»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; абзацний відступ – 1,25 см; вирівнювання тексту – по ширині.

4. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) – мінімальною і застосовувати їх потрібно лише у випадку, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.

5. Ілюстрації (схеми, рисунки, графіки, діаграми) по тексту мають бути розташовані по центру з підписом під ними «Рис. № – Назва ілюстрації» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – по центру) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті. Ілюстрації мають бути високої якості.

6. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер та короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Оформлення тексту таблиці: шрифтом «Avenir Next Cyr», 11 кеглем (розмір шрифту), через 1 інтервал. Таблиці по тексту мають бути розташовані по центру документа з підписом над ними «Таблиця № – Назва таблиці» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – ліворуч) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті.

7. Формули створюються за допомогою редактору формул MS Equation. Кожна формула, на яку є посилання по тексту статті (наприклад, «... за допомогою співвідношення (3) можливо...»), повинна мати нумерацію, при цьому розташування формули – по центру тексту із нумерацією праворуч.

8. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Джерело: ...). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Avenir Next Cyr», 9 кегль (розмір шрифту).

9. Допускається форматування тексту у вигляді списків. Списки можуть використовуватись маркіровані, нумеровані та багаторівневі. Для нумерованих списків мають використовуватись арабські цифри «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» тощо. Для маркірованих списків мають використовуватись символи «-», «->» або «•».

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ АВТОРСКИХ МАТЕРИАЛОВ

1. Статья должна быть написана на актуальную тему, содержать результаты глубокого научного исследования и обоснования полученных научных выводов.

2. Статья должна быть написана на польском, английском, украинском или русском языках, тщательно вычитана автором, отвечать тематическим направлениям Сборника научных трудов и включать все структурные элементы (с соблюдением указанной последовательности), а именно:

2.1) Метаданные (сведения об авторе(ах) статьи и ее реферативная часть), которые размещаются последовательно на языке статьи и английском языках и включают в себя (если язык статьи английский, то метаданные приводятся только на английском языке):

- сведения об авторе (фамилия, имя, ученое звание и ученая степень, место работы или учебы, должность, населенный пункт, страна, E-mail);
- название статьи;
- аннотация на языке статьи (от 30 до 100 слов), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность. **Важно!** Аннотация на английском языке (**Abstract**) должна быть информативной и оригинальной, отражать основное содержание статьи и результатов исследования (краткое изложение статьи, ее реферирование), объем аннотации на английском языке: 100-250 слов;
- ключевые слова (5-8 слов);
- количество формул, таблиц, рисунков и литературных источников в следующем виде: для польского языка (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для английского (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для украинского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для русского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);
- JEL классификацию (для статей по экономической тематике).

2.2) Текст статьи, который должен вмещать в себя взаимосвязанные разделы, которые должны начинаться указанным заголовком, выделенным полужирным шрифтом:

Вступление. Постановка проблемы в общем виде и ее связь с последними исследованиями и публикациями, а также с важными научными и практическими заданиями, с обязательными ссылками в тексте на использованную литературу. Автор должен выделить из общей проблемы ту часть, которую он исследует, и показать ее актуальность;

Анализ исследований и постановка задачи. Формулирование цели и методов исследования темы, которая рассматривается;

Результаты исследования. Изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов;

Выводы. Научная новизна, теоретическое и практическое значение исследований, социально-экономический эффект, который возникает вследствие внедрения научных результатов. Перспективы дальнейших научных разработок в этом направлении;

Литература. Список использованной литературы размещается в конце статьи. На все первоисточники должны быть сделаны ссылки. В тексте ссылки

на первоисточники проставляются в квадратных скобках с указанием Фамилии автора(ов) и года публикации (например, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Doolley 1999]...» и т.д. Первоисточники подаются на языке оригинала. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. **К списку литературы** прилагается его перевод на английском языке (**References**), где размещаются те же источники на английском языке оформлены по международным библиографическим стандартом **APA-2010**. Названия периодических изданий (журналов, сборников и др.) подаются транслитерацией, а в скобках – на английском языке. Количество литературных источников должно составлять **не менее 10 ссылок**, из которых не менее чем половина должна быть ссылками на иностранные источники (если язык статьи украинский или русский). **Названия источников в списке литературы располагаются по алфавиту**. Ссылаться на учебники, учебные пособия не целесообразно.

3. Объем статьи должен составлять 8 - 16 страниц формата А4; все поля – 2,5 см, и:

- **для метаданных (информация про автора):** шрифт «Avenir Next Cyr»; 12 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по левому краю;
- **для названия статьи:** через 1 интервал после метаданных; шрифт «Avenir Next Cyr»; 13 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; ПРОПИСНЫМИ БУКВАМИ; полужирный; выравнивание текста – по центру;
- **для метаданных (Аннотация, ключевые слова и др.):** шрифт «Avenir Next Cyr»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по ширине;
- **для основного текста:** через 1 интервал после названия статьи; шрифт «Avenir Next Cyr»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; абзацный отступ – 1,25 см; выравнивание текста – по ширине.

4. Изложение статьи должно быть четким, кратким, количество таблиц, формул и иллюстраций (схемы, рисунки, графики, диаграммы) – минимальным и применять их нужно только в случае, когда это значительно улучшает содержание статьи, дает возможность понять его полнее и глубже по сравнению с текстовой формой изложения.

5. Иллюстрации (схемы, рисунки, графики, диаграммы) по тексту должны быть расположены по центру с подписью под ними «Рис. № – Название иллюстрации» (подпись должна располагаться с выравниванием по центру) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи. Иллюстрации должны быть высокого качества.

6. Таблицы должны быть компактными, логично построенными, иметь порядковый номер и краткий выразительный заголовок, который точно охватывает тему и содержание таблицы. Оформление текста таблицы: шрифтом «Avenir Next Cyr», 11 кеглем (размер шрифта), межстрочный интервал – одинарный. Таблицы по тексту должны располагаться по центру документа с подписью над ними «Таблица № – Название таблицы» (подпись должна располагаться с выравниванием по левому краю) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи.

7. Формулы создаются с помощью редактора формул MS Equation. Каждая формула, на которую имеется ссылка по тексту статьи (например, «... с помощью

соотношения (3) можно...»), должна иметь нумерацию, при этом расположении формулы - по центру текста с нумерацией справа.

8. Цитаты, таблицы, иллюстрации, все цифровые данные подаются с обязательной ссылкой на источники. Под каждой таблицей и рисунком должен быть указан источник (Источник: ...). Для указания источника необходимо использовать шрифт «Avenir Next Cyr», 9 кегль (размер шрифта).

9. Допускается форматирование текста в виде списков. Списки могут использоваться маркированные, нумерованные и многоуровневые. Для нумерованных списков должны использоваться арабские цифры «1.», «1.1.», «2.1.» и т.д. Для маркированных списков должны использоваться символы «-», «-» или «•».

PRZENOŚNE LABORATORIUM LIŚCIOWEJ FUNKCJONALNEJ DIAGNOSTYKI «PF-014»

Zasada działania urządzenia:

- Urządzenie przeznaczone jest do pomiaru współczynnika spektralnego kierunkowej transmisji wodnych roztworów w celu określenia przyczyn braku energii rośliny i opracowania zaleceń dotyczących jej żywienia.
- Na podstawie pomiarów dostaje się *zalecenia* dotyczące nawożenia substratu glebowego, na którym *rosną rośliny*.
- Efekt pomiarowy urządzenia opiera się na zmianie gęstości optycznej roztworów fizycznych pod wpływem światła w połączeniu z substancjami chemicznymi (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- Poziom szkolenia specjalista nie jest konieczny do analizy.
- Czas trwania badania - 30-40 minut na miejscu uprawy roślin bez konieczności odwiedzania specjalistycznych laboratoriów.

Przenośne laboratorium pozwala:

- Określić rzeczywistą zawartość elementów w roślinie.
- Porównać zawartość elementów w roślinie z jej optymalnym zapotrzebowaniem, czyli wyznaczyć nadwyżkę lub deficyt każdego z elementów.

Zasada działania laboratorium przenośnego opiera się na:

- Prawo chemiczne - Reakcja Roberta Hilla - reakcja fotochemiczna wydzielonych z rośliny chloroplastów podczas naświetlania odzwierciedla reakcję chloroplastów w czasie naturalnej fotosyntezy.
- Prawo fizyczne - prawo Beera-Lamberta-Bouguera - zwiększona aktywność fotochemiczna chloroplastów charakteryzuje się zwiększeniem wydzielania wolnego tlenu. Zmiana koloru dodanych barwników chemicznych odzwierciedla zmianę optycznej gęstości mierzonego roztworu.

Kontakt w sprawie zakupu przenośnego laboratorium:

+48-730-744-884

agro@clmconsulting.pl

PORTABLE LEAFY FUNCTIONAL DIAGNOSTICS LABORATORY «PF-014»**The principle of operation of the device:**

- The device is designed for measuring of the spectral coefficient of aqueous solutions directional transmission to determine the causes of lack of nutrition in the plant and develop recommendations for its feeding.
- On the ground of the measurements done recommendations for fertilizing a soil substrate on which crops are grown are made.
- The measuring effect of the device is based on the change of optical density of physical solutions under the light influence combined with chemicals (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- The level of training is not essential for analysis.
- The duration of the research is 30-40 min. in place of growing crops without visiting specialized laboratories.

The portable laboratory allows:

- to determine the actual contents of elements in plants;
- to compare data of the contents of the plant with needs and allows to conclude about the excess or shortage of each element.

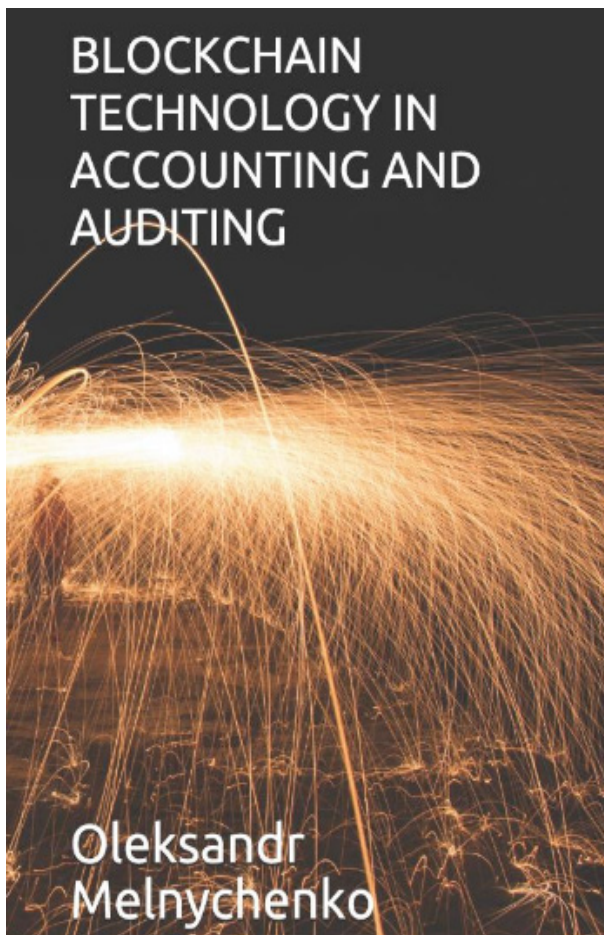
The principle of operation of the portable laboratory is based on:

- Chemical Law - Robert Hill Reaction - the photochemical reaction of chloroplasts extracted from plant during lighting reflects specularly the reaction of chloroplasts in natural photosynthesis;
- Physical Law - Beer-Lambert-Bouguer law - increasing of photochemical activity of chloroplasts is characterized by increased allocation of free oxygen. Its color dye chemical change causes the optical density of the solution to be measured.

Contacts on purchase of a portable laboratory:

+48-730-744-884

agro@clmconsulting.pl

The invention of the blockchain technology can be equated with the invention of the writing or Internet network, considering their major role in the communication between individuals as well as legal persons, regarding information transfer, money transfer etc. The author analyses the technology, the implemented and projected examples of its use, its relationship with accounting and auditing as well as its influence on the development of these economic sciences. The development of accounting and auditing is linked to the development of modern technologies. Nowadays, according to the technological progress the role of blockchain technology is constantly increasing.

Blockchain is a distributed database that maintains a continuously-growing list of data records secured from tampering and revision. Blockchain can be used in financial and banking sectors first of all, but also in e-government and administrative sectors. The implementation of blockchain technologies in accounting and auditing doesn't change their fundamental principles but increases the auditing capacities. In some countries blockchain is adopted for auditing as a practical matter, including the national level.

We invite to buy this book on Amazon
<http://amzn.to/2FZ7kq0>

This book covers the main concepts, common features and differences between electronic money and cryptocurrency. The author gives examples and characteristics of these concepts that are based on his own research. Important aspects of the functioning of these modern means of payment, which are becoming increasingly popular in the world, are clearly and understandably described with a scientific approach. However, each of them has both advantages and disadvantages, and to some extent, their use is associated with a number of risks that should be taken into account when deciding on their use. In order to take into account the risks, it is necessary to understand the essence of the payment instrument and the mechanism of its operation.

This book is written with a purpose to help readers, irrespective of the level of financial education, to understand the important aspects of the circulation of cryptocurrency and electronic money. The book is aimed at a wide range of readers regardless of education and sphere of activity.

We invite to buy this book on Amazon
<http://amzn.to/2BNSxj6>